

Η ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΘΕΛΗΣΙΣ

• Τῶν πράξεων κύριοί ἐσμεν • (Ἀριστ. ἨΘ. Νικ. Γ. 2).

Ὁ ἄνθρωπος κέκτηται τὴν δύναμιν οὐ μόνον νὰ αἰσθάνηται καὶ νοῆι, ἀλλὰ καὶ νὰ πράττῃ. Ἐν τῷ πράττειν ὑπάρχει ἡ ζωὴ. Ἐν τῷ πράττειν ἔγκειται ἡ ἀξία τῆς ἀρετῆς. Ἐν τῷ πράττειν ὑπάρχει ἡ αἰτία τῆς εὐτυχίας ἢ δυστυχίας τοῦ ἀνθρώπου· ἢ ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ κακοδαιμονία ἐν πράξει ἐστίν (Ἀριστ. Ποιητ. 5). Τὸν ἄνθρωπον διακρίνει μὲν τῶν ζώων καὶ ἡ διανοητικὴ δύναμις, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἡ δύναμις τοῦ θέλειν καὶ πράττειν ἐκούσιως. Ὁ κυριώτερος τῆς πράξεως χαρακτηρ εἶνε τὸ ἐκούσιον. Ἀλλὰ πᾶσαι τοῦ ἀνθρώπου αἱ πράξεις δὲν φέρουσι τὸν χαρακτηρ τοῦτου. Ὑπάρχουσι πράξεις, ἃς ὁ ἄνθρωπος τελεῖ κατ' ἐνστικτον ὑπάρχουσι πράξεις, ἃς ὁ ἄνθρωπος τελεῖ καθ' ἑξίν* ὑπάρχουσι ἐν τέλει πράξεις, ἃς ὁ ἄνθρωπος τελεῖ ἐκούσιως.

Ἐπὶ τὸ ἐνστικτον νοοῦμεν συνήθως πάσας ἐκείνας τὰς πράξεις, ὧν δὲν ἔχομεν συνείδησιν καὶ ἃς τελοῦμεν ἀκούσιως καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πρὸς ὃν τείνουσι σκοποῦ. Τοιαύτη λ. χ. ἡ πρᾶξις τοῦ βρέφους, ὅπερ ἄμικ γεννώμενον ὀρμεμφύτως τείνει νὰ θηλάσῃ, μὴ ἔχον συνείδησιν οὔτε τῆς πείνης, οὔτε τῆς δίψης, οὔτε τῆς γινομένης κινήσεως. Τὸ ἐνστικτον προηγείται τῆς βροχθείας τοῦ νοῦ ἀναπτύξεως· οὐ μόνον δ' ἔρχεται εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναπληροῖ αὐτόν, ὡς βλέπομεν π. χ. ἐν τοῖς ζώοις τοῖς νοήσεως στερεωμένοις, ἅτινα διὰ τοῦ ἐνστικτου μετὰ θαυμασίας ἀκριβείας ἐκτελοῦσιν ἔργα, ἃπερ ὁ νοῦς μόλις δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τῇ βοήθειᾳ τῆς τέχνης. Παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἐπειδὴ εἶνε πεποικισμένος διὰ λόγον, τὸ ἐνστικτον εἶνε ἥττον ἀνεπτυγμένον ἢ παρὰ τῷ ζῳῳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος πράττει ἐνίοτε κατ' ἐνστικτον, ἥτοι ἀγνοῶν διατί. Κατ' ἐνστικτον λ. χ. προσκτείνει ὁ ἄνθρωπος τὰς χεῖρας, ἵνα προφυλαχθῇ ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς πτώσεως. Κατ' ἐνστικτον ἀποστρέφει τὴν κεφαλὴν, ἵν' ἀποφύγῃ τὸν ἐτοιμον νὰ τύψῃ αὐτόν. Κατ' ἐνστικτον τρέχει εἰς βοήθειαν τοῦ πίπτοντος κτλ. Ἀτόπως συγγέουσι τινεὶ τὸ ἐνστικτον πρὸς τὴν νόησιν, οὐδεμίαν ἀποδεχόμενοι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς νοήσεως διαφορὰν. Τὸ ἐνστικτον εἶνε τυφλόν, οὕτως ὥστε αἱ κατ' ἐνστικτον πράξεις οὔτε παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ οὔτε παρὰ τῷ ζῳῳ γίνονται ἐν συνείδησει τοῦ σκοποῦ. Τὸ ἐνστικτον εἶνε ἀμετάβλητον, εἴτε

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 3 Μαρτίου.

ὡθεὶ τὸν κάστορα νὰ οἰκοδομῇ τὴν καλύβην αὐτοῦ καὶ τοὺς μύρμηκας νὰ κατασκευάζωσι τὰς ἀποθήκας αὐτῶν, εἴτε ὡθεὶ τὰς μελισσὰς νὰ συναγάγωσι τὸ μέλι καὶ τὸν κηρὸν αὐτῶν καὶ τὴν τίγριν καὶ τὸν λέοντα νὰ ζήτῳσι τὴν λείαν αὐτῶν. Τὸ ἐνστικτὸν τείνει εἰς τέλος ὠριμμένον, ἐκτὸς τοῦ ὁποῦ ἢ δύνამις αὐτοῦ παύει. Εἶνε χρήσιμον εἰς ἔργον ὠρισμένον, ἀχρηστον δὲ εἰς ἕτερον ἔργον. Τὰ διάφορα ζῶα ἐκτελοῦσι τὰ ἔργα αὐτῶν ἀκριβῶς τοιαῦτα, ὅποια ἐξτελοῦν αὐτὰ κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Βιργίλιος διὰ τῆς μούσης αὐτοῦ ἐξῆμνει τὰ ἔργα ταῦτα. Ἀλλὰ τὸ δὴ τὸ πρῶτον κατὰ λόγον καὶ οὐχὶ κατ' ἐνστικτὸν γινώσκει διατὶ πράττει. Δὲν ἐπιτυγχάνει πάντοτε τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως αὐτοῦ. Δύναται νὰ ἐνεργῇ κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ δὲν περιορίζεται εἰς ὠρισμένον εἶδος πράξεως, ἐργασίας καὶ τέχνης.

Ἡ ἐξις γεννᾶται ἐν ἡμῖν διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν πράξεων. Αἱ καθ' ἐξίν πράξεις ἔχουσι πολλὴν τὴν ἀναλογίαν πρὸς τὰς καθ' ἐνστικτὸν. Ὅταν τὸ παιδίον ἀρχίζῃ νὰ περιπατῇ, αἱ πόδες αὐτοῦ τρέμουσιν, ἕκαστον βῆμα γίνεται μετὰ κόπου· ἀλλ' ἐπ' ὅσον τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται, ἐπὶ τοσοῦτον ἀποβαίνει ἡττον κοπιῶδες, μέχρις οὗ τὸ παιδίον οὐδένα πλέον αἰσθάνεται κόπον καὶ ἀσυνειδήτως σχεδὸν περιπατεῖ. Ὁ χρόνος παύει τοὺς δριμυτάτους πόνους· ἡ ἐξις καθιστᾷ τὴν βαρεῖαν ἐργασίαν ἐλαφροτέραν· ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη ἀποβάλλουσι διὰ τῆς ἐξεως τὴν δύναμιν αὐτῶν. Τὸ γράφειν, τὸ λαλεῖν, τὸ μελετᾶν ἀποβαίνουσι διὰ τῆς ἐξεως ἡττον ἐπίπονα. Αὐτὴ ἡ ἀρετὴ γίνεται πολλῶ ἐυχερστερα, κατὰ τὴν ἐν ἡμῖν οἶαναι ἐτέρα φύσις διὰ τῆς ἐξεως· ὡσπερ γὰρ φύσις, οὕτω τὸ ἔθος. Ἰδοὺ διατὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀνατροφῆς εἶνε οὕτω μεγάλη, καὶ διατὶ τοσοῦτον μὲν ὠφελεῖ τὸν παῖδα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἢ ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίης ἀτηκῆσι εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἀρετὴν, τοσοῦτον δὲ βλάπτει αὐτὸν ἢ ἀτηκῆσι εἰς τὴν δεινῆσαν καὶ τὴν κακίαν.

Ἐπάρχουσιν ἐν τέλει πράξεις, ὧν ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλήρη συνειδήσιν. Ἐπάρχουσι πράξεις, ἐν αἷς ὁ ἄνθρωπος γινώσκει ὅτι θέλει καὶ τί θέλει. Εἴτε τὸ καλὸν πράττει εἴτε τὸ κακόν, πράττει ἐν πλήρει γνώσει τοῦ σκοποῦ. Τὰς πράξεις ταύτας τελοῦμεν ἐκουσίως. Αἱ πράξεις αὗται εἶνε καθαρὸν προῖον τῆς ἐλευθέρως ἡμῶν ἐκλογῆς καὶ θελήσεως· καὶ ταύτας νοεὶ ὁ Ἀριστοτέλης, λέγων· «Τῶν πράξεων κύριοι ἐσμεν».

Ἀλλ' εἴμεθα τῷ ὄντι ἐλεύθεροι; Δυνάμεθα νὰ ἐκλέγωμεν ἐκουσίως; Εἴμεθα κύριοι τῶν πράξεων ἡμῶν; Ἐνὶ λόγῳ, ὑπάρχει ἐν ἡμῖν ἐλευθέρως θέλησις; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην προτιθέμεθα ν' ἀποκριθῶμεν διὰ τῆς μελέτης ἡμῶν ταύτης, διότι οὐδεμία ἴσως ὑπάρχει ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ γλώσση λέξις, ἥς ἢ σημασία τοσοῦτον διεστράφη, ὅσον ἡ λέξις ἐλευθερία· διότι ἐν πάσῃ ἐποχῇ ὑπῆρχαν οἱ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι δὲν πράττομεν κατ' ἐκλογὴν ἐλευθέρην, ἀλλ' εἴμεθα ἀπλῆ μηχανὴ αὐτομάτως κινουμένη,

ἔχομεν· καὶ ἡμεῖς ἔσω ἡμῶν τεταμένον τι ἐλαττήριον, εἰς ὃ ὑπείκοντες ἐκτελοῦμεν ὅσα ἐκτελοῦμεν· ὅτι ἄρα δὲν εἴμεθα κύριοι τῶν πράξεων ἡμῶν.

Εἴμεθα ἐλεύθεροι. Δυνάμεθα νὰ ἐκλέγωμεν καὶ ἀποφασίζωμεν ἐλευθέρως.

Πάντες πανταχοῦ οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡσθάνθησαν καὶ αἰσθάνονται ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἐλευθερίαν. Πᾶσαι ἀεζαιρέτως αἱ γλώσσαι ἔχουσι λέξιν εἰς ἐκφρασίαν αὐτῆς· πάντες διακρίνουσι, τί τελεῖται ἐν ἡμῖν κατ' ἀνάγκην, καὶ τί ἔγκειται ἐν τῇ ἐλευθέρῃ ἡμῶν ἐκλογῇ. Τῷ ὄντι, πᾶς ἄνθρωπος ἐξετάζων ἑαυτὸν αἰσθάνεται ὅτι εἶνε ἐλεύθερος ὡς αἰσθάνεται· ὅτι εἶνε λογικὸς. Πάντες ἔχομεν συνειδήσιν τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν καὶ πρὸ τῆς πράξεως καὶ κατ' αὐτὴν καὶ μετ' αὐτήν. Σκέπτομεθα καὶ βουλευόμεθα πρὶν ἢ πράξωμεν τι. Συναισθάνομεθα ὅτι δυνάμεθα ν' ἀποφασίσωμεν νὰ πράξωμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ συμβαίη τοῦτο, ἂν δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι; Τίς λ. χ. ἐσκέφθη ποτέ, ἂν οἱ ὄνυχες καὶ ἡ κόμη αὐτοῦ ποσπεῖν ἢ ἀυξήσωσιν, ἂν πρέπει νὰ πέσῃ, ἂν πρέπει νὰ εἶνε εὐτυχής; Σκέπτεται ὅμως, ἂν πρέπει νὰ διασκεδάσῃ μὲλλον ἢ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθήκον αὐτοῦ. Σκέπτεται, ἂν πρέπει ν' ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν τούτου ἢ τὴν περιουσίαν ἐκείνου. Σκέπτεται, ἂν πρέπει νὰ ζῇ συμφώνως πρὸς τὴν συνειδήσιν ἢ πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐγωῦσμου καὶ τοῦ συμφέροντος. Αὐτὴ ἄρα ἡ φύσις, ἥτις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡδὴ ἐξυμνήθη ὡς ἡ ἀρίστη διδάσκαλος, δεικνύει ἡμῖν, ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ πράξεων καὶ ἐνεργειῶν, αἵτινες τελοῦνται κατ' ἀνάγκην φυσικὴν, καὶ πράξεων καὶ ἐνεργειῶν, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς κρίσεως ἡμῶν καὶ ἐλευθέρως ἐκλογῆς.

Οὐ μόνον δὲ πρὸ τῆς πράξεως σκεπτόμεθα, ἂν πρέπει νὰ πράξωμεν αὐτὴν ἢ μὴ, ἀλλὰ καὶ διαικρούσης τῆς πράξεως δυνάμεθα αἰφνης νὰ μεταβάλλωμεν θέλησιν καὶ ἐνεργεῖαν. Κατεχόμενοι ὑπὸ σφοδροῦ πάθους ἀρχόμεθα τῆς ἰκανοποιήσεως αὐτοῦ· ἀλλ' ἰδοὺ ἡ εἰδεχθῆς τοῦ πάθους μορφή ἀναπαικιστωμένη ζωηρῶς πρὸ ἡμῶν ἐμποιεῖ φρίκην καὶ ἀπάγει ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ πάθους. Ἐν στιγμῇ λ. χ. ὀργῆς ἢ ἀγανακτικῆσεως ἀρχόμεθα χειρῶν ἀδίκων κατὰ τίνος· ἀλλ' αἰφνης ὠριμώτερον σκεπτόμενά βλέπομεν ὅτι ἀπρεπές τι καὶ ἀδίκον πράττομεν καὶ μεταβάλλοντες γνώμην ἀπέχομεν τῆς πράξεως ἐκείνης. Ἦτο τοῦτο δυνατόν, ἂν δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι, ἂν δὲν εἴμεθα κύριοι τῶν πράξεων;

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τελεσθεῖσαν πράξιν ἔχομεν συνειδήσιν τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν, ἥτις λέγει ἡμῖν, ὅτι ἡδυνάμεθα καὶ ἄλλως νὰ πράξωμεν, ἂν ἠθέλομεν. Ὅσάκις περιπίπτομεν εἰς ἀτοπὸν τι, αἰσθάνομεθα λύπην ὅσῳ δὲ μεῖζον τὸ ἀτοπὸν, τόσῳ μεῖζον ἡ λύπη. Ἡ λύπη δ' αὕτη δὲν εἶνε ὡς ἡ λύπη, ἣν αἰσθάνομεθα ἐπὶ σωματικῷ τινι πάθῳματι, ἢ ἐπὶ τῷ θανάτῳ προσφιλοῦς ὄντος ἢ ἐπὶ τῇ ἀπώλειᾳ περιουσίας, ἀλλ' ἄλλη τις, ἣν κάλομεν μετκαλέσιν, καὶ ἥτις πρῶτα εἶναι ἐν τῆς ἰδέας κακοῦ, ὅσῳ

δὲν εἶνε ἀναπόφρευκτον, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' ἡμεῖς ἐκουσίως διεπράξαμεν αὐτό. Τίς, ἂν μὴ ἐφθασεν εἰς βαθμὸν μέγαν ἠθικῆς ἀναληθίας καὶ πωρώσεως, δύναται νὰ μὴ λυπητῆται, ὅταν πράττῃ τὸ κακόν; Τίς, ἂν μὴ ἐφθασεν εἰς βαθμὸν ἀποθηρωώσεως καὶ κτηνωδίας, δύναται νὰ μὴ ἀκούῃ τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, ὅταν διαπράττῃ τὸ ἔγκλημα; Τίς, ἂν μὴ κατήνησεν ἀναίσθητος, δύναται ν' ἀπολάβῃ ἐσωτερικῆς γαλήνης, ὅταν γίνηται δούλος τῶν παθῶν αὐτοῦ; Τί δ' ἄλλο μωραίνει τοῦτο ἢ ὅτι εἴμεθα ἐλεύθεροι, ὅτι ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἐγκτεται ἡ αἰτία τῶν πράξεων ἡμῶν, ὅτι τῶν πράξεων κύριοι ἐσμεν;

Δὲν εἶνε ἀπάτη ἡ συνείδησις τῆς ἐλευθερίας. Γεγονὸς οὕτω καθολικὸν δὲν δύναται νὰ εἶνε προῖον ἀπάτης. Δὲν δύναται ν' ἀπκτάτῃ ἀπασα ἡ ἀνθρωπότης, ἥτις ἐπεκύρωσε τὴν συνείδησιν ταύτην δι' ἀπειρῶν διατάξεων καὶ νόμων. οἵτινες προῦποθέτουσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἄν ἀπατώμεθα ἐν τούτῳ, τίς ἐγγυᾶται ἡμῖν ὅτι δὲν ἀπατώμεθα ἀλλαχοῦ; Διατί νὰ πιστεύω εἰς τὰς αἰσθήσεις μου, ὅταν μοι δεικνύωσι τι ἐξωτερικόν, ἂν δὲν εἶμαι βέβαιος περὶ τοῦ συμβαινόντος ἐν ἐμοί; Διατί νὰ ἐμπιστεύωμαι εἰς τὴν μνήμην μου, εἰς τὸν λόγον μου; Διατί νὰ πιστεύω εἰς αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν μου; Διατί νὰ μὴ ἀμφιβάλλω περὶ πάντων, ἂν ἡ συνείδησις μου μὲ ἀπατᾷ; Ἡ συνείδησις ἀρκ τῆς ἐλευθερίας εἶνε τρανὴ ἀπόδειξις ὅτι ὑπάρχει ἐλευθερία. Εἴμεθα ἀρκ ἐλεύθεροι. *Τῶν πράξεων κύριοι ἐσμεν.*

Ἐν τῶν ἀνχωρισθητῶν τοῦ ἀνθρώπου πλεονεκτημάτων, ἕπερ ἀνυψοῦ αὐτὸν ὑπεράνω τῶν λοιπῶν ὄντων, εἶνε ὁμολογουμένως τὸ ἠθικὸν αἶσθημα, ἡ ἠθικὴ συνείδησις. Ἄλλ' ἀνευ ἐλευθερίας θελήσεως ὁ ἀνθρώπος δὲν δύναται νὰ εἶνε ἠθικὸν ὄν. Ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως εἶνε τὸ κέντρον τοῦ ἠθικοῦ ἡμῶν βίου· ὡς τοιαύτη δὲ καθ' ἑαυτὴν λαμβανόμενη εἶνε ἀναπληρωστὴς. Ἡ βίη δύναται ν' ἀναστειλῇ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς, ἀλλ' οὔτε τὰ δεσμά, οὔτε αἱ βίβαστοι, οὔτε ὁ θάνατος δύνανται νὰ ἐκμηδενίσωσιν αὐτήν. «Γινώσκετε, λέγει εὐγλωττος τῶν κοινωνικῶν ἐλευθεριῶν πρόμαχος, ὁ Jules Simon, γινώσκετε, κύριοι, τί εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ ἐκείνη ἐλευθερία, ἣν θέλουσι ν' ἀφαιρέσωσιν ὑμᾶς; εἶνε ἡ βίσις τοῦ δικαίου. Ἀφαιρέσατε τὴν ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν τῶν ἰδεῶν ὑμῶν καὶ τῶν ἀποφάσεων, καὶ ἀφαιρέτε τὸ δίκαιον, καταργεῖτε τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, καταστρέφετε αὐτὴν τὴν ἰδέαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ πράττω ἐλευθέρως, αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ὑπόχρεον νὰ πράττω δικαίως. Αἰσθάνομαι ταυτοχρόνως κινουμένην ἐν ἐμαυτῷ τὴν ζῶσαν ἐκείνην δύναμιν, ἥτις κινεῖ πάσας τοῦ κόσμου τὰς δυνάμεις, ἥτις δύναται ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν ὕλην καὶ νὰ θαμάσῃ αὐτήν· αἰσθάνομαι ὅτι ἡ δύναμις αὐτὴ δὲν εἶνε παρκαδομένη εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τῆς τύχης, ἀλλ' ὅτι ἔχει νόμον ὡς πᾶν τὸ ὑπάρχον, νόμον, ὃν ἡ θέλησίς μου δύναται νὰ παραβῇ, ἀλλ' ὃν παρκαθαίνουσα ἐκπίπτει καὶ τιμωρεῖται. Εἶναι ἐλεύθερον ἀνευ νόμου ἐστὶ ταῦτό καὶ εἶναι

ἐγκαταλελειμμένον. Ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία, ἡ ἀναδεικνύουσα τὸν ἄνθρωπον εἰκόνα Θεοῦ, εἶνε ἡ κανονικὴ ἐλευθερία, ἡ δαμαζομένη, ἡ ἐξγκιζομένη ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ἴδου ἡ ἀληθὴς δύναμις, δύναμις, ἥς χρῆσιν ποιεῖται ὁ ἀνθρώπος ἐπ' ἀγαθῷ. Ἴδου ἡ ἀληθὴς ἐνέργεια, ἐνέργεια δικαία. Πᾶν ὅ, τι πράττω ἐκτὸς αὐτῆς εἶνε κόπος μάταιος εἰς μηδὲν καταλήγον· τούνομιον ἡ ἠθικὴ πράξις εἶνε μόνιμος, ὑφίσταται, δικρεῖ, εἰσέρχεται εἰς τὰ καθολικὸν τοῦ εἶναι σύστημα καὶ συντελεῖ εἰς αὐτό, κατέχει θέσιν ἐν ταῖς βουλαῖς τοῦ δημιουργοῦ· δὲν δύναται πλέον ν' ἀπολεσθῇ καὶ δὲν δύναμαι ν' ἀπολέσω αὐτήν» (J. Simon, la liberté de conscience, 1859. p. 300).

Ἐπειδὴ πράττω ἐλευθέρως, αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ὑπόχρεον νὰ πράττω δικαίως. Ἴδέα πλήρης ἀληθείας καὶ ὕψους. Τῷ ὄντι, ἐκ τῆς ἰδέας, ἐκ τοῦ νόμου τῆς ἐλευθερίας πηγάζει ἀναγκαιῶς ὁ νόμος τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως, ὁ νόμος τοῦ καθήκοντος. Ὁ λέγων καθήκον λέγει ἐλευθερίαν· ἐλευθερία καὶ καθήκον εἶνε ἀχώριστα. Τὰ καθήκον ἀναφέρεται μόνον εἰς ἐλευθέρων ὄντων. Ἐξαναγκάζονται μόνον τὰ μοιραίως καὶ μηχανικῶς ἐνεργοῦντα ὄντα· ὑποχρεοῦνται δὲ μόνον τὰ λογικὰ καὶ ἐλεύθερα ὄντα. Ὁ ἀνθρώπος ὀφείλει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διότι εἶνε ἐλεύθερος, καὶ τάντα καλῶν εἶνε ἐλεύθερος ὅχι διότι δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ καθήκοντος τινος καὶ νὰ πράξῃ τὸ κακόν, ἀλλὰ μᾶλλον διότι αἰσθάνεται ἐκυτὸν στενότητα συνδεδεμένον πρὸς τὸν νόμον τὸν σώζοντα τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ, διότι αἰσθάνεται ἐκυτὸν ὑπόχρεον νὰ ὑπέικῃ εἰς αὐτὸν ἐκουσίως. Ὁ ἀνθρώπος εἶνε ἐλεύθερος, ἐπ' ὅσον ὑποτάσσεται εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἡ ἐκουσία δ' αὐτὴ ὑποταγὴ εἰς τὸ καθήκον δὲν εἶνε δουλεία. Ἐποταγή, ἥς δυνάμεθα ν' ἀπαλλαγῶμεν, ἂν θέλωμεν, δὲν καθιστᾷ ἡμᾶς δούλους, ἀλλὰ τῷ ὄντι ἐλευθέρους. Ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ποιῶμεν ὅ, τι θέλομεν, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ ζῶμεν βίον σύμφωνα πρὸς τὴν συνείδησιν, σύμφωνα πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς τάξεως. Αἱ ἀρχαὶ δ' αὐταὶ δεσπόζουσιν ἀκκαταγωνίτως τῆς φύσεως ἡμῶν· παρκαλοουθοῦσιν ἡμᾶς πανταχοῦ καὶ πάντοτε, διότι ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν. Ἄν αἱ αἰσθήσεις καὶ τὸ συμφέρον, ἂν ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ εὐημερία ἦταν τὰ μόνον τῶν πράξεων ἡμῶν ἐλατήρια, ἡ ἠθικὴ δὲν θὰ εἶχε πλέον τὸν χαρακτήρα ἀπολύτου καὶ ἀνεξαρτητοῦ κύρους, ἕπερ περιβάλλει τὸ καθήκον. Πᾶν ἄλλο ἐλατήριο ἢ τὸ τῆς ἀφοσιώσεως καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον εἶνε οὐσιωδῶς μεταβλητὸν καὶ δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ τὴν ἀμετάβλητον ἀφοσίωσιν εἰς τὸ καθήκον, ἕπερ ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς ἠθικῆς.

Ἄνευ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως δὲν ὑπάρχει ὑπεύθυνον καὶ ἠθικὸς καταλογισμός. Ἐπαινοῦμαι καὶ ἀμείβομαι ἐπ' ἀγαθῇ τινι πράξει, κατηγοροῦμαι καὶ τιμωροῦμαι ἐπὶ κακῇ, ὑπέχω, ἐνὶ λόγῳ, εὐθύνην τῶν πράξεών μου, διότι εἶμαι ἐλεύθερος· διότι εἶμαι κύριος τοῦτο μὲν νὰ πράξω, εἰκείνα δὲ ν' ἀποφύγω. Ἄλλ' ἂν ὁ ἀνθρώπος ἀκουσίως ἢ κατ' ἀνάγκην ἐνεργῇ

γει, πῶς δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν αὐτῷ τὴν εὐθύνην τῶν πράξεων αὐτοῦ, πῶς δυνάμεθα νὰ ἐπαινῶμεν τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ ψέγωμεν τὸ κακόν; Τίς ἐπαινεῖ τινά, διότι πέπτει καλῶς, διότι εἶνε ἄριστος; Τίς ψέγει τινά, διότι εἶναι δυσειδής, διότι ἐν τῇ παραφροσύνῃ αὐτοῦ, μὴ ὢν κύριος ἑαυτοῦ, διαπράττει ἔγκλημα; Ἄλλ' ἐπαινοῦμεν ἐκεῖνον, ὅστις ἐν τῇ φιλοπατρίᾳ αὐτοῦ θύει καὶ τὴν ζωὴν ὑπὲρ τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἐγκωμιάζομεν τὸν φιλόανθρωπον ἐκεῖνον, ὅστις ἀπειθῶς διαπνῶν τὴν πλοῦτόν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ δυστυχῶν· ἀλλὰ ψέγομεν ἐκεῖνον, ὅστις ἔνα κορβήτη τὸ πάθος αὐτοῦ παραδίδει τὸν ἠθικὸν νόμον· ἀλλὰ ψέγομεν ἐκεῖνον, ὅστις ἐν πλήρει ἀτρεξίᾳ συνειδήσεως διαπράττει τὸ ἔγκλημα· θὰ ἦτο τοῦτο δίκαιον καὶ ὀρθόν, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐλέκτετο ἐλευθερίᾳ ἐνεργείας· ἂν ἦτο ἀπλήρη μηχανὴ κατ' ἀνάγκην λειτουργοῦσα· ἂν ἦτο ἀπλοῦν αὐτόματον· ἂν δὲν ἦτο κύριος τῶν πράξεων αὐτοῦ;

Ἀφαιρέσατε ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως, καὶ ἡ ἠθικὴ τάξις καταρρέει, καὶ ἡ κοινωνία ἀποσυντίθεται. Οὐδεμία ὑπάρχει ἐν τῇ κοινωνίᾳ πράξις μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας. Παρακλήσεις καὶ προτροπαὶ καὶ ὑποσχέσεις καὶ συμφωνίαι δὲν θὰ εἶχον σημεῖον, ἂν ἐκεῖνος, πρὸς οὗς ἀποτεινόμεθα, δὲν εἶνε ἐλεύθερος ν' ἀποδεχθῶσιν ἢ ν' ἀπορρίψωσιν αὐτά, νὰ τηρήσωσιν ἢ νὰ παραβῶσιν τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς συμφωνίας. Ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς τῆς δικαιοσύνης δὲν θὰ εἶχε σημεῖον ἂν εἶνε ἐλευθερία. Κώδικες, διακώστηρια, δικαιοσύνη δὲν θὰ εἶχον λόγον ὑπάρξεως, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο ἐλεύθερος. Ἐν τίνι δικαιομάτῃ ὁ νόμος τιμωρεῖ τὸν ἔγκληματοῦντα, ἂν οὗτος δὲν εἶνε ἐλεύθερος; Ἡ ποινὴ πράξεως, ἥ ἐνοχος δὲν εἶνε ὁ διαπράξας αὐτήν, διότι δὲν διέπραξεν αὐτήν ἐκουσίως, κινεῖ δίκαιως τὴν ἔργην καὶ τὴν ἀγανάκτησιν. Ὅταν ὁ νόμος τοῦτον μὲν καταδικάζῃ εἰς ποινὴν βρυτάτην, διότι ἐκ προμελέτης διέπραξεν ἔγκλημα· πάλτι ἐπειθὸν δὲ εἰς ποινὴν ἐλαφρῆν, διότι ὑπάρχουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐλαφρῆ καὶ περιστάσεις, δὲν θὰ ἦτο παράλογον καὶ γελοῖον, ἂν αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦσαν προτὶν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ἐλλογῆς; Αὐτοὶ οἱ νόμοι δὲ τεταγμένοι εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης θὰ ἦσαν ὅ,τι ἀδικον καὶ ἠεράλλογον, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπράττεν ἐκουσίως, ἂν δὲν ἦτο κύριος τῶν πράξεων αὐτοῦ.

Ἐν' ἀποφύγωμεν τὰ ἄτοπα ταῦτα συμπεράσματα, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως· ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους· τῶν πράξεων κύριοι ἐσμεν. Ἐχομεν, λέγει ὀρθότατα ὁ Bossuet, ἔχομεν ἰδέας καθαρῶτάτας οὐ μόνον τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν παρεκκολληθούσων αὐτῇ. Διότι οὐ μόνον νοοῦμεν, τί ἐστὶν ἐκλέγειν ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ δυνάμενος νὰ ἐκλέξῃ, ἂν δὲν διορῇ πάντα ἐν ἀρχῇ, πρέπει νὰ σκεφθῇ ὅτι πράττει κακῶς, ἂν δὲν σκεφθῇ ὅτι πράττει ἐπιχειρότερα, ἂν, ἀφοῦ σκεφθῇ, πραγματοποιῇ τὸ κακόν· ὅτι τούτου ἕνεκα εἶνε

ἐξ ἑαυτοῦ καὶ τιμωρίας, ὡς τοῦναντίον εἶνε ἄξιός ἐπαίνου καὶ ἀμειβῆ· ἂν ἐκλέξῃ τὸ καλόν. Ἐχομεν ἄρα ἰδέας σαφροτάτας πολλῶν πραγμάτων, ἅτινα μόνον εἰς ἐλεύθερον ἂν, εἰς ὃν δυνάμενος νὰ πείσῃ, δύναται ἀπάγειν. Εὐρίσκουμεν δὲ ταῦτα οὕτω σαφῶς ἐν ἡμῖν, ὥστε δυνάμεθα ν' ἀμφιβάλλωμεν ὀλιγώτερον περὶ τῆς ἐλευθερίας ἢ περὶ τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν. (Bossuet, Trait. du lib. arb. chap. II).

Ἐν ταῦτοις σφοδραὶ ἀνέκαθεν ἠγέρθησαν κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως ἐνστάσεις, ὧν αἱ μὲν ἐμμέσας, αἱ δὲ ἀμέσως ἀνοῦνται τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως.

Ἄν, εἴπωμεν, ἡ ἐλευθερία εἶνε ἡ δύναμις τοῦ ἐκλέγειν ἐλευθερίας, ἡ δύναμις ταῦ ἐκταρατῆ μετὰ λόγον καὶ συνειδήσεως, δὲν ἔπεται ἐντεῦθεν ὅτι δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι, ὅταν παρεκκούμεντες εἰς τὴν φωνὴν τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως ὑπέικωμεν εἰς τὰ πάθη; Ἄν ἄρα ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ἐλεύθερος τοῦ ὑπακούειν ἢ μὴ εἰς τὰ πάθη· ἂν βλέπει τὰ καλλίτερα καὶ τὰ προκρίνει, ἀλλὰ προτιμᾷ τὰ χειρότερα· ἂν δὲ ποιεῖ ὃ θέλει καλόν, ἀλλ' ἢ οὐ θέλει κακόν, πῶς δύναται νὰ εἶνε ὑπεύθυνος ἐπὶ ταύτῃ; Δὲν πρέπει τότε νὰ εἴπωμεν μετὰ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι ἡ κακία εἶνε ἀκουσία, ἢ μετὰ τῶν φυσιολόγων, ὅτι ἡ κακία εἶνε παραφροσύνη καὶ ὅτι ὁ κακὸς πρέπει νὰ θεραπευθῇ καὶ οὐχὶ νὰ τιμωρηθῇ, ὅτι εἶνε ἐνοχος ἑμαυτοῦ καὶ ἀθώος, ἢ μᾶλλον ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἐνοχοὶ, ἀλλ' ἀπλῶς δυστυχεῖς;

Κοινῶς λέγομεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑποκίπτει πολλάκις εἰς τὸν ζυγὸν τῶν παθῶν, ὅτι τὰ πάθη εἶνε δουλεία, ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν παθῶν κυριευθεὶς δὲν ἀνήκει πλέον εἰς ἑαυτόν, δὲν εἶνε κύριος τῶν πράξεων αὐτοῦ, δὲν εἶνε ἐλεύθερος. Ἄλλ' οὕτω λέγοντες νοοῦμεν ἀναμφισβητήτως ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκουσίως ὑποκίπτει εἰς τὸν ζυγὸν τῶν παθῶν, ἐκουσίως ἀποδέχεται τὴν δουλείαν ταύτην, ἄρα ὑπέχει εὐθύνην ἐπὶ τούτῳ. Ἄλλως τὸν ἐμπαθηθῆ ἐνομιζόμεν ἀπλῶς δυστυχῇ καὶ οὐχὶ ἀξιοκατάκριτον. Ὁ αἰχμάλωτος ὁ φέρων ἀλύσεις δὲν αἰσχύνεται ἐπὶ τούτῳ· ἀλλ' ὁ δοῦλος ὁ δυνάμενος νὰ ἀπελευθερωθῇ καὶ μὴ θέλων εἶνε ἄξιός οἴκου καὶ περιφρονησεως. Εἶνε ἄρα τὰ πάθη δουλεία ἐκουσία· ὑποδουλοῦσιν ἡμᾶς τὰ πάθη, ἀλλ' ἡ δουλεία αὕτη εἶνε ἐλευθερία ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῆς· ὑποβαλλόμεθα εἰς αὐτήν, ἐκουσίως· φέρομεν αὐτῆς τὴν εὐθύνην. Τοῦτο δὲ τοσοῦτω μᾶλλον εἶνε βέβαιον, ὅσα παρατηροῦμεν καθ' ἑκάστην, ὅτι ὑπέικουσι μὲν πολλοὶ εἰς τὰ πάθη, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀνθίστανται κατ' αὐτῶν καὶ θριαμβεύουσιν ἐν ἀνόμῳ τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ κατήκοντος.

Βεβαίως ἐφ' ὅσον διατελεῖ ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τὸ κράτος τῶν παθῶν, δὲν εἶνε ἐλεύθερος· ἀλλ' εἶνε ἐλεύθερος, καθόσον γινώσκει ὅτι ἡ ἔργη εἶνε πάθος· ἐπιβάλλει καὶ εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Οὕτω λογιζόμενος δύναμαι νὰ καταβάλω τὸ πάθος τῆς ἔργης. Βλέπω ἄρα σαφῶς, ὅτι δύναμαι νὰ ὑπακούσω εἰς τὴν φωνὴν τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, ἦται, δύ-

ναμαι ν' ἀντιστῶ εἰς τὸ πάθος; Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ πάθος εἶνε καὶ αὐτὸ δύναμις τείνουσα νὰ με ἐλύσῃ ἀντιθέτως ἢ ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις, ἔπεται ὅτι δὲν δύναμαι ν' ἀντιστῶ εἰς τὸ πάθος ἢ διὰ προσπαθείας ματαιούτης τὴν δύναμιν τοῦ πάθους. Τὸ αἴτιμα τῆς προσπαθείας ταύτης εἶνε τὸ αἰσθημα τῆς ἐλευθέρας θελήσεως. Αἰσθάνομαι ὅτι ἔχω ἐν ἐμαυτῷ δύναμιν ἰκανὴν ν' ἀντιστῆ εἰς τὰ πάθη, καὶ ἡ δύναμις αὕτη εἶνε ἡ ἐλευθερία.

Ἡ πείρα βεβαιῶσι ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι οὔτε τὴν αὐτὴν κατὰ τῶν παθῶν προσπαθεῖν δύνανται νὰ καταβάλλωσιν οὔτε τὴν αὐτὴν τῆς θελήσεως δύναμιν κέκτηνται. Πᾶς ἄνθρωπος ἀναμφιβόλως δὲν ἔχει τὸν ἥρωισμόν τοῦ Μουκίου Σκεβόλα ν' ἀφήσῃ ἐν ἀταραξίᾳ τὴν χεῖρα νὰ κατῆ ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Πόσοι τῶν ἀνθρώπων εἶνε ἀνίκανοι νὰ ὑπομείνωσι καὶ τὴν ἐλαχίστην βράσανον! Ὑπάρχουσι ψυχαὶ ἰσχυραὶ καὶ ψυχαὶ ἀσθενεῖς. Τούτου ἕνεκα, εἰ καὶ τὸ κακὸν καταδικάζεται καθόλου, ἐπιεικῶς ὅμως κρίνουμε τοὺς ἀσθενεῖς ἀνθρώπους καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ θρησκεία, ἐπαναλαμβάνουσαι μετὰ τοῦ Ἰησοῦ: σᾶφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδας τί ποιούσιν». Ἡ ἐλευθερία ἄρα ἐκάστου εἶνε ἀνάλογος τῆς δυνάμεως, ἣν δύναται ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τῶν παθῶν. Ἡ δύναμις αὕτη εἶνε διάφορος κατὰ τὰ διάφορα ἄτομα ἐντεῦθεν δὲ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ ἐλευθερία θελήσεως διαφέρει κατὰ τὰ ἄτομα, ὅτι ἡ ἐλευθερία ἔχει βηθμούς, ὅτι δὲν εἶνε ἀπόλυτος καὶ τελεία, ὅτι ἄρα ἐκάστος εἶνε ἠθικῶς ὑπεύθυνος κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἂν πάντες οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσιν ἴσην δύναμιν τοῦ ἀνίστασθαι εἰς τὰ πάθη, δὲν ἔπεται ἐντεῦθεν ὅτι ὑπάρχουσιν οἱ στεροῦμενοι ὅλως τῆς δυνάμεως ταύτης. Ἡ καθ' ἐκάστην πείρα διδάσκει ὅτι ὅσον ἀσθενής ἂν εἶνε ὁ ἄνθρωπος, δὲν εἶνε ὅμως ὅλως ἀνίκανος ν' ἀντιστῆ εἰς τὰ πάθη. Ἐκ τοῦ πρώτου δὲ τούτου βηθμοῦ δύναται ν' ἀνέλθῃ εἰς δεύτερον, εἰς τρίτον βαθμὸν καὶ οὕτω καθεξῆς, μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς ἠθικόν τι σθένος, οὗ ἐν ἀρχῇ ἐνόμιζεν ἐαυτὸν ὅλως ἀνίκανον. Πάντες οἱ ἠθικολόγοι διδάσκουσιν ὅτι πρέπει ν' ἀντιστῆ ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὸ κακόν, καὶ νὰ μὴ περιμένη ν' ἀποβῆ τὸ πάθος ἀκαταγώνιστον. Δὲν πρόκειται ν' ἀποδώσωμεν τῷ ἀνθρώπῳ ἐλευθερίαν χιμαρικὴν δεσπόζουσαν τῆς φύσεως ἄνευ μέτρου καὶ ἀναλογίας, ἀλλ' ἐλευθερίαν λογικὴν, σύμφωνον πρὸς τὴν ἀτελή καὶ πεπερασμένην αὐτοῦ φύσιν, ἀνάπτυσσομένην δὲ βηθμηδὸν διὰ προσπαθείας καὶ συνεχοῦς ἀσκήσεως.

Ἐῖπον ἔπειτα ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε πράττει ἄνευ αἰτίας ὅτι ἐκ πολλῶν αἰτίων ὑπερινεφᾶ πάντοτε τὸ ἰσχυρότερον ὅτι ἄρα αἱ πράξεις ἡμῶν εἶνε προῖον οὐχὶ τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν θελήσεως καὶ ἀποφάσεως, ἀλλ' αἰτίων ξένων. Τάδε δοξάζουσιν οἱ λεγόμενοι deterministes, καθ' οὓς αἱ ἄνθρωπινοὶ πράξεις ὡς αἱ ἐξωτερικαὶ ἐνέργειαι ὑπόκεινται εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, καὶ καθ' οὓς αἱ πράξεις παράγουσιν ἀναγκάτως, ἀλλήλας καὶ εἶνε τὸ ἀλάνθαστον ἀποτέλεσμα προηγουμένων αἰτίων (motifs).

Βεβαίως ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου δρίζεται πάντοτε ὑπὸ αἰτίας τινός, εἰ καὶ ὑπάρχουσιν οἱ ἀποδεχόμενοι καὶ ἐν τούτῳ ἐξαιρέσειν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ θέλησις δρίζεται ὑπὸ τινος αἰτίας, ἔπεται ἐντεῦθεν ὅτι ἡ αἰτία δρίζει τὴν θέλησιν; Ἐπειδὴ ἔκ τινος αἰτίας πράττω τι, ἔπεται ὅτι ἡ αἰτία αὕτη εἶνε ὁ παράγων τῆς πράξεώς μου, καὶ οὐχὶ ἡ θέλησίς μου, οὐχὶ ἐγὼ, ὅστις θέλω πράττω; Ἐξέρχομαι τοῦ αἵλου ἵνα συναντήσω φίλον. Ἡ συνάντησις τοῦ φίλου εἶνε ἡ προκαλέτασις τὴν ἐξοδὸν μου, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν πρᾶξιν, εἰς τὴν προέβην, διότι ἠθέλησα, καὶ ἦς ἡ δύναμιν ν' ἀπόσχω, ἂν ἠθέλων. Ὅλως δισετραμμένην θὰ εἴχομεν ἰδέαν περὶ τῆς θελήσεως, ἂν ἐθεωροῦμεν αὐτὴν ὡς ἀδρηνήτιν καὶ ἀδιάφορον δύναμιν, ἔξωθεν κινουμένην. Θὰ μεταφέρομεν οὕτω τὴν φυσικὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ἠθικὴν τάξιν. Δὲν θὰ εἴμεθα κύριοι τῶν πράξεων ἡμῶν. Οὐδεμία θὰ ὑπῆρχε διάκρισις μετὰ τὴν φυσικῆς δυνάμεως, ἥτις ἐνεργεῖ κατ' ἀνάγκην, καὶ ἠθικῆς αἰτίας, ἥτις ἐνεργεῖ ἐκουσίως. Τὰ αἴτια δὲν εἶνε οἱ παράγοντες τῆς πράξεως; ἐπιδρῶσιν ἐπ' αὐτήν, ἀλλὰ δὲν δρίζουσιν αὐτήν; παρορμῶσιν, ἀλλὰ δὲν ἐξαγαγάουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πρᾶξιν.

Δύο εἶδη αἰτίων ὑπάρχουσι. Τὰ μὲν προέρχονται ἐκ τῶν αἰσθησεων, οἷον αἱ κλίσεις, τὰ πάθη, ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη, ὁ πόθος καὶ εἰ τι παρόμοιον. Τὰ δὲ πηγάζουσιν ἐκ τοῦ λόγου, οἷον ἰδέαι, σκέψεις, συλλογισμοὶ καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὰ πρῶτα ἐξεγείρουσιν ἢ προτρέπουσιν ἡμᾶς, ἡ δὲ ἐνέργεια αὐτῶν εἶνε ἔστιν ὅτε αὐτῶ ἰσχυρά, ὥστε ἐλύσει ἢ φθίνειται ἐλύουσα τὴν θέλησιν. Ἄλλ' ἐν ὁμαλῇ καταστάσει συμβαίνει τοῦτο; Δὲν αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ἐλεύθερον νὰ ἐνδώσω εἰς ταύτην ἢ εἰς ἐκείνην τὴν κλίσιν, νὰ ἐκτελέσω ἢ μὴ τὴν ἐπιθυμίαν μου; Τὰ πάθη παλαίουσιν ἐν ἐμοί; ἀλλὰ μένω ἐν τέλει κύριος ἐμαυτοῦ; δύναμαι μάλιστα νὰ ἐξέλθω τῆς καταστάσεως ταύτης δι' ἀποφάσεως ἐνεργοῦ, ἥτις τίθησι τέρμα εἰς τὴν πάλιν. Αἱ ἰδέαι δικατωρίζουσι τὸν νοῦν καὶ διὰ τοῦ νοῦ τὴν θέλησιν. Εἶνε συμβουλή. Μεταξὺ τῶν ἰδεῶν τούτων ὑπάρχει μία ἐπιτάττουσα, εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος. Συμβουλή ἄρα ἡ ἐπιταγὴ προέρχεται ἐκ τοῦ λόγου. Ἄλλ' εἶμαι ἐλεύθερος ἢ ἠναγκασμένος νὰ ὑπακούσω; Εἶμαι ἐλεύθερος. Δύναμαι ν' ἀποφασίσω ἐκ συμφέροντος, ἐκ πάθους ἢ ἐκ καθήκοντος. Ἐχω νὰ πράξω τι, ὑπὲρ συνάδει πληρέστατα καὶ πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ πρὸς τὸ καθήκον μου; καὶ ὅμως αἰσθάνομαι ἐν ἐμαυτῷ τὴν δύναμιν ν' ἀντιστῶ καὶ ἀνθίστάμαι. Ἐχω πολλὰς νὰ ἐπιχειρήσω τι δυσχερέστατον, ἀντικείμενον κατ' εἰς τὰ συμφέροντα καὶ εἰς τὸ καθήκον μου, καὶ ὅμως αἰσθάνομαι ἐν ἐμαυτῷ τὴν δύναμιν νὰ τὸ ἐπιχειρήσω καὶ τὸ ἐπιχειρῶ. Ποσάκις προτιμᾶ ὁ ἄνθρωπος παρόντος καὶ βεβαίου ἀγαθοῦ ἀγαθὸν μέλλον καὶ ἀβεβαιον! Ποσάκις θυσιάζει ὁ ἄνθρωπος καὶ καθήκον καὶ συνείδησιν εἰς τὰ; αἰσθητὰς ἀπολαύσεις, εἰς τὸ ὑλικὸν συμφέρον! Ποσάκις τὸν ἀντιὸν ὑπεράνω τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος, ὑπεράνω τῆς ἀτομικῆς εὐημερίας τίθησι τὸ γενικὸν συμφέρον,

τὴν καθολικὴν εὐημερίαν! Ἡ σφαῖρα ὑπέκει εἰς τὴν ἄθνην ἐτέρας σφί-
ρας· ἡ πλαστικὴ κλίνει κατ' ἀνάγκην ὑπὸ τὸ βῆρος τὸ καθέλκον αὐτὴν·
ἀλλ' ἡ ψυχὴ μένει κυρία ἐκυτῆς, ὑπερνικῶσα καὶ αὐτὰς τὰ ζωηροτάτας
παρορμητικὰ τοῦ πνεύου καὶ τῆς καρδίας. Ἔχει ἐν ἑαυτῇ δυνάμιν ἀντι-
στάσεως, ἢ οὐδέμιαν σκέψιν, οὐδὲν πάθος δύναται νὰ καταβάλῃ. Οὐδὲν
αἰτίον δρίζει τὴν ψυχὴν· ἡ ψυχὴ δρίζει ἑαυτὴν κατὰ τὰ αἴτια καὶ πράτ-
τει ἐκούτως. *Τῶν πράξεων κύριοι ἔσμεν.*

Συγγενεστάτη πρὸς τὴν ἔνστασιν τχύτην εἶνε ἡ ἔνστασις, καθ' ἣν ἡ
ἰδιοσυγκρασία, τὸ εἶδος τοῦ βίου καὶ αἱ ἕξεις τῶν ἀνθρώπων ἀσκοῦσιν ἐπὶ
τὸν χαρακτῆρα ἐπιρροὴν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Γεννάται, λέ-
γουσιν, ὁ ἀνθρώπος καλὸς ἢ κακός, ὡς γεννᾶται ἰσχυρὸς ἢ ἀσθενής· ἡ ἠθι-
κότης ἐξέρχεται ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἀναντιρρήτως ἡ ἰδιοσυγκρασία καὶ
αἱ ἐξ αὐτῆς ἀναπτυσσόμεναι κλίσεις διευκολύνουσι ἢ παρακωλύουσι τὴν
ἐκτέλεσιν ἀρετῶν δυσχερῶν καὶ τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν· ἀλλὰ περὶ τού-
του δὲν πρόκειται. Δὲν πρόκειται μάλιστα νὰ μάθωμεν, ἂν ἐν τισὶν ἐξαι-
ρητικαῖς περιστάσεσιν, οἷον ἐν μέθῃ, ἐν ὑπνοδρασίᾳ, ἐν παραφροσύνῃ, ἡ ἐ-
λευθερίᾳ ἐξασθενεῖ, καταπνίγεται, καὶ ἡ ἀσκητικὴ αὐτῆς διακόπτεται·
διότι κρινῶς ἀνομολογεῖται ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως εἶνε ἐκτεθει-
μένη εἰς ἐκλείψεις. Ἀλλὰ δικαιοῦμεθα νὰ θεωρήσωμεν ποικίλας περιπτώ-
σεις ὡς κανόνα· Ἡ ἐπιρροὴ τῆς θελήσεως ἐπὶ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν δὲν ἐκ-
δηλοῦσαι πολλαχῶς· Ἡ ἰδιοσυγκρασία ἐνεργεῖ ἐπὶ τὴν ψυχὴν δι' ὧν ἐγεί-
ρει αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν. Ἀλλὰ τὰ αἰσθημάτων ταῦτα καὶ αἱ ἰδέαι κα-
ταλέγονται εἰς τὰ αἴτια τὰ ἐξεγείροντα, ἀλλὰ μὴ ἐξαναγκάζοντα τὴν
θέλησιν. Ἐντάυθα ἔγκειται τὸ μυστήριον τῆς δυνάμεως τῆς ἀνατροφῆς.
Ἄν ὁ προορισμὸς ἡμῶν ἐξηρτάτο ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ κρανίου ἡμῶν,
εἰς μίαν εἰ γονεῖς καὶ οἱ διδάσκαλοι θὰ ἠγωνίζοντο νὰ διορθώσωσι τὰ
ἐλαττώματα ἡμῶν· εἰς μίαν ἡμεῖς αὐτοὶ θὰ ἠγωνιζώμεθα νὰ βελτιω-
θῶμεν. Ἡ ἐπιτυχία τῶν ἀγῶνων καὶ προσπθειῶν καὶ αὐτῶν καὶ ἡμῶν
δεικνύει ὅτι ἡ ἐπιρροὴ τοῦ ὀργανισμοῦ ἔχει τὸ ἀντίρροπον αὐτῆς, καὶ ὅτι
τὸ ἔνστικτον δὲν καταπνίγει τὴν ἐλευθερίαν.

Κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως προβάλλεται ὁ καθολικὸς ἐκεῖνος
νόμος, καθ' ὃν πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ συμβαίνοντα ὑπόκεινται εἰς αἴτια
ὀρισμένα, νόμον, ὃν καὶ ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ.
Ἡ ὑπαρξὶς τοῦ νόμου τούτου εἶνε ἀδιαφειλονίκητος. Ἀλλὰ πρόκειται νὰ
μάθωμεν, ἂν ἡ θέλησις δὲν εἶνε καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν αἰτίων τού-
των, ἐξ ὧν παράγονται ὀρισμένα τινα συμβάντα, οἷον αἱ ἀνθρώπινοι πρά-
ξεις· πρόκειται νὰ μάθωμεν, ἂν ἡ ψυχὴ ἡμῶν δὲν κέκτηται ἰδίαν ἐνέργειαν,
ἰκανὴν νὰ δρίσῃ ἑαυτὴν, ἔχουσα τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῷ σύμπαντι πρὸς τὰς
συνφαιδίας καὶ μοιραίας δυνάμεις τῆς φύσεως. Εἰς ταῦτα ἀποκρίνεται καὶ
παραδικῶς τὸ ἐσωτερικὸν ἡμῶν συναίσθημα μετὰ σαφηνεῖς ἀκαταμα-

χλήτου. Εἰς μίαν θὰ εἴπη τις, ὅτι ἡ συνείδησις ἀπκτεταται, μὴ ἀνακλύ-
πτουσα τὸν δεσμὸν τὸν ἐνοῦντα τὰς πράξεις ἡμῶν πρὸς τὰς ἀληθείας αὐ-
τῶν αἰτίας. Ποῖαι εἶναι αἱ αἰτίαι αὗται; Τίς θὰ ὑποδείξῃ αὐτάς; Ἄν δὲ
ἀγνοοῦμεν αὐτάς, πῶς θὰ ζητήσωμεν ἐν τῷ ἀγνώστῳ ἐπιχειρήμα ἰσχυρὸν
κατὰ γεγονότος προδήλου, κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως; Καὶ ἂν
ἐξ αἰτίων ἀγνώτων παρορμηθῶμεν ν' ἀποφασίσωμεν οὕτω μᾶλλον ἢ ἄλ-
λως, ἀναμφίβολον μένει, ὅτι ἡ δυνάμις ἡ θέλουσα καὶ πράττουσα εἴμεθα
ἡμεῖς αὐτοί. *Τῶν πράξεων κύριοι ἔσμεν.*

Τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως ἀρνοῦνται οἱ ἀποδεχόμενοι τὸ πεπρωμένον
(*fatum*), καθ' ὃ πᾶν ὅ, τι συμβαίνει ἐν τῷ κόσμῳ ἀποδίδεται εἰς τὴν ἀνάγκην.
Τὸ πεπρωμένον ἀπετέλει τὴν βάσιν τῶν θρησκείων τῆς ἀρχαιότητος.
Οὐδεὶς ὁ ἀγνοῶν λ. γ. ποῖαν εἶχε σημασίαν ἐν τῇ ἐλληνικῇ μυθολογίᾳ τὸ
δόγμα τοῦ πεπρωμένου, δυνάμει τυφλῆς, ἧτις ἐδέσμευε τὰς πράξεις καὶ
θεῶν καὶ ἀνθρώπων ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀκμπτου καὶ τυφλῆς ἀνάγκης. Οἱ
Στωϊκοὶ ἐκάθησαν μὲν τὸ δόγμα τοῦτο καὶ ἀπέδωκαν εἰς τὸ πεπρωμένον
ιδιότητα προσεγγιζούσας αὐτὸ εἰς τὴν Πρόνοιαν· ἀλλὰ δὲν ἀπέδωκαν εἰς
τὴν ἐλευθερίαν πάντα αὐτῆς τὰ δίκαια. Καὶ ἐξώρισεν μὲν ὁ χριστιανισμὸς
ἐκ τῆς θρησκείας τὰς πυχλὰς εἰκόνας, δι' ὧν ὁ ἐθνισμὸς εἶχεν
οἰοεὶ καταπνίξει τὸ θεόν· ἀλλὰ τὰ δόγματα αὐτοῦ παρερμηνεύοντα ἔ-
δωκαν ἀφορμὴν εἰς νέας πλάνας. Ἀπὸ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ ἐντεθεῖν διημ-
φισθητῆθη πολλαχῶς ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, διὰ τῶν ἀρ-
χηγῶν δὲ τῆς μεταρρυθμίσεως Λουθήρου καὶ Καλβίνου· ἡ ἀρνησις τῆς ἐλευ-
θερίας τῆς θελήσεως ἀνυψώθη εἰς δόγμα, ὅπερ ἀναπτύσσεται ἐν τῷ γνω-
στῷ τοῦ Λουθήρου ἔργῳ: *De seruo arbitrio*, καὶ τῷ τοῦ Καλβίνου: *Institu-
tiones*. Καὶ ἡ φιλοσοφία δὲ πολλὰ ἀριθμεῖ συστήματα ἐπὶ τοῦ πεπρω-
μένου στηριζόμενα. Ὁ κατ' ἐξοχὴν δὲ διατυπώσας τὴν διδασκαλίαν τοῦ
πεπρωμένου ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ εἶνε ὁ Σπινόζας. Κατὰ τὸν Σπινόζαν, πᾶσα
αἰτία ἐνεργεῖ κατ' ἀνάγκην· ἡ πρώτη αἰτία, ὁ Θεός, δι' ἀνάγκης ἐμφύτου
αὐτῷ· αἱ δευτέραι αἰτίαι καὶ ἡ ψυχὴ ἰδίχ, διὰ τῆς ἀνάγκης τῆς θεϊκῆς
φύσεως. Τὸν Σπινόζαν ἠκολούθησαν μετὰ παραλλαγὰς τινεὶ καὶ πολλοὶ ἄλ-
λοι φιλόσοφοι.

Διάφορα διακρίνουσιν εἴλη πεπρωμένου, ὧν τὰ κυριώτατά εἰσι τὸ μωα-
βιτικὸν λεγόμενον πεπρωμένον, τὸ θεολογικὸν ἢ ὁ ἀπόλυτος προορισμὸς
καὶ τὸ φιλοσοφικὸν ἢ σπινόζιστον πεπρωμένον.

Κατὰ τὸ μωαβιτικὸν πεπρωμένον πάντα εἶνε προωρισμένα καὶ συμ-
βαίνουσι κατ' ἀνάγκην τυφλῆν. Οἱ ἀποδεχόμενοι τοῦτο πιστεύουσιν εἰς δύ-
ναμιν τινα κενυμένην, εἰς εἶδος τι μακρίως ἰσχυροτέρον ἢ πᾶσαι αἱ ἰδικαι-
τεραι αἰτίαι. Κατὰ τὸν Leibnitz, κατὰ τὸ πεπρωμένον τοῦτο ὑπενθυμίζει ὅ, τι
οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλεον λόγον ἀργόν, καταλήγοντα εἰς τὸ μηδὲν ποιεῖν. Ἀπότ',
ἔλεγον, ἂν ὅ, τι ζητῶ μέλλει νὰ συμβῇ, θὰ συμβῇ καὶ ἂν οὐδὲν πράξω· ἂν

δὲ δὲν μέλλει νὰ συμβῆ, οὐδέποτε θὰ συμβῆ, οἰουσδήποτε ἂν ὑποστῶ κό-
πους. Τὴν ἀνάγκην ταύτην, ἣν φαντάζονται ἐν τοῖς συμβαίνουσι κεχωρι-
σμένοις τῶν αἰτιῶν αὐτῶν, δύνανται τὶς νὰ ὀνομάσῃ *fatum mahometanum*,
διότι λέγεται ὅτι παρόμοιον τι ἐπιχείρημα ποιεῖ τοὺς Τούρκους νὰ μὴ φεύ-
γῳσι τοὺς τόπους, ἐνθὰ ὑπάρχει λοιμός. Ἄλλ' ἡ ἀπάντησις εἶνε προχειρο-
τάτη· βεβαίως ὄντος τοῦ ἀποτελέσματος, βεβαία εἶνε καὶ ἡ πράγουσα
αἰτία· καὶ ἂν τὸ ἀποτέλεσμα συμβῆ, θὰ συμβῆ πιθανῶς ἐξ αἰτίας ἀνεκλά-
γου. Οὕτω ἡ ἀδράνειά σου θὰ συντελέσῃ ἴτω, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτύχῃς οὐ-
τινος ἐπιθυμείης καὶ νὰ περιπέσῃς εἰς κκιὰ, ἅτινα θὰ ἀπέφυγες, ἂν ἐφρόν-
τιζες. Βλέπομεν ἄρα ὅτι ὁ σύνδεσμος τῶν αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων δὲν
προξενεῖ ἀνάγκην ἀναπόδραστον, τοῦναντίον παρέχει μέτρον τοῦ ἄραι τὴν
ἀνάγκην ταύτην. Ὑπάρχει παροιμία γερμανικὴ, καθ' ἣν ὁ θάνατος ἔχει
πάντα τὴν αἰτίαν αὐτοῦ· καὶ οὐδὲν ἀληθέστερον τούτου. Ὁ ἀποθάνῃ τις
σήμερον ἢ αὔριον· καὶ· ἀναμφιβόλως· ἀλλὰ θ' ἀποθάνῃ, διότι θὰ πράξῃ ὅ, τι
θὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὸν θάνατον» (Πρὸς. P. Janet. La morale 462).

Τὸ θεολογικὸν πεπρωμένον ἢ ὁ ἀπόλυτος προορισμὸς συνίσταται ἐν τούτῳ,
ὅτι ὁ Θεὸς προορίζει ἐκ τῶν προτέρων τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ τοὺς ἀποβλή-
τους, τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ἀσεβεῖς, ἐκείνους μὲν ἐκλέγων ἐξ εὐνοίας, τούτους
δὲ ἐγκαταλείπων εἰς τὴν αἰώνιαν καταδίκην. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἢ ἀρ-
νουμένη ἀπολύτως τὴν ἐλευθερίαν περιπίπτει εἰς τὰ αὐτὰ ἄτοπα καὶ ἢ
προτέρα. Τῷ ὄντι, ἂν ἡ τύχη μου ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ἐκ-
λογῆς καὶ θελήσεως τοῦ Θεοῦ, τί ἔχω νὰ πράξω ἢ να μεταβάλλω αὐτήν;
Ἄν εἶμαι ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν, θὰ σωθῶ πάντως· ἂν ἐκ τῶν ἀποβλήτων, οὐ-
δὲν δύνανται νὰ με σώσῃ· ἐν ἀπολύτῳ ἄρα ἀδικοῦν ὀφείλω νὰ περιμένω
τ' ἀποτελέσματα τῆς θείας ἀποφάσεως. Ἐπειτὰ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ταύτῃ
ὁ Θεὸς παρίσταται ὡς τύραννος ἀθηκίρετος ἐνεργῶν, ἀντικαθιστῶν δὲ τὴν
δικαιοσύνην διὰ τῆς δυνάμεως.

Κατὰ τὸ φιλοσοφικὸν ἢ σπινόζιον πεπρωμένον πάντα τὰ φαινόμενα
τοῦ σύμπαντος, ἄρα καὶ αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου πηγάζουσι ἐκ τῆς οὐ-
σίης τῶν ὄντων μετὰ τῆς αὐτῆς ἀνάγκης, μεθ' ἧς ἐκ τῆς οὐσίης τοῦ τρι-
γώνου ἔπεται ἡ ἰσότης τριῶν γωνιῶν πρὸς δύο ὀρθάς. Ἄλλ' ἀμφίβολον, λέγει
ὁ Janet, ὅτι τὰ πάντα ἐν τῇ φύσει καὶ τῷ ἀνθρώπῳ εἶνε γεωμετρικά. Τὸ
γρητρον π.χ., ὅπερ με φέρει εἰς τὴν ἡδονήν, οὐδεμίαν ἔχει ἀνεκλογίαν πρὸς
τὴν λογικὴν ἀνάγκην, ἧς ἕνεκα ἰδέε τις πηγάζει ἐξ ἐτέρας ἰδέας. Ἡ ἡ-
δονὴ αὕτη καὶ τὸ ἄλλο εἶνε συμβάντα ἅμα, μὴ δυνάμενα νὰ συγκρι-
θῶσι πρὸς ἰδέας οὔτε ἀρχικὰς οὔτε παραγώγους... Ἐν τῷ κύκλῳ τῆς θε-
λήσεως οὐδὲν ὑπάρχει ὅμοιον τῇ γεωμετρίᾳ. Τὸ τρίγωνον δὲν θέλει νὰ
ἔχη τὰς τρεῖς γωνίας ἴσας πρὸς δύο ὀρθάς. Τὸ τρίγωνον δὲν ἔχει συνειδητὴν
ἐκαστοῦ. Ἐνὶ λόγῳ, ἡ συνειδήσις, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη εἶνε

πρῶτα συμβάντα, ἅτινα δὲν δύνανται νὰ πρῆχθῶσι λογικῶς. Πάντα ἄρα
δὲν ὑπόκεινται εἰς ἀνάγκην λογικὴν ἢ μαθηματικὴν (κῦτ. 464).

Περὶ τὸν νὰ προσθέσωμεν ἐν τέλει, ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως εἶνε
ὅλως ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ συστήματος ἐκείνου, ὅπερ ἀρνεῖ-
ται πᾶσαν πνευματικὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνεργεῖαν. Οἱ ὕλισται ἀποτομώ-
τερον παντὸς ἄλλου ἀρνοῦνται τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως, χαρακτη-
ρίζοντες αὐτὴν ὡς ἀναπόφευκτον προὐδὲν διαφόρων φυσικῶν αἰτιῶν, ὡς ἀ-
ναγκαῖον ἔκφρασιν τῆς καταστάσεως τοῦ ἐγκεφάλου. Καὶ ἐξετέθησαν μὲν
ἐν τοῖς μέγροις τοῦδε εἰρημένοις ἱκανὰ εἰς ἀνασκευὴν πάσης ἐμμέσου ἢ ἀ-
μέσου ἐνστάσεως κατὰ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ
παρέλθωμεν ἐν σιγῇ ἐνστασίαν τινα, ἣν ὁ ὕλισμὸς μάλιστα προβάλλει κατὰ
τῆς ἐλευθέρας θελήσεως, καὶ ἡ ἐνστασις αὕτη εἶνε ἡ ἐκ τῆς Στατι-
στικῆς.

Ὁ θερμότερος τοῦ ὕλισμοῦ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, ὁ Büchner, λέγει ἐν
τῷ γνωστῷ αὐτοῦ συγγράμματι *Kraft u. Stoff* (σελ. 256) τάδε: «Ὅτι
ὁ ὕλισμὸς εἶνε τανῦν ἀλήθεια οὐ μόνον θεωρητικῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ πρῆγ-
μάτων ἀρκούντως ἀποδεικνυμένη, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἐνδικαίωσαν
καὶ νέαν ἐπιστήμην τῆς Στατιστικῆς, ἧτις ἀπέδειξεν ὀρισμένους κα-
νόνας, ἐν ὀρισμένῳ ἀριθμῷ φαινομένων, περὶ ὧν μέχρι τοῦδε ἀμφέβαλλο-
ν, ἂν ταῦτα προῆλθον ἐκ τύχης ἢ ἐκούσιως».

Ἡ Στατιστικὴ καὶ ἰδίως ἡ ἠθικὴ Στατιστικὴ προτίθεται ν' ἀποδείξῃ
ὅτι ὀρισμένοι ἐκούσιαι πράξεις, οἷον γάμοι, αὐτοκτονίαι, καὶ ἐγκλήματα
διάφορα συμβαίνουσι ἐντὸς ὀρισμένου χρονικοῦ δικστήματος ἐν τοῖς λα-
οῖς μετὰ κανονικότητα, ἧτις διατελεῖ εἰς ὀρισμένην σχέσιν πρὸς τὸ σύν-
ολον τῶν κατοίκων τοῦ ὑπ' ὄψιν λαμβανόμενου λαοῦ. Διὰ τῆς Στατιστι-
κῆς ἐνόμισεν οἱ ὕλισται ὅτι ἐφθασαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐκούσιαι τι-
νες πράξεις συμβαίνουσι μετὰ μείζονος ἔτι κανονικότητος ἢ πᾶς εἰς φυσι-
κοὺς νόμους ὑποκείμενα φαινόμενα. Ἄρα κατὰ τοὺς ὕλιστάς ὑπάρχει φυ-
σικὸς τις νόμος, εἰς ὃν αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις ὑπάγονται.

Ἄλλὰ πρῶτον δὲν εἶνε ἀληθές, ὅτι πρὸς τοῖς διαφόροις λαοῖς ἀναφί-
νεται πλήρης κανονικότης τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἡ αὕτη Στατιστι-
κὴ βεβαίως ὅτι οὔτε ἐν πάσαις ταῖς χώραις καὶ τοῖς λαοῖς, ἀλλ' οὔτε ἐν
ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ πληθυσμῷ τῆς αὐτῆς πάντοτε ἀξίας ἀναφίκεται κανο-
νικότης τῶν πράξεων. Πᾶσα πρᾶξις κατὰ τοὺς ὕλιστάς ὑπόκειται εἰς φυ-
σικὸν νόμον· ἀλλ' ἰδιότης τοῦ φυσικοῦ νόμου εἶνε τὸ ἐνεργεῖν κατ' ἀνάγκην,
τὸ μὴ μεταβάλλεσθαι· ἄρα αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις, αἵτινες πανταχοῦ
ποικίλλουσι καὶ μεταβάλλονται, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ συμβαίνωσι κατὰ
φυσικὸν νόμον. Ἡ κανονικότης, λέγει ὁ Drobisch ἐν τῇ λαμπρᾷ αὐτοῦ
πραγματεῖᾳ περὶ ἠθικῆς Στατιστικῆς καὶ ἐλευθέρας θελήσεως, ἡ κανονι-
κότης, ἣν ἡ ἠθικὴ Στατιστικὴ ἀποδεικνύει ἐν τισιν ἐκούσιαις πράξεσι, δὲν

στηρίζεται ἐπὶ νόμου ἀναγκαίου, ὅστις προηγέται τῶν πράξεων καὶ ἐπι-
τακτικῶς ἀπαιτεῖ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν, ἀλλ' εἶνε τὸ προῖον σχετικῶς
μονίμων, ἄρα οὐχὶ ἀπολύτως ἀμεταβλήτων σχέσεων καὶ συνεπενεργουσῶν
αἰτιῶν, πρὸς αἷς καὶ ἄπειροι ἄλλαι μεταβληταὶ ὑφίστανται αἰτιαί, αἰτι-
ναι δὲν ὑπόκεινται εἰς κανόνα» (Drobisch, die Moralische Statistik u. die
Willensfreiheit. 6. 53).

Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ἡ Στατιστικὴ ἀποδεικνύει τῶ ὄντι ὅτι ὑπάρ-
χει κανονικότης ἐν τισι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, οἷον ἐν τοῖς γάμοις, ταῖς
αὐτοκτονίαις καὶ τοῖς ἐγκλήμασι, καὶ ὅτι αἱ πράξεις αὗται συμβαίνουσι
τῶ ὄντι κατὰ φυσικὸν νόμον, ἔπεται ἐντεῦθεν ὅτι πᾶσι ἀνεξικρέτως αἱ
ἀνθρώπινοι πράξεις συμβαίνουσι κατὰ φυσικὸν νόμον; Πάντως οὐχί.

Ἐπειτα ἡ Στατιστικὴ ποιεῖται ἀπλῶς λόγον περὶ τῶν πράξεων. Τὴν
θέλησιν ὁμως καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἅτινα ἀνάγκη νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν ἐν
ταῖς πράξεσι τούτοις, οὔτε ἐνεγράψαι οὔτε νὰ ἐγγράψῃ δύναται. Ἡ κα-
νονικότης ἐν τῇ ἐμφανίσει φαινομένων τινῶν δύναται νὰ εἶνε μεγίστη
καὶ σταθεροτάτη, εἶνε ὁμως πάνποτε κανονικότης τῶν πράξεων, ἐντεῦθεν
δὲ οὐδαμῶς ἔπεται ὅτι καὶ ἡ τὰς πράξεις τούτας παράγουσα θέλησις ὑ-
πόκειται εἰς κανόνα τινὰ καὶ νόμον. Διότι πράξις καὶ θέλησις δὲν διατε-
λοῦσι πρὸς ἀλλήλας εἰς ἀπολύτως ἀναγκάσιαν σχέσιν, οὔτως ὥστε νὰ ἰ-
σχύη κατ' ἀνάγκην καὶ περὶ τῆς θελήσεως ὅ,τι ἰσχύει καὶ περὶ τῆς πρά-
ξεως. Π. χ. ἐν ὠρισμένῳ τινὶ χρονικῷ διαστήματι ἐν ὠρισμένῳ πληθυσμῶ
ἀνθρώπων δυνατὸν νὰ συμβαίνωσι κατ' ἔτος μετὰ θυμασίαις κανονικότη-
τος 1000 θάνατοι καὶ 1000 γάμοι. Ἐπειτα ὁμως ἐντεῦθεν, ὅτι πάν-
τες οὗτοι οἱ θάνατοι καὶ οἱ γάμοι προέρχονται ἐκ θελήσεως; Ἡσάκις ἐν
συμπλοκῇ τινὶ δὲν λαμβάνει τις τραυματικὸν ἄνευ τῆς συγκατάθεσεως
νὰ τὸ θέλῃ, καὶ πρῶτα δὲν τελεῖται γάμος ἀνευ τῆς συγκατάθεσεως
καὶ θελήσεως τοῦ ἑτέρου τῶν μερῶν; Τίς ταῦτα ἀναλογιζόμενος δικαι-
οῦται ἐκ τῶν συμβαινουσῶν πράξεων νὰ παρισθῆ ἀναγκάσιον συμπεράσμα
περὶ τῆς θελήσεως;

Ἡ ἠθικὴ Στατιστικὴ ἐδειξε καὶ δεκνύει εἰτέτι, ὅτι ὅπως ὠρισμένα
ἐγκλήματα διαπράττονται μετ' ἰδιαζούσης κλίσεως τοῦ ἑτέρου τῶν δύο
φύλων ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου καταδικάζονται πολλῶ πλείονες ἄνδρες ἢ
γυναῖκες. Ἐνωστὸν δ' ἐπίσης εἶνε, ὅτι ἡ αὐτοκτονία συμβαίνει τρίς ἢ πέντε
τάκις πλείοντερον πρὸς τῶ ἄρρην γένει ἢ πρὸς τῶ θήλει. Ἄν λοιπὸν ἡ
αὐτοκτονία τελεῖται κατὰ φυσικὸν νόμον, πῶς συμβαίνει, ὥστε ὁ φυσικὸς
οὗτος νόμος, εἰς ὃν ὡς τοιοῦτον πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐξίσου ὑπόκεινται, ἐ-
κλέγει ἰδίᾳ τὸν ἀνδρῶν ἐγκέφαλον ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας αὐ-
τοῦ; Ἡ προῦχώρησεν ἴσως τὸ θῆλυ γένος μέχρι τοιοῦτου βηθμοῦ χειρα-
φετήσεως, ὥστε ἐλάχιστα ἢ οὐδαμῶς πλέον νὰ ὑπόκειται καὶ εἰς αὐτοῦς
τοῦ φυσικοῦ νόμου;

Τὰ ἐξαγόμενα ἄρα τῆς Στατιστικῆς καὶ ἰδίως τῆς ἠθικῆς; Στατιστι-
κῆς οὐδὲν δύναται ν' ἀποδείξωσι κατὰ τῆς ἐλευθερίας θελήσεως. Ἡ ἐλευ-
θερία τῆς θελήσεως μένει γεγονός ἀναμφισβήτητον, βεβαιούμενον ἀπὸ τῆς
ἀνθρωπίνης φύσεως, μαρτυρούμενον ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Ἐν τῇ κτήσει τῆς
ἐλευθερίας ταύτης διορθῶμεν τὴν εὐγένειαν καὶ ὑπεροχὴν ἡμῶν ὑπὲρ τὰ
λοιπὰ ὄντα. Ἐν τῇ κτήσει τῆς ἐλευθερίας ταύτης ὑπέχομεν εὐθύνην τῶν
πράξεων ἡμῶν. Ἐν τῇ κτήσει τῆς ἐλευθερίας ταύτης ἐγκρίεται τὸ δίκαιον
καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν νόμων. Ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τούτης στηρίζεται πᾶσα πο-
λιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐλευθερία. Ἡ ἀποδώσατε εἰς τὸν ἀνθρώπον ἐλευθε-
ρίαν θελήσεως, ἢ παύσατε λαλοῦντες περὶ ἠθικῆς; παύσατε διακρίνοντες
μεταξὺ δικαίου καὶ ἀδίκου; παύσατε ποιοῦμενοι λόγον περὶ ἀνατροφῆς;
παύσατε ἐπιζητοῦντες διὰ τοῦ λόγου τὴν μετάδοσιν καὶ κατίσχυσιν τῶν
ιδεῶν ὑμῶν; παύσατε πρὸ πάντων ἐγειρόντες φωνὴν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας,
ἧς τὸ ἱερόν ὄνομα δικαίως ἠλεκτρίζει ἡμᾶς, διότι εἴμεθα ἐλεύθερα ὄντα,
διότι τῶν πράξεων κύριοι ἐσμεν.

I. Μοσχάκης

H EN MARATHONI MAXH

Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη εἶναι ἂν οὐχὶ τὸ ἀξιολογώτατον, βεβλῶς ἐκ
τῶν ἀξιολογοτέρων προγονικῶν κατορθωμάτων. Αὕτη παρήγαγε τὴν ἐν
Σκλαμίνι νίκην, τὴν ἐν Θερμοπύλαις ἠρωϊκὴν μάχην, καὶ τῶν Πλαταιῶν
τὰ τρόπαια. Αὕτη προήγαγε τὴν δόξαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μέχρι τῶν
διαδόχων τοῦ Μ; Ἀλεξάνδρου, καὶ ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς κατακτῆσεως
τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς τουρκικῆς ἐκδρα-
βρώσεως, τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ἐν τῇ δύσει
καὶ τῆς ἐξημερώσεως τῶν κατακτητῶν τοῦ πελαγοῦ κόσμου. Δὲν ἐπι-
χειρῶ πανηγυρικὴν ἀφήγησιν τοῦ ἔργου τῶν προγόνων, οὐδ' ἀπλῶς τὴν
ἐξιστόρησιν αὐτοῦ. Μετὰ τὸν Γρότιον καὶ τὸν Κούρτιον δὲν μένουσιν εἰς
ἡμᾶς εἰμὴ ὡχραὶ ἀντιγραφαὶ τοῦ μαρκαθωνίου δράματος. Ἄλλ' ἐὰν ἐν
τῶ συνόλω αὐτοῦ εἶναι ἀμίμητον τὸ ἔργον τοῦ ἑνός, ἢ τοῦ ἄλλου τῶν σο-
φῶν φιλελλήνων ἀπαντῶσιν ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα, ἰδίως εἰς τὴν διή-
γησιν τοῦ ἀγγλοῦ ἱστορικοῦ, λεπτομέρεια, ἐφ' ὧν ἔριδες καὶ φιλονεικίαι
πολλαὶ ὑφίστανται ἀναμέσον τῶν σοφῶνατῆς ἐσπερίας Εὐρώπης. Ἐπὶ
τούτων δὲ προτίθεμαι νὰ ἐλύσω τὴν προσοχὴν τῶν παρ' ἡμῖν φιλομαθῶν.
Τὸ ἔργον μου εἶναι ξηρὰ ἐπιστημονικὴ μελέτη ἐπὶ τῶν διαφιλάνεικουμέ-
νων ἱστορικῶν γεγονότων, ἀλλὰ χάριν τῆς διευκρινήσεως τῶν ζητημάτων

των αναγκάζομαι να επαναλάβω την διήγησιν τῆς ὅλης πράξεως. Ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἱστορεῖ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δάτιδος μεθ' ἧς λεπτολογίας περιγράφει τὴν τοῦ Ξέρξου ἕως διότι κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἀκούων τὴν φήμην τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, καὶ τῆς ἐν Πλαταιαῖς νίκης, ἐπέστητε μᾶλλον τὴν περιέργειαν ἐπ' αὐτῶν ἕως διότι αἱ τελευταῖαι ἦσαν ἔργα κοινὰ τῆς Ἑλλάδος, μᾶλλον τοῦ ἀθηναϊκοῦ κατορθώματος, ἐλκύνοντα τὴν προσοχὴν τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀκροατῶν τοῦ ἱστορικοῦ. ἕως διότι περὶ τῶν τελευταίων ἠδυνήθη νὰ λάβῃ πληροφορίας βεβαιωτέρας ἐκ δικφύρων πηγῶν, τὰς ὁποίας δὲν εὗρισκεν ἐν Ἀθήναις ὡς πρὸς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην.

Γνωστὰ εἰσὶ τὰ αἷτια τοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων πολέμου τῶν Περσῶν. Σκοπὸς ἀφ' ἐνὸς κατακτήσεως, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκδικήσεως ἰδίως κατὰ τῶν Ἑρετριέων καὶ τῶν Ἀθηναίων διὰ τὸν ἐμπρησμὸν τῶν Σάρδεων. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης ἐκστρατείας ὑπὸ τοῦ Μερδονίου ἕνεκα τῆς παρὰ τὸν Ἄθω καταστροφῆς τοῦ στόλου, τῆς δευτέρας δ' Δαρείου ἀνέδειξεν ἀρχηγὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἀρταφέρνην, υἱὸν τοῦ Σατράπου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν Μῆδον τὸ γένος Δάτιν πιθανῶς τὸν πραγματικὸν στρατάρχην, καὶ τὸν μέλλοντα τῆς Ἀττικῆς Σατράπην Παισιστρατίδην Ἴππίαν. Ὁ Ἡρόδοτος δὲν δρίζει ἀκριβῶς τὴν δύνάμιν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὡς ἔπραξε διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου λέγει μόνον αἱ στρατηγοὶ πορευόμενοι παρὰ βκιλιέως ἀπίκοντο τῆς Κιλικίας εἰς τὸ ἀλθίον πεδίον (παρὰ τὴν Ταρσὸν ἀπέναντι τῆς Κύπρου) ἀμχ ἀγόμενοι πεζὸν στρατὸν πολλόν τε, καὶ εὖ ἐσκευασμένον. Ἐνταῦθα στρατοπεδουμένοισι, ἐπῆλθε μὲν ὁ ναυτικὸς στρατὸς ὁ ἐπιταχθεὶς ἐκάστοις, παρεγένοντο δὲ καὶ αἱ ἱππαγωγὴ νῆες αἱ τῶ προτέρῳ ἔτει προσεῖπε τοῦ ἐκαστοῦ δασμοφόροις Δαρείου ἐτοιμάζειν. Ἐθελόμενοι δὲ τοὺς ἵππους ἐς ταύτας καὶ τὸν πεζὸν στρατὸν ἐσθιβάσαντες εἰς τὰς νῆας ἔπλεον ἑξακοσίαισι τριήρεσι εἰς τὴν Ἰωνίην».

Ὁ Πλάτων ἐν Μενεξ: 267, 3 ἀναριθμᾷ τὸν ἀριθμὸν τῶν Περσῶν εἰς 500,000 αἰτιασάμενος δὲ Δαρείου ἡμᾶς τε καὶ Ἑρετριέας, Σάρδεσιν ἐπιβουλεύσαι προφασίζόμενος, καὶ πέμψας μυριάδας μὲν πεντήκοντα ἔν τε πλοίοις καὶ ναυσί, καὶ δὲ τριακοσίας, Δάτιν δ' ἄρχοντα εἶπεν ἦκειν κτλ. Τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἀνδρῶν ἀναφέρει καὶ ὁ Λυσίας, Ἐπιταφ. 21. «Ὁ τῆς Ἀσίας βκιλεύς... ἔστειλε πεντήκοντα μυριάδας στρατιάν. Ἰτ' ὁ Σχολ. Ἀριστοφ. Νεφ: 982 αὐτοὺς ἐν Μαραθῶνι τροποσαμένους τὴν Δαρείου στρατιάν, ἣν Δάτις ὁ τοῦτου στρατηγὸς ἤγαγεν οὔσαν περὶ πεντήκοντα μυριάδας». Αἱ τρεῖς αὗται πληροφορίαι προέρχονται βεβαίως ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς. Ἡ δὲ διέκρισις πλοίων καὶ νεῶν ἐν Πλάτωνι ἐγείρει τὴν ἐξήγησιν ὅτι ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν πεντήκοντα μυριάδων περιλαμβάνονται μετὰ τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ πάντες οἱ ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπιβιβάσθέντες ναυμά-

χοι καὶται, ἔρεται κάπηλοι, ὑπηρεταὶ κλ. καθ' ὅσον αἱ τριακόσαι νῆες ἀπετέλουν τὴν ναυτικὴν δύνάμιν, πλὴν δὲ τούτων ἦσαν κατὰ τὸν Ἡρόδοτον τριακόσαι τριήρεις, ἱππαγωγοί, φορτηγίδες κλ. Ἀφ' ἑτέρου σημειώτεον ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Λυσίας, γράφοντες τὸ ἐγκώμιον τῶν μαραθωνομάχων εἰς ἐπιτάφιον λόγον, δὲν ἦσαν ὑπόχρεοι πρὸς λεπτολόγον ἀκριβειαν τῶν πραγμάτων, καὶ ἀνευ προθέσεως ψευδολογίας ἠδύναντο ν' ἀναφέρωσι τὸν ὀλικὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τοῖς πλοίοις ἐπιβιβάσθέντων ἀνδρῶν, ἀνευ διακρίσεως τοῦ ἔργου ἐκάστου αὐτῶν. Ὁ Πλάτων ἐν Δ'. 25,5 ἀναφέρει δύνάμιν στρατοῦ 300000 αὐτὸ τε Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι ἔργον ἀνεμνήσκοντο, ὡς μυριάδες τριάκοντα ἐφάρχησαν τῶν Μῆδων ὑπὸ ἀνδρῶν οὐδὲ ἐς μυρίουσ τὸν ἀριθμὸν». Ἡ φράσις κατὰ γράμμα φαίνεται εἰς τινὰς δηλοῦσα 300000 φονευθέντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἀλλὰ προδήλως ὁ ἱστορικὸς ἔννοεῖ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἠττηθέντων μαχητῶν ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ αὐτὴ ἐξήγησις ἀρμόζει καὶ εἰς τὸ ἐπίγραμμα τῆς εἰκόνης ἐν τῇ Ποικίλῃ, τὸ ὁποῖον ὁ Σουΐδας ἀναφέρει ἐν λέξει Ποικίλη «Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖσι Μαραθῶνι ἐκτείναν Μῆδων εἴκοσι μυριάδας».

Τούτ' ἔστιν εἰς εἴκοσι μυριάδας σύμποσούνται μετὰ τῶν φονευθέντων οἱ ἐν Μαραθῶνι ἠττηθέντες Μῆδοι. Ὁ Κορνήλιος Νέπως, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψει ὅλους τοὺς μέχρις αὐτοῦ συγγράψαντας ἱστορικοὺς, ἐν οἷς τὸν Ἐφορον, δρίζει τὴν δύνάμιν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ εἰς 200000 πεζῶν καὶ 10,000 ἱππέων, ἐξ ὧν 100000 πεζοὺς καὶ 10000 ἱππεὺς ἀναφέρει ὡς παρυσθέντας εἰς τὴν μάχην. Οὕτως ἐξηγῶν τὴν φαινομένην ἐναντιολογίαν ἐν ταῖς πληροφορίαις τῶν ἀρχαίων δὲν εὗρισκω ἐν αὐταῖς τὸ πνεῦμα τῆς ἐκ προθέσεως ψευδολογίας, τὸ ὁποῖον τοῖς ἀποδίδουσιν οἱ νεώτεροι ἐπικριταί. Εἰς τὴν κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατείαν ὁ Δαρείος συνέλεξε δύνάμιν 700000 πεζῶν καὶ ἱππέων, καὶ 600 πλοίων. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν ὁ Ξέρξης 1,700,000 πεζοῦς, 80,000 ἱππεὺς, καὶ 1207 τριήρεις. Διὰ τὴν φαίνεται ὑπερβολικὸς ὁ ἀριθμὸς 200000 πεζῶν καὶ 12000 ἱππέων κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δάτιδος ἔχοντος τὴν ἐντολήν νὰ διεδικήσῃ τὴν ἀποτυχίαν τῶν περσικῶν ὄπλων ἐν Σκυθίᾳ καὶ Νάζῳ, τὴν πυρπόλησιν τῶν Σάρδεων, τὴν ἐπανάστασιν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τὸν φόνον τῶν πρέσβων, ἀφοῦ εἶχεν ἤδη δοκιμασθῆ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεως τῆς Ἑλλάδος; Ὁ Ἀῆκ ἐξήτησε ν' ἀνεύρῃ τὴν δύνάμιν τῶν Περσῶν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων, καὶ ἐξήγαγεν ἀριθμὸν ἐξ 177,000 συμπεριλαμβανομένων τῶν ναυτῶν ὡς ἐλαφρῶν. Ἀλλ' αἱ βάσεις τῶν ὑπολογισμῶν αὐτοῦ εἰσὶν ἀπλᾶι ὑποθέσεις καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, καὶ ὡς πρὸς τὴν χωρητικότητα τῶν πλοίων. Τὴν αὐτὴν μέθοδον ἀκολουθῶν ὁ Φίνλεϋ καταριθμᾷ τὴν δύνάμιν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ εἰς 107000, ἀφαιρουμένων δ' ἐξ αὐτῶν τῶν ἐν Νάζῳ, ἐν Καρύτῳ, καὶ Ἑρετριᾷ

φρονευσθέντων, και τῆς φυλακῆς τῶν αἰχμαλώτων, εὐρίσκει ὅτι μόνον 17, 000 ὀπλιτῶν 20,000 ἐλαφρῶν και 1000 ἵππεις ἠδύναντο νὰ παρέρυρθωσιν εἰς τὸ ἐν Μαραθῶνι πεδῖον. Πρὸς ἔλεγχον τῆς ἀκριθείας, μᾶλλον τῆς προκαταλήψεως, τοῦ ἀγγλοῦ ἱστορικοῦ ἀρκεῖ ἡ πρακτῆρησις ὅτι περιορίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν ἵππέων εἰς 1000 διὰ τὸν λόγον ὅτι μὴ ἐχόντων ἵππικὸν τῶν Ἀθηναίων, ὁ Δαρεῖος δὲν εἶχεν ἀνάγκη δύναμει ἀνωτέρας πῶν 1000 ἵππέων! Ὡσαυτὴ μὴ ἀπηυθύνετο ἡ ἐκστρατεία καθ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἢ δῆθεν ὁ Δαρεῖος, φειδόμενος τῆς δαπάνης και τῶν κακουχιῶν τῶν ἰδίων ὑπηκόων ἐμέτρησε τὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἀκριθῶς ἐπὶ τοῦ πιθανοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀπλιτῶν τῆς Ἀττικῆς!!!

Ὁ στόλος τῶν Περσῶν διαπλεύσας τὸ Ἰκάριον πέλαγος, ὅπως ἀποφύγη τὸν Ἄθωνα, προσέβαλε τὴν Νάξον πρώτην. Ἐνταῦθα εἶχε νὰ ἐκδικήσῃ τὴν κατασχύνην τῆς πρὸ δωδεκαετίας ἐπιχειρηθείσης ὑπὸ τοῦ Μεγαβάτου κατακτῆσεως τῆς νήσου. Ἀπαράσκειοι οἱ ὀλιγόριθμοι Νάξιοι ἀπέναντι τῶν δυνάμεων τοῦ Δάτιδος κατέλιπον τὴν πόλιν καταφυγόντες ἐπὶ τῶν ὄρεων, ἀφ' οὗ δὲ οἱ Πέρσαι ἠχμαλώτισαν ὄσους συνέλαβον ἐν τῇ πόλει, ἐνέπρησαν αὐτὴν μετὰ τῶν ἰερῶν, ἐκείθεν δὲ προσέσχον εἰς Ἐρέτριαν. Οἱ Ἐρετρίεις ἀποφασισμένοι ἐξ ἀρχῆς ἐν ἀντιτιτῶσιν ἐζήτησαν βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων. οἵτινες ἀπέστειλαν αὐτοῖς τοὺς ἐν Χκλκίδι τετρακισχιλίους κληρούχους. Ἀλλ' ἀφοῦ εἶδον παρασκευαζομένην τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν, οἱ Ἐρετρίεις ἐδιχονόησαν, οἱ μὲν προτεινόντες νὰ καταλείπωσι τὴν πόλιν και καταφύγωσιν εἰς τὰ ὄρη, οἱ δὲ μελετῶντες νὰ παραδοθῶσιν. Εἰς προὔχων ἐν Ἐρετρίᾳ Αἰσχίνης ὁ Νόθωνος εἰδοποίησε τοὺς κληρούχους Ἀθηναίους, και «οὗτοι διαβάτες ἐς Ὀρωπὸν ἔσωζον σφὰς αὐτούς». Μετὰ ἐξ ἡμερῶν πολιορκίαν ὁ Εὐφορβος και ὁ Φίλαργος παρέδωκαν τὴν πόλιν, οἱ δὲ Πέρσαι «τοῦτο μὲν τὰ ἱερὰ συλήσαντες ἐνέπρησαν, ἀποτινύμενοι τῶν ἐν Σάρδεσι κατακαυθέντων ἰερῶν, τοῦτο δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἠνδραποδίσαντο κατὰ τὰς Δαρείου ἐντολάς». Ὀλίγας ἡμέρας εἰσέτι διέμειναν οἱ Πέρσαι εἰς Ἐρέτριαν ὅπως μεταφέρωσι τοὺς αἰχμαλώτους ἐπὶ τῆς νήσου Αἰγιαλείας, ἀναπαυθῶσιν οἱ ἄνδρες, και παρασκευασθῶσι πρὸς νέαν, πιθανῶς δυσχερεστέραν ἀπόδασιν· μετὰ δὲ ταῦτα ὁδηγούμενοι παρὰ τοῦ Ἰππίου προσέσχον εἰς Μαραθῶνα ἣν γὰρ ὁ Μαραθῶν ἐπιτηδεώτατον χωρίον τῆς Ἀττικῆς ἐνιππεῦσαι, και ἀγχοτάτω τῆς Ἐρετρίης.»

Τὴν πεδιάδα και τὰ περίχωρα τοῦ Μαραθῶνος περιέγραψε μετ' ἀκριθείας ὁ συνταγματάρχης Λήκ. Ἡ αὐτὴ περιγραφή ἀναγινώσκειται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κ. Παππαρηγοπούλου σελ. 378, και εἰς ταύτην παρκαπέμπω τὸν ἀναγνώστην. Ὁ Φίνλαυ¹ κκαταμέτρησας τὴν πεδιάδα εὗρεν αὐτὴν ἀνε-

¹ The battle of Marathon. Διατριβὴ καταχωρισθεῖσα ἐν τοῖς Transactions of the royal Society of literature II. 360 και χωριστὰ ἐκτυπωθεῖσα, τὴν ὁποίαν εἰς οὐδεμίαν ἰδιωτικὴν ἢ δημοσίαν βιβλιοθήκην οὐδ' αὐτὴν τοῦ κ. Φίνλαυ ἠδυνήθηκ' ἂν ἀνεῦρα, μάτην δ' ἀνεζήτησα εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα τοῦ Λονδίνου.

παρκῆ πρὸς συγκρότησιν μάχης, ἰδίως εἰς τὰς κινήσεις τοῦ ἵππικοῦ, και ἐθεώρησεν ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ Λήκ μὴ ἀκριθεῖ τὸν ὑπὸ τοῦ Προδότου ἐπιφερόμενον λόγον τῆς αὐτόθι ἀποβάσεως τῶν Περσῶν «ἦν γὰρ χωρίον ἐπιτηδεώτατον ἐνιππεῦσαι». Τὴν αὐτὴν κρίσιν ἐπανάλαβεν ὁ Ross· Ἐκτοτε δὲ ἱστορικοὶ και φιλολόγοι ἀνεζήτησαν τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰππίου εἰς τὸν λόγον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ σχέσεων ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Διακρίας. Ἀλλ' οὐτ' ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ, οὐτ' ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν βεβαιοῦται συνεννόησις τις τοῦ Ἰππίου μετὰ τῶν ἐν Διακρίᾳ, οὔτε φαίνεται ὅτι προσεδοκᾶτο ἀντίστασις εἰς τὴν ἀπόδασιν τῶν Περσῶν ἐν Μαραθῶνι. Καὶ ἀνευ τοιοῦτου τινὸς λόγου ὁ Ἰππίος ἤθελε προτιμῆσαι τὸν Μαραθῶνα ὡς χωρὸν τῆς θριαμβευτικῆς αὐτοῦ ἀποβάσεως εἰς τὴν Ἀττικὴν και τῆς ἐν Ἀθήναις εἰσόδου, διότι ὁ Μαραθῶν ἦτον ὁ λιμὴν τῆς διὰ τῆς Ἐρετρίας ἐξόδου, και τῆς καθόδου τοῦ Πεισιστράτου και τῶν τέκνων αὐτοῦ κατὰ τοὺς προηγουμένους αὐτῶν ἀγῶνας πρὸς κάτληψιν τῆς τυραννίης.

Ὁ Πεισιστρατος κατήγετο ἐκ τοῦ δήμου Φιλκιδῶν παρὰ τὸν Βραχυρῶνα. Ἐπὶ τῆς ἀπὸ Μαραθῶνος εἰς Ἀθήνας ὁδοῦ ἔκειτο ὁ δῆμος Πικανία (ἴσ. Λιόπεσι) ὅθεν ὁ Πεισιστρατος παρέλαβε τὴν Φύην ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς Ἀθηνᾶς, και ἐφ' ἄρματος εἰσῆλξεν εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐξορκίαν. Κατὰ τὴν δευτέραν καθόδον ὁ Πεισιστρατος ἐξ Ἐρετρίας δρῶμένος εἰς Μαραθῶνα ἀποβιβάσθαις ἐστρατοπέδευσεν· ἐκείθεν συγκεντρώσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἤρχετο εἰς τὸ ἄστυ, και συναντήσας τοὺς ἐναντίους εἰς Παλλήνην, τραπέντας μετὰ τὸ ἀριστον τοὺς μὲν πρὸς κύβους τοὺς δὲ πρὸς ὕπνον, διεσκόρπισεν, και τὸ τρίτον κατέλαβε τὴν τυραννίδα. Ἐπὶ μίαις ἐπικρασιάζουσιν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν εἰς τὸ Πάλληιον, παρὰ τὸν ναὸν τῆς Παλλήνιας Ἀθηνᾶς ἐστρατοπέδευσεν ὁ Ἰππίος. «Οἱ γὰρ πατέρες οἱ ἡμέτεροι, λέγει ὁ Ἀνδοκίδης (π. τ. μυστ: κθ) ὅτε οἱ τυράννοι εἶχον τὴν πόλιν, ὁ δὲ δῆμος ἔφυγε, νικήσαντες μάχομενοι τοὺς τυράννους ἐπὶ Παλληνίῳ, στρατηγούτος Λεωγόρου και Χαρίου, κατελθόντες εἰς τὴν πατρίδα τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τῶν δὲ φυγὴν κατέγνωσαν, τοὺς δὲ μένειν ἐν τῇ πόλει ἐάσαντες ἠτίμωσαν». Ἡ Παλλήνη κατ' ἐμὴν γνώμην ἔκειτο εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς ἀνατολάς τοῦ χωρίου Χαρβάτι ἐν τῇ θέσει Μπάλα νῦν καλουμένη, ἔνθα ἐπὶ τῶν θεμελιῶν ἀρχαίου ναοῦ, ἴσως τῆς Παλληνίδος ἢ Παλληνίης Ἀθηνᾶς, οἱ νῦν ἰδιοκτῆται ἔκτισαν μικρότερον ναόν· παράκειται δὲ αὐτῷ ἐν μέρει κεχωσμένος και τεθραυσμένος λέων ἐκ μαρμάρου μονοκόμματος, ἴσως τὸ μνημεῖον τοῦ πάφου τῶν πεσόντων κατὰ τὴν μάχην, τὴν ὁποῖαν ἀναφέρει ὁ Ἀνδοκίδης. Τὸ θέμα εἶναι ἄξιον μελέτης διότι πολλοὶ τῶν νεωτέρων κριτικῶν, ἐν οἷς και ὁ Γρότιος, καταδικάζουσι τὸν Ἀνδοκίδην ὡς ἀπότόμως ψευδόμενον. Ἐπὶ τούτου θέλω ἐπανελεῖθαι μετ' οὐ πολὺ. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου διὰ τῆς

Παλλήνης διήρχετο ἀρχαίῳθεν ἢ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μαραθῶνος, ὁδὸς Ὁ Μύλλερ θέτει τὴν Παλλήνην εἰς τὰς πρὸς ἄρκτον ὑπερείας τοῦ Πεντελικοῦ, διότι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης μετέβη ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα προτοῦ ἐπισκευασθῆ ἢ διὰ Χαρβατίου. Ἄλλ' ὅτι ἡ Παλλήνη ἔκειτο παρὰ τὸ Χαρβάτι ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ὑπερείας τοῦ Πεντελικοῦ, μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ μαρτυροῦσι, πλὴν τῆς διασωθείσης ὀνομασίας τῆς θέσεως Πάλλας, οἱ παρακείμενοι δῆμοι Ἀγγελῆ (νῦν Παππαγγελῆ) Παιανία (νῦν Πικαιο-Παναγιά) Ἱ Σφηττός (νῦν Σπάτα). Παρὰ τὸ νῦν Χαρβάτι ἔκειτο ἡ Γαργηττός, διότι ἐξώθεν τῆς θύρας τοῦ ναΐσκου τοῦ χωρίου σώζεται εἰσέτι τεμάχιον μαρμάρου φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Νίκων Ἰτένος Γαργηττίας», τὸ δὲ Γαργηττός φαίνεται συγγενὲς πρὸς τὸ Σφηττός, Ὑμηττός, τὰ ὁποῖα ὁ Λήκ θεωρεῖ ὡς λέξεις τῆς ἀρχαιότερας ἀττικῆς διαλέκτου. Αὕτη λοιπὸν ἢ διὰ τῆς Παλλήνης, νῦν διὰ Χαρβατίου, ὁδὸς ἦτον ἢ συνήθης διάθεσις τοῦ Πεισιστράτου, καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα καὶ τ' ἀνάπαλιν. Ἡ δὲ ὁδὸς αὕτη, ὀλίγον ἀνωφερῆς, οὐχί, δύσβατος, μεταξὺ Βραναῆ καὶ Σταμάτας (τὸ χωρίον Βραναῆ ὁ Λήκ νομίζει ὡς τὴν ἀρχαίαν κώμην τοῦ Μαραθῶνος) κατὰ τὴν ἀρχαίαν Ἰκαρίαν, νῦν Ἀφορισμόν, ἔκειθεν εἶναι ὁμαλωτάτη καὶ ἐπιπέδος μέχρις Ἀθηνῶν. Δι' ὅλους τοὺς λόγους τούτους ἴσως ὁ Ἰππίας συνεβούλευσε, ἀπεφάσισε δὲ τὴν ἀπόβασιν εἰς Μαραθῶνα ὁ Δάτις διὰ τοὺς δύο, τοὺς ὁποίους ὁ ἱστορικὸς ἀναφέρει, τὸ ἐπιτήδειον τοῦ χωρίου πρὸς τὸ ἐνιππεῦσαι, καὶ τὴν ἐγγύτητα πρὸς τὴν Ἑρέτριαν. Ἡ ἐγγύτης ἀνεφέρετο οὐχί ὡς τυχαία περίστασις, ἀλλ' ὡς λόγος ἰσχυρὸς, ὅσον ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ χωρίου πρὸς τὸ ἐνιππεῦσαι, ἂν ὁ Ἰππίας εἶχε λόγους προσωπικοῦς καὶ ὁ Δάτις λόγους στρατηγικοῦς ὅπως πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν ἀποβάσεως χειρωθῆ ἡ Ἑρέτρια. Ἡδύναντο οἱ Πέρσαι ν' ἀποδώσιν εἰς Ὀρωπόν, λέγουσὶ τινες τῶν νεωτέρων κριτικῶν, χωρὶς νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψει τὸ δύσβατον τῆς ὁδοῦ καὶ τὴν ἀπόβασιν τοῦ Ὀρωποῦ ἀπ' Ἀθηνῶν. Ὁ Φίνλαῦ καὶ ὁ Ρόσς, νομίζουσιν ὅτι ἐπιτηδειώτερος ἦτον ὁ λιμὴν τῶν Ἀραφινίδων Ἀλῶν (Ῥαφίνα), ἢ ὁ τοῦ Φαλήρου. Ἀλλὰ πλὴν τῶν προσωπικῶν λόγων τοῦ Ἰππίου ὁ Δάτις εἶχεν ἴσως ἰσχυροὺς λόγους ὅπως προτιμήσῃ τὸν Μαραθῶνα. Ὁ ἐν Μουνηχίαν ναυλοχῶν στόλος τῶν Ἀθηναίων ἠδύναντο νὰ φέρῃ περισπασμόν τινα κατὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν Περσῶν. Καὶ πιθανῶς ὁ Δάτις παρεσκεύασεν ἐξ Ἑρετρίας τὴν τάξιν καὶ τὴν ὥραν τῆς ἀποβάσεως πρὸς τὸν ἐγγύτερον λιμένα τὸν παρέχοντα ὀλιγώτερα ἐμπόδια ἐξ ἄλλου. Δὲν δυνάμεθα νῦν νὰ κρίνωμεν τὸ σχέδιον τῆς ἐπιθέσεως ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποψιν. Ἀλλ' ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐπίκρισιν τοῦ χωρίου τοῦ Ἡροδότου, ὁ μᾶλλον ἀρμόδιος κριτής, ὁ συνταγματάρχης Λήκ, ἀκριβῶς ἐξερευνήσας καὶ τὸν λιμένα καὶ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ περιχώρα τοῦ Μαραθῶνος, βεβαιεῖ ὅτι ἀληθῶς ἦτο

1 Γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχε Παιανία καθύπερθεν, καὶ Παιανία ὑπέεργθεν.

χωρίον ἐπιτηδειότατον πρὸς ἀπόβασιν στρατοῦ, καὶ ἰδίως ἰππικοῦ. Ἐπὶ τούτοις τελευταίος ὁ σοφὸς ἐλληνοστῆς Lugebil ἐν ἀναγνώσματι ἐνώπιον τῆς ἀκαδημίας τῆς Πετροπόλεως, λέγει ἀκριβῶς ὁ Γρότιος παρατηρεῖ ὅτι ἐν τῇ διηγήσει τοῦ Ἡροδότου οὐδὲν ἀπαντᾷ ἐξαναγκάζον ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶδεν ἰδίως ἄμμοσι τὸ μαραθῶνιον πεδῖον. Δύναται τις νὰ προβῆ ἔτι περαιτέρω ἢ μία παρατήρησις τοῦ Ἡροδότου ἢ γὰρ ὁ Μαραθῶν ἐπιτηδειώτατον χωρίον τῆς Ἀττικῆς ἐνιππεῦσαι εἶνε ἀνεκμφιστόλως ψευδής, ἢ Δικτί; Ἐπαναλαμβάνων τὰς καταμετρήσεις τοῦ Φίνλαῦ ὁ σοφὸς καθηγητὴς ἐπιφέρει, «Κατὰ τὴν γνώμην λοιπὸν τοῦ Φίνλαῦ καὶ ἄλλων σοφῶν εἶναι ἀπορριπτὸς ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἡροδότου ὅτι οἱ Πέρσαι προσωρμίσθησαν εἰς τὴν πεδιάδα ταύτην, διότι ἦτον ἐπιτηδεία διὰ τὸ ἰππικόν. Ὁ Ἡρόδοτος ἔμω λέγει τι σημαίνει ἔτι πλειότερον» λέγει ὅτι ἐν ὄλῃ τῇ Ἀττικῇ δὲν εὐρίσκεται πεδῖον τοσοῦτον ἐπιτήδειον διὰ τὸ ἰππικόν (für reiterei πρὸς ἰππευσιν ἢ ἰππαιχμίαν). Ἐκ τοῦ συνόλου τῆς συζητήσεως καὶ ἐπανειλημμένων φράσεων αὐτοῦ φαίνεται ὁ σοφὸς ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς ἐρμηνεύων τὸ ἐνιππεῦσαι ὡς σημαίνει τὰς ἐπὶ τῆς μάχης κινήσεις, ἢ τοὺς ἐλιγμούς τοῦ ἰππικοῦ. Ἀλλ' ἄρα τοῦτο σημαίνει τὸ ἐνιππεύειν; καὶ λέγει ὁ Ἡρόδοτος ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν Ἀττικῇ πεδῖον ὅσον τὸ τοῦ Μαραθῶνος ἐπιτήδειον εἰς ἰππασίαν ἢ ἰππαιχμίαν; Ἄν δὲν ἀπατώμῃ τὰ ἐνιππεύειν σημαίνει ἀπλῶς τὸ ἀναβαίνειν ἢ ὀδεύειν ἐπ' ἵππου. Πᾶς δὲ ἀπροκαταλήπτως ἀναγινώσκων τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδότου θέλει ἀποδώσει αὐτῷ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ Μαραθῶν ἦτο χωρίον ἐπιτηδειότατον πρὸς τὴν ἀπόβασιν, καὶ τὴν εἰς τὸ ἄστυ πορεύειν τοῦ ἰππικοῦ. Ὁφείλομεν ἄπειρον σέβας πρὸς τοὺς ἐλληνοστῆς τῆς δύσεως, οἵτινες μετὰ ζήλου καὶ ἀπύστου ἐπιμελείας καταγίνονται εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φιλολογίαν τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν ἄπειρον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἐρμηνεῖν τῶν κειμένων, διότι ἐκ φιλοτιμίας ἴνα φανῶσι διορθωταὶ τῶν ἀρχαίων παρερμηνεύουσιν αὐτούς. Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ἐπύθοντο ταῦτα (τὴν προσάρισιν τῶν Περσῶν) ἐβόηθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν Μαραθῶνα» λέγει ὁ Ἡρόδοτος. Ὁ δὲ Γρότιος ἀδὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὸ αἰσθημὴν ὅπερ τότε ἐπεκράτησεν ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἀνεκμφιστόλως ἢ κατάπληξος δὲν ὑπῆρξε καταπέρα τῆς ἐν Ἑρετρίας ἐνοκηψάσης.» Πηκπαρρ. Ἱστ. σελ. 373. Οἱ Ἑρετρίαις ἠδύναντο νὰ μὴ προσδοκῶσι τὴν ἐπίβασιν τῶν Περσῶν κατ' αὐτῶν πρώτων, ἐνῶ τόσαι ἄλλαι νῆσοι καὶ πόλεις ἐλληνικαὶ ὑπῆρχον μᾶλλον ἄξια λόγου ἐπὶ τῆς γοαμῆς τοῦ διάπλου τοῦ περσικοῦ στόλου. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ πιστεύουσιν ὅτι ὁ Μ. Βασιλεὺς ἐλησιμόνησε τὴν πυρπόλησιν τῶν Σάρδεων, καὶ τὴν εἰς τὸ βάραθρον καταδίκτην τῶν πρέσβων αὐτοῦ, οὐδὲ ἠγνόνουν τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ προπαρασκευάς, τὴν ἐκστρατεῖαν τοῦ Ἀρκαφάρου μετὰ τοῦ Ἰππίου, τὸν ἐξάνδραποδισμόν τῶν Νεζίων, καὶ τὴν

καταστροφήν τῆς Ἑρετρίας. Ἐκ ταύτης ἐνόησαν βεβαίως ὅτι ὁ στόλος τῶν Περσῶν διηυθύνετο κυρίως κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἡ Ἑρετρια ἦτον ὁ πρῶτος σταθμὸς τοῦ Ἰππίου ἐπανερχομένου εἰς τὴν Ἀττικὴν. Περιέμενον λοιπὸν τὴν ἀποβίβασιν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, καὶ δὲν ἐνέσκηψεν εἰς Ἀθήνας καταπληκτικὴ ἢ εἰδήσις τῆς προσορμίσεως τοῦ στόλου εἰς Μαραθῶνα. Τινὲς ἐκ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν κατακρίνουσι τοὺς Ἀθηναίους ὡς μὴ προνοήσαντας περὶ τῶν μέτων τῆς ἀμύνης πρὸ τῆς ἀποβάσεως τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ἡ κατὰ κράτος δὲν φαίνεται βέβαιος ἐξ ὧν ὁ Ἡρόδοτος διηγείταί. Πρὸ τριῶν ἐτῶν ὁ Μιλτιάδης εἶχεν ἐπανάλθει εἰς Ἀθήνας φεύγων τὸν στόλον τοῦ Μαροδονίου, ἐκ δὲ τῆς κατ' αὐτοῦ γενομένης δίκης ἐπὶ τυραννίδι τῆς Χερσονήσου οἱ Ἀθηναῖοι ἐγίνωσκον καὶ τὸν κατ' αὐτῶν προπαρασκευαζόμενον πόλεμον τῶν Περσῶν καὶ ὅτι μία τῶν ἀφορμῶν αὐτοῦ ἦν καὶ ἡ ἐκδίκησις τοῦ Βασιλέως κατὰ τοῦ Μιλτιάδου. Μολατκντκ δὲ Μιλτιάδης ἀπὸ πηλᾶγγη τῆς καταδιώξεως, καίτοι ἀνήκων εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα, ἔμεινε δὲ τιμώμενος, «εὐδοκιμέων» κατὰ τὸν ἱστορικόν, ὅπερ ἐστὶν εἰς ἐκ τῶν πρώτων πολιτευτῶν. Ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ βεβαίως εἰς αὐτὸν ἄλλο ὠφείλετο ἢ εἰς τὸ φρόνημα τοῦ ἀνδρὸς κατὰ τῶν Περσῶν, τὸ ὁποῖον συμμαρτυροῦντος ὁ δῆμος ἀνέθηκεν εἰς τὸν Μιλτιάδην τὴν ὑπεράσπισιν τῆς χώρας διὰ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς στρατηγῶ. Δῆλον ἐκ τούτων ὅτι ἀντὶ τοῦ νὰ καταπλαγῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τῆς προτορμίσεως τῶν Περσῶν εἰς Μαραθῶνα περιέμενον αὐτὴν ἀποφασισμένοι ν' ἀντιπεξέλθωσιν. Ἀλλὰ διατὶ δὲν εὐρέθησαν προπαρασκευασμένοι; Δὲν γνωρίζομεν ὅτι εἶχον δυνάμεις τὰς ὁποίας δὲν προπαρασκευάσκειν, οὐδὲ αἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώριζον πρὸ τῆς προσορμίσεως τῶν Περσῶν ποῦ νὰ συγκεντρώσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Πῶς ἔπρεπε νὰ διοργανωθῆ ἢ ἀντίστασις ἢ θελον δεῖξει μόνον αἱ περιστάσεις τῆς προσορμίσεως τοῦ στόλου, καὶ τῆς ἀποβάσεως τοῦ στρατοῦ. Ἐκαστος ἴσως πολίτης εἶχε μορφωμένην τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀλλ' ἐχρειάζετο κοινὴ ἀπόφασις, ἐν ψήφισμα τοῦ δήμου. Ἄρα τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς προσορμίσεως τοῦ περσικοῦ στόλου ὁ δῆμος συνήλθεν εἰς ἑκτακτον (σύγκλητον) ἐκκλησίαν καὶ ἐξελέξατο δέκα στρατηγούς, ἐν οἷς τὸν Μιλτιάδην, ὑφ' οὗ ἐτάχθησαν δέκα χιλιάδες ὀπλιτῶν ἑκατόμωτων εἰς Μαραθῶνα. Οἱ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ἱστορικοὶ καὶ φιλόλογοι γνωματεύουσιν ὅτι οἱ δέκα οὗτοι στρατηγοὶ, ὡς ἀρχὴ κατασταθεῖσα διὰ νόμου πρὸ ἢ ἐπὶ τοῦ Κλεισθέους, εἶχον ἐκλεχθῆ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος πολιτικοῦ ἔτους τῶν Ἀθηναίων, περὶ τὸν Μάιον καθ' ἡμᾶς. Ὁ Ἡρ. λέγει (6, 104) «Ὁ Μιλτιάδης στρατηγὸς Ἀθηναίων ἀπεδείχθη αἰρεθείς ὑπὸ τοῦ δήμου.» Μετὰ δὲ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν ἀναφέρεται παρὰ τοῦ Ἡροδότου καὶ ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος περὶ οὗ λέγει, (ἀντ. 109). «Ἦν ἐνδέκατος ψήφισαφόρος ὁ τῷ κυάμφ λαχὼν Ἀθηναίων πολεμαρχεῖν.» Ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχόντων ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχαιρείας, ἥτοι καθ' ἕνα χρόνον ὑποτίθεται τότε

γενομένη καὶ ἡ ἐκλογή τῶν δέκα στρατηγῶν. Τὰ χωρία δὲ πάντα ἐγέννησαν εἰς τοὺς νεωτέρους ἑλληνοιστᾶς καὶ ἱστορικοὺς, ἐν οἷς καὶ ὁ Γρότιος, ἀπείρους διτταγμοὺς καὶ ἀμφισβητήσεις περὶ τῆς ἀκριβοῦς τοῦ Ἡροδότου α.) Ἐν, ὡς οἱ ἐπιχειροῦνται τοῦ Ἡροδότου δέχονται, ὁ θεσμὸς τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχῶν εἰσῆχθη μετὰ τὰ μηδικὰ, ἴσως ἐπὶ Περικλέους, πῶς ὁ ἱστορικὸς λέγει περὶ Καλλιμάχου «τῷ κυάμφ λαχὼν πολεμαρχεῖν; β.) Ἡ θέσις τοῦ Ἄρχοντος ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ τοῦ Πολεμάρχου κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶν μάχην παρὰ τῷ στρατῷ, ἦτον ἀνώτερος τῆς τῶν στρατηγῶν. Διατὶ λοιπὸν τοῦ πολεμάρχου ἡ κατάστασις ἀφίετο εἰς τὴν τύχην τοῦ κλήρου, ἐνῶ οἱ στρατηγοὶ ἐξελέγοντο ἐκ τῶν ἰκανωτέρων; γ.) Ἐξεταστὸν λοιπὸν α.) Βεβαίονται, ἢ πιθανολογεῖται ἐξ ἄλλων πηγῶν, ὅτι ἡ κλήρωσις τῶν Ἄρχων εἰσῆχθη μετὰ τὰ Μηδικὰ, ἢ τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶν μάχην; β.) Δικαιολογεῖται ἡ διάφορος καθ' Ἡρόδοτον κατάστασις τοῦ μὲν Πολεμάρχου διὰ κληρώσεως, τῶν δὲ Στρατηγῶν κατὰ τὴν ἔξοδον εἰς Μαραθῶνα διὰ χειροτονίας;

Εἶναι βέβαιον ἐκ πολλῶν μαρτυριῶν ἀρχαίων ὅτι μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους ὅλαι αἱ ἀρχὴ καθίσταντο διὰ κληρώσεως, πλὴν τῶν στρατηγῶν ἐκλεγομένων διὰ χειροτονίας. Ἀλλὰ διὰ τοῦ πρὸ τοῦ Περικλέους οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν περὶ τοῦ χρόνου τοῦ θεσμοῦ τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχῶν, οὐδὲ περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς καταστάσεως δέκα στρατηγῶν.

Τὸν θεσμὸν τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχῶν ὁ Sigonius (de Rep: Athen 1621) ἀπέδωκεν εἰς τὸν Σόλων, μετὰ δ' αὐτὸν ὁ Ubbo Emmius (Vetus Graecia 1626) εἰς τὸν Κλεισθένην. Πρῶτος ὁ Perizonius εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Αἰλιανοῦ (1701) ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ κλήρωσις εἰσῆχθη μετὰ τὰ μηδικὰ. Τὴν γνώμην ταύτην παρεδέχθησαν ὁ Niebuhr (Vortr: über die Alte Geschi: 1847) ὁ Grote, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ ὁ ἡμέτερος κ. Παπαρρηγόπουλος, ὁ E. Müller καὶ τελευταῖος ὁ Lugebil. Ὁ Περιζόνιος ἐπεκαλεῖτο τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰδομενέως περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀριστείδου ὡς ἀρχόντος. Δοκιμάσωμεν πρῶτον τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, ὅπερ θεωρεῖται τὸ ἰσχυρότερον πάντων. Ὁ Πλούταρχος (Ἀριστ. α) ἀναγράφει «Ὁ Φακλρεὺς Δημήτριος τεκμήρια τῆς περὶ τὸν οἶκον εὐπορίας (τοῦ Ἀριστείδου) ἐν μὲν ἡγεῖται τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν ἣν ἤρξε τῷ κυάμφ λαχὼν ἐκ τῶν γενῶν τῶν τὰ μέγιστα τιμήματα κεκτημένων, οὗς πεντακασίμοδιμους προσηγόρευον»

Μετὰ τὴν βίασάν τῆς πληροφορίας ταύτης προσθέτει. «Καὶ μὴν ἄρξει γε τὸν Ἀριστείδην ὁ Ἰδομενέως, οὗ κυαμευτὸν ἀλλ' ἐλομένων Ἀθηναίων φησίν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἤρξε κτλ.» Ὁ Πλούταρχος λοιπὸν ἀναγράφει δύο ἀντιθέτους πληροφορίας. Κατὰ τὴν τοῦ Δημητρίου ὁ Ἀριστείδης ἔλαχε τῷ κυάμφ κατὰ δὲ τὴν τοῦ Ἰδομενέως ἐξελέγη διὰ χειροτονίας. Ἡ γέρθη λοιπὸν παρὰ τοῖς νεωτέροις ἀμφισβήτησις τίς ἐκ τῶν δύο εἶναι ἢ μάλλον ἀξιόπιστος, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα

τῆς κληρώσεως ἐν γένει. Ὁ Ἐμμιοσ ἐζήτησε νὰ συμβιβάσῃ ἀμφοτέρους δεχόμενος ὅτι τοῦ Ἀριστείδου ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο κατ' ἐξαιρέσειν, παρὰ τὸν νόμον, χάριν τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν πρὸς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσιῶν τοῦ Ἀριστείδου. Τοῦτο δὲ φαίνεται ἀποδεχόμενος καὶ ὁ Πλούταρχος, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁ Ἀριστείδης ἐξελέγη μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην αἰεὶ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἤρξεν, ὡς αὐτὸς ὁ Δημήτριος γέγραφε, καὶ πάνυ πιθανόν ἐστι ἐπὶ δόξῃ τοσαύτῃ, καὶ κατορθώμασι τηλικούτοις ἀξιοθῆναι δι' ἀρετὴν (τιμῆς) ἢ διὰ πλοῦτον ἐτύγχανον οἱ λαγχάνοντες. Διὰ τῆς τελευταίας φράσεως ὡς ἰδίαν καὶ βεβαίαν γνώμην ἐκφέρει ὁ Πλούταρχος ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστείδου οἱ ἄρχοντες καθίσταντο διὰ κλήρου ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμων, καὶ ὡς πιθανὴν τὴν γνώμην τοῦ Ἰδομενέως, ἂν ὁ Ἀριστείδης ἤρξε μετὰ τὰ μηδικά, ὅτι ἐξαιρετικῶς ἤρξεν οὐ κακμευτὸς ἀλλ' ἐλομένων Ἀθηναίων. Ὡστε καὶ ὁ Δημήτριος, καὶ ὁ Πλούταρχος, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰδομενεὺς συμφωνοῦσιν ὅτι πρὸ τῶν Μηδικῶν εἶχεν εἰσαχθῆ ὁ θεσμὸς τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχόντων. Ἐπὶ τούτοις ὁ Schömann (Die Verfass: Gesch: σελ. 72) ἀντιπαρθέτων τούτους δύο ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς ἀνευρίσκει ὅτι ὁ Δημήτριος, ὅστις συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐπὶ δεκαετίαν ἐξημέρισεν ἀρχηγὸς τῆς πολιτείας, εἶναι μᾶλλον ἀξιόπιστος τοῦ Ἰδομενέως, καθὰ νεωτέρου, καὶ μηδεμίαν ἀπολαύοντος ὑπόληψιν ὡς ἱστορικοῦ. (Ὁ Διογένης ἀναφέρει αὐτὸν ὡς ὄπαδόν τῆς ἐπικουρείου σχολῆς). Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ χωρίον τοῦ Πλουτάρχου δὲν μαρτυρεῖ ὑπὲρ τῆς γνωματεύσεως τοῦ Περιζώνου.

Ὡς ὑποστήριγμα αὐτῆς ὁ Niebuhr ἐπικαλεῖται ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξημέρισαν ἀρχοντες εἶχεν ἡ θέσις κατὰ τοὺς χρόνους αὐτῶν μεγάλην τιμὴν, ὥστε δὲν ἦτο κληρωτὴ καὶ ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς δὲν ἀνεδείχθη ἄρχων, εἶναι τοῦτο ἀπόδειξις ὅτι ἐξέπεσε τότε ἡ τιμὴ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχοντος, διότι ἦτο κληρωτὴ. Εἶναι ἄρα βέβαιον ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἐγένετο ἄρχων; Ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Θεμ. δὲν λέγει τοιοῦτό τι, ἀλλ' ἀπεναντίας ὅτι ἔχων ὁ Θεμ. ἀνταγωνιστὴν τὸν Ἐπικύδην ἐπεισεν αὐτὸν διὰ χρημάτων ν' ἀποστῆ τῆς ὑποψηφιότητος, καὶ οὕτως ἐξελέγη στρατηγός, (VI 45). «Παράλαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν εὐθὺς μὲν ἐπεχείρει τοὺς πολίτας ἐμβιβάζειν εἰς τὰς τριήρεις» κτλ. Προδήλως ὁ Πλούταρχος ἐνταῦθα ἐννοεῖ ἀρχὴν στρατηγοῦ οὐχὶ Ἐπωνύμου. Οἱ Ἕλληνοισταὶ τῆς Γερμανίας στηρίζουσι τὴν γνώμην περὶ τῆς ἀρχοντίας τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου Α. 98. «Ἐπεισα δὲ καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ λοιπὰ ὁ Θεμιστοκλῆς οἰκοδομεῖν, ὑπῆρκε δ' αὐτοῦ πρότερον ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς, ἢ κατ' ἐνιαυτὸν Ἀθηναίους ἤρξε». Ἀλλ' ὅτι διὰ τούτων ἐννοεῖται ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἐπωνύμου καθίσταται ἀμφίβολον ἐκ τῆς σαφούς μαρτυρίας τοῦ Πλουτάρχου. Βέβαιον εἶναι ὅμως ὅτι ἐνῶ ὁ Βοϊκίσιος

ῥέπει τὴν ἀρχοντίαν τοῦ Θεμιστοκλέους ἐν ἔτει 4 τῆς 71 Ὀλ. (493-4 π. Χ.) ὁ Κρυγέριος ἀποδεικνύει ψευδῆ τὴν χρονολογίαν ταύτην, ἀντικαθιστῶν ὡς πιθανὴν τὴν τοῦ ἔτους 8 τῆς 74 Ὀλ. (482-1 π. Χ.) καὶ ὁ μὲν Κούρτιος πολεμεῖ τὴν γνώμην τοῦ Κρυγερίου, ὁ δὲ Schaeffer τὴν τοῦ Βοϊκίσιου. (Krug: Studien σελ. 14. Boeckh Abh: d: AKad: 1827 σελ. 131. Schaeffer de Res. p. l: pers: temp: σελ. 12-13) Ἀλλ' ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁ Θεμ. ἀνεδείχθη ἄρχων εἶναι τοῦτο ἀπόδειξις ὅτι δὲν ἦτο ἡ θέσις κληρωτὴ; Καὶ διότι ὁ Περικλῆς δὲν ἔλαχεν ἄρχων ἐκ τούτου ἄρα ἔπεται ὅτι τότε ἦτον ἡ ἄρχοντία περιφρονημένη; Ὁ Πλούταρχος λέγει (Περ: Θ. 36.) «ὅτι τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλῆς οὐ μετείχε διὰ τὸ μῆτ' ἄρχων, μῆτε θεσμοθέτης, μῆτε βασιλεύς, μῆτε πολέμαρχος λαχεῖν. αὐτὰ γὰρ αἱ ἀρχαὶ κληρωταὶ τε ἦσαν ἐκ παλαιοῦ, καὶ δι' αὐτῶν οἱ δοκίμαστοὶ ἀνέβηκιν εἰς Ἀρείον Πάγον». Ὁ Περικλῆς ἄρα δὲν ἐγένετο ἄρχων διότι ἐκ τύχης δὲν ἔλαχε, οὐχὶ διότι περιεφρόνησε τὴν ἀρχοντίαν.

Μόνον ὡς δεῖγμα τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης τῶν ἐλληνίζοντων, οἵτινες πιστεύουσι ὅτι περὶ τῶν μηδικῶν χρόνων γνωρίζουσι πλείω τοῦ Ἡρόδοτου, ἀναφέρω τὸ σχετικὸν ἐπιχείρημα τοῦ E Müller, προσθέντος εἰς τὰ τοῦ Niebuhr ὅτι ἀφοῦ ἐγένοντο ἄρχοντες ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι τοῦ κλήρου σύμπτωσις ἢ ἀνάδειξις δύο ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ σοφὸς Γερμανὸς δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκληροῦντο μόνον οἱ πεντακοσιομεδίμων, οἵτινες ἀπέπελουν λίαν περιωρισμένον ἀριθμὸν πολιτῶν, καὶ ἡ εὐνοία τοῦ κλήρου, κατ' ἔτος ἐπαναλαμβάνομένου εἰς δύο διαστῶσας ἀπ' ἀλλήλων ἐποχάς, τοῦ μὲν Ἀριστείδου τῷ 489, τοῦ δὲ Θεμιστοκλέους τῷ 482 ἢ τῷ 493, τούτεστι ἐν δικαστήματι ἐπὶ τῶν ἐτῶν, δὲν ἔχει τί τὸ ἀπίθκον, οὐδὲ τὸ παράδοξον.

Ἐπερηθῶ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν ἵνα παραθέσω τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ νεωτέρου Lugebil. Ὁ σοφὸς καθηγητὴς ἀποδεικνύει ψευδόμενον τὸν Ἡρόδοτον λέγοντα ὅτι «ὁ Καλλιμάχος κληρῶν ἔλαχε πολέμαρχεῖν» διατί; Διότι Καλλιμάχος εἶναι ὄνομα εὐφημον, καλὸς οἰωνός· τοιαῦτα ὀνόματα ἡγάπων οἱ ἀρχαῖοι, χάριν ἄρα τοῦ ὀνόματος ἐξελέξαντο πολέμαρχον τὸν Καλλιμάχον, καὶ τοιαύτη ἐκλογὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι τύχη τοῦ κλήρου!! Εἰς δύο σελίδας δλοκλήρους εἰς 80ν ἀναπτύσσει ὁ σοφὸς Ἕλληνοιστὴς τὴν ἀπόδειξιν ταύτην τοῦ ψεύδους τοῦ Ἡρόδοτου. Ἀλλ' ὡς ἐκ περισσοῦ πρόσθεται καὶ ἄλλας λ. χ. ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἡρόδοτου δὲν ἦτο γνωστὴ ἡ ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας· ὅτι ἀναφέρει τέμενος τοῦ Ἡρακλέους ἢ Ἡράκλειον τὸ ἐν Μαραθῶνι, τὸ ὁποῖον σήμερον δὲν εὐρίσκεται· ὅτι λέγει τὸν Μαραθῶνα χωρίον ἐπιτηδειότατον τῆς Ἀττικῆς· ἐνιππεῦσαι, ὅ ἐστὶ πρὸς ἵππομαχίαν· καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Lugebil δὲν παραδέχεται ὡς ἀληθεῖς ἄλλας τινὰς περιστάσεις τῆς μάχης, περὶ ὧν ἀκολούθησιν.

Ὁ Πρότιος ὡς γνωστὸν παραλείπει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Niebuhr,

προσθέτει δέ τινα, τὰ ὅποια ὁ κ. Παππηρηγόπουλος ἐπαναλαμβάνει Ἰστ. Ἑλλ. Ἔθν. 285». Δὲν φαίνεται δὲ πιθανὸν τὸ λεγόμενον καὶ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου μέχρι τινος ἐξαγόμενον ὅτι ἔκτοτε (ἀπὸ τοῦ Κλεισθένους) εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου αἱ ἐκλογαὶ τῶν ἀρχῶν ἐνεργοῦντο, ὅχι διὰ χειροτονίας ὡς ἄλλοτε, ἀλλὰ διὰ κληρώσεως. . . Ὁ Γρότιος φρονεῖ καὶ εὐλόγως ὅτι ἡ κλήρωσις δὲν εἰσῆχθη εἰμὴ ἀφοῦ ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀδιαφόρως ἂν εἶχον ἢ δὲν εἶχον περιουσίαν, ἀνεκηρύχθησαν ἐκλέξιμοι εἰς ὅλας τὰς ἀρχάς». (Σελ. 552). «Τότε πρῶτον (ἐπὶ Περικλέους) καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας εἰσῆχθη ἡ διὰ κληρώσεως ἐκλογή, ἀντὶ τῆς πρότερον ἐπικρατούσης χειροτονίας τῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν, πλὴν τῶν στρατηγῶν, οἵτινες ἐξηκολούθησαν πάντοτε διὰ χειροτονίας προχειριζόμενοι. Σκοπὸς τῆς διατάξεως ταύτης ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν (σελ. 285) ἦτο νὰ ἔχη πᾶς πολίτης ἐπιζητῶν τὴν ἀρχὴν ἴσην πιθανότητα ἐπιτυχίας, εἴτε πλούσιος ἦτο εἴτε πέννης». Δὲν εἶνε μέχρι τινος ἐξαγόμενον ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου, ἀλλὰ ῥητῶς παρ' αὐτοῦ βεβαιούμενον ὅτι ὁ Καλλιμάχος κνάμω ἔλαχε πολεμαρχεῖν ὥστε ἡ πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶν μάχης εἶχεν εἰσαχθῆ ὁ θεσμὸς τῆς κληρώσεως, ἢ ὁ Ἡρόδοτος πλανάται, μᾶλλον εἰπεῖν ψεύδεται ἀντιπαράθετον εἰς τὴν κλήρωσιν τοῦ πολεμαρχοῦ τὴν αἵρεσιν τῶν στρατηγῶν· διότι ἡ ἀντίθεσις δεικνύει γνῶσιν τῶν δύο συστημάτων, καὶ πρόθεσιν βεβαιώσεως τῆς διαφοράου ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καταστάσεως τοῦ Καλλιμάχου καὶ τοῦ Μιλτιάδου. Δὲν νομίζω δὲ ἀκριβὲς ὅτι ἡ κλήρωσις εἰσῆχθη ὅπως ἐξ ἴσου πλούσιοι καὶ πένητες, συμμετάσχασιν τῆς ἀρχῆς. Ἡ κλήρωσις ἐξασφαλίζει τὴν ἰσότητά τοῦ δικαίου μεταξὺ μόνων τῶν κληρουμένων. Ἐπὶ Σόλωνος ἐκαλοῦντο εἰς τὴν ἀρχὴν οἱ πεντακαιομέδιμοι μόνον· ἄρα διὰ τῆς κληρώσεως ἀπ' ἑνὸς ἀπεκλείοντο οἱ τῶν τριῶν κατωτέρων κλάσεων, καὶ ἀπ' ἑτέρου διὰ μέσου μέτρου ἐνῶ τὸ ἀρχειν ἦτο προσίτην εἰς πολίτας παρέχοντας ἐγγυήσεις ἰκανότητος, καὶ πνεύματος συντηρητικοῦ, ἕνεκα τῆς περιουσίας καὶ τῆς ἀνκτροφῆς αὐτῶν, προσλαμβάνετο συγχρόνως ἡ σπουδαρχία καὶ ἡ ῥηδιουργία πρὸς κατάληψιν τῆς ἀρχῆς. Εἶναι λοιπὸν δύο θεσμοὶ διάφοροι, καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων, ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχῶν πρὸ τῶν μηδικῶν, καὶ ἡ ἀπονομὴ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀρχειν εἰς ὅλας τὰς κλάσεις τῶν πολιτῶν μετὰ τὰ μηδικά. Ἄλλ' ὁ Γρότιος ἐπαναλαμβάνων ὑπ' ἄλλην μορφήν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Niebuhr ἰσχυρίζεται ὅτι διὰ τῆς κληρώσεως ὑπετιμήθησαν αἱ ἀρχαί, ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶν μάχην φαίνεται ὁ πολέμαρχος Καλλιμάχος κατέχων θέσιν ἀνωτέραν τῆς τοῦ στρατηγοῦ Μιλτιάδου, ἄρα ὁ Καλλιμάχος δὲν ἐγένετο πολέμαρχος διὰ κληρώσεως, ἤτις ἄρα εἰσῆχθη μετὰ τὰ μηδικά. Ὁ δὲ Lugebil ἀφιεροῦ ὀλόκληρον διατριβὴν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ὁ Μιλτιάδης κατὰ τὴν μάχην εἶχε θέσιν ὑποδεστέραν τοῦ Καλλιμάχου, διότι οὗτος ἦγε τὸ δεξιὸν κέρα. Θέλομεν ὁμῶς

ἰδεῖν ἀκολούθως ὅτι εἰς τὰ πόλεμικὰ συμβούλια ὁ Πολέμαρχος εἶχε ψήφον ἴσην πρὸς τὴν τῶν στρατηγῶν, καὶ εἶχε μὲν ὁ Πολέμαρχος κατὰ τὴν μάχην τὴν ἡγεμονίαν τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ἀλλ' ὁ κατὰ τὴν ἡμέραν πρυτανεύων ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν εἶχε τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὅλης στρατίας. Προσθέτει δ' ἐπὶ τούτοις ὁ Γρότιος ὅτι τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα δὲν ἦτο πρὸ τοῦ Περικλέους ἀνεπτυγμένον ἐν Ἀθήναις, ὅπως συμβιβάζεται πρὸς τὸ πολίτευμα ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχῶν. Εἰς τοῦτο διὰ μακρῶν ἀντιτάσσουσιν ὁ Σχοίμανν καὶ ὁ Κούρτιος ὅτι γινομένη μεταξὺ τῶν πεντακαιομέδιμων ἡ κλήρωσις ἦτο μέτρον ὀλιγαρχικὸν μᾶλλον ἢ δημοκρατικόν, καὶ ὅτι καθίσταται λίαν ἐπιφορὰς τὸ νὰ κρίνη τις περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων ἀπομνημονευμένων γεγονότων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰκοτολογιῶν τοῦ Γροτίου περὶ τῆς πορείας καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος ἐξ ἀναλογίας τῆς ἱστορίας τῶν νεωτέρων πολιτειῶν. Οὐχὶ λοιπὸν εὐλόγως, νομίζω, μέμφεται ὁ Γρότιος τὸν Ἡρόδοτον ὡς πλανηθέντα ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ γινομένης κληρώσεως τῶν ἀρχόντων, ὅπως δεχθῆ ὅτι διὰ τοῦ αὐτοῦ συστήματος ἀνεδείχθη ὁ Καλλιμάχος.

Ὁ Σχοίμανν, ὁ Hermann (St. alt. § 112) ὁ Κούρτιος, καὶ ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν νεωτέρων φιλολόγων καὶ ἱστορικῶν ἐν οἷς ὁ Vachsmuth I. a § 48 ἐν τέλει, ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Κλεισθένην τὸν θεσμὸν τῆς κληρώσεως τῶν Ἀρχῶν, διότι νομίζουσιν ἀποχωρώντως βεβαιοῦμενον ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου ὅτι ὁ Καλλιμάχος διὰ κληρώσεως ἐγένετο πολέμαρχος· καὶ πρὸ μὲν τοῦ Κλεισθένους δὲν ὑπῆρχεν ὁ θεσμὸς, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου A. 59, τοῦ Θουκ. σ' 54, καὶ τοῦ Πλουτάρχου Σολ. 31, οἱ Πεισιστρατιδῆαι μὴ μεταβιβάσαντες τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος ἐπρόνοον ὅπως ἀνέρχωνται εἰς τὰς ἀρχάς ἐκ τῶν οἰκείων ἢ τῶν φίλων αὐτῶν, ὅπερ δὲν κατωρθοῦτο διὰ τῆς κληρώσεως· μετὰ δὲ τὴν ἔξωσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν ὁ Κλεισθένης μετεβύθμισε τοὺς πρῶταρχοντας θεσμούς. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην ἀντιτάσσουσι τὸ τοῦ Ἰσοκρ. ἐν Ἀρσοπ. ἡ. (144 22.) Ἐπὶ Σόλωνος καὶ Κλεισθένους αἰοῦν ἰσοτήταιν νομιζομέναιν εἶναι... τὴν κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστον τιμῶσαν προηροῦντο οὐκ ἐξ ἀνάγκης τὰς ἀρχὰς κληροῦντες, ἀλλὰ τοὺς βελτίστους καὶ τοὺς ἰκανωτάτους ἐφ' ἕκαστον τῶν ἔργων προκρίνοντες. . . ἔπειτα καὶ δημοτικωτέραν ἐνόμιζον εἶναι ταύτην τὴν κατάστασιν, ἢ τὴν διὰ τοῦ λαγχάνειν γινομένην» κτλ. Ταύτην δὲ μετὰ τῆς τοῦ Ἡροδότου συνδυάζων ὁ Τίτιμανν (Griech. St. Vef. σελ. 308) ἀποδέχεται ὅτι, οὐχὶ μὲν ἐπὶ τοῦ Κλεισθένους, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶν μάχης εἰσῆχθη ὁ θεσμὸς τῆς κληρώσεως. Ὁ Ἰσοκράτης δὲν λέγει σαφῶς ὅτι ἐπὶ Κλεισθένους αἱ ἀρχαὶ ἦσαν αἰρεταί. Τοῦναντίον φαίνεται ἀντιπαράθετον τὴν ἐπὶ Κλεισθένους κλήρωσιν ἐκ τῶν πεντακαιομέδιμων πρὸς τὴν ἐπὶ Περικλέους κλήρωσιν ἐξ ἀπάντων Ἀθηναίων. Ὡστε διὰ τῶν λόγων τοῦ ῥήτορος δὲν ἀναιρεῖται ἡ βεβαιώσις τῶν ἱστορι-

κοῦ περὶ τῆς κληρώσεως τοῦ πολεμάρχου. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῆς προκειμένης μελέτης εἶναι ἀδιάφορον ἂν ἡ κλήρωσις εἰσῆχθη ἐπὶ Κλεισθέους, ἢ πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Ἐν ἑκτέρῃ δὲ τῶν ὑποθέσεων δὲν φαίνεται ψευδόμενος ὁ Ἡρόδοτος ὡς πρὸς τὸν Καλλιμαχον. Μένει ὅμως τὸ ἕτερον μᾶλλον πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν σχετικὸν ζήτημα πότε ἐνεκαθιδρύθησαν ἢ ἐξελέγησαν οἱ δέκα στρατηγοὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Ἐπ' αὐτοῦ ἐγεννήθη ἡ ἀπορία, ἀφοῦ οἱ ἄρχοντες ἦσαν κληρωτοὶ τίνος ἕνεκα οἱ στρατηγοὶ ἐγένοντο αἰρετοί; Ἀπῆται ἄρα ἡ θέσις αὐτῶν προσόντα ἰκανότητος ἀνωτέρως τῆς τοῦ Πολεμάρχου; καὶ ἀπὸ τίνων χρόνων ἤρξατο ἡ ἀνισότης αὕτη;

Ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ὁ Γρότιος, καὶ κατ' αὐτὸν ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος ἀνάγουσι τὴν ἐκλογὴν τῶν δέκα στρατηγῶν τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης εἰς τὰς τακτικὰς τοῦ ἐνικουτοῦ ἀρχαιρείας, διότι καὶ ὁ Γρότιος καὶ πάντες οἱ νεώτεροι ἐλληνισταὶ παραδέχονται τῶν στρατηγῶν τὴν ἀρχὴν νεομοθετημένην οἱ μὲν ἐπὶ, οἱ δὲ πρὸ τοῦ Κλεισθέους. Ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος δέχεται ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν στρατηγῶν ἐτέθη πρὸ τοῦ Κλεισθέους, ἐπὶ δὲ τούτου ἠὲξήθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς δέκα ἀντιστοιχῶν πρὸς τὴν γινομένην διαίρεσιν τῶν φυλῶν εἰς δέκα (σελ. 285). Εἶναι ὅμως βέβαιον, ἢ ἐκ μαρτυρίας τινὸς ἀρχαίας πιστούμενον, ὅτι ἐπὶ Κλεισθέους ἐνομοθετήθησαν δέκα στρατηγοί, καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης οἱ στρατηγοὶ ἦσαν δέκα;

Οὐδεμίαν μαρτυρίαν ὑπάρχει ἀρχαίαν ὅτι πρὸ, ἢ ἐπὶ τοῦ Σόλωνος, ἢ ἐπὶ Κλεισθέους, ἢ μετ' αὐτοῦ κατέστη διὰ νόμου ἡ ἀρχὴ τῶν στρατηγῶν, καὶ ὁ τρόπος τῆς καταστάσεως αὐτῶν. Εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἡ ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ πολέμου ἦτον ἐκ τῶν βασιλικῶν προνομίων, κατὰ τὴν σημερινὴν γλῶσσαν τοῦ δημοσίου δικαίου. Ὅτε ἀντικατέστησαν τὸν βασιλέα οἱ ἄρχοντες ἢ προνομία τοῦ βασιλέως τοῦ ἐκπροσωπεῖν τὴν πολιτείαν μετεβιβάσθη εἰς τὸν Ἄρχοντα (Ἐπώνυμον). ἡ ἐξουσία τοῦ Βασιλέως ὡς ἀρχηγοῦ τῆς θρησκείας, καὶ ἱερέως ἐπὶ τινων δημοσίων τελετῶν, μετεβιβάσθη εἰς τὸν βασιλέα, ἢ δὲ ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ, καὶ ἡ τοῦ πολέμου διεύθυνσις, ἀνετέθη εἰς τὸν Πολεμάρχον, καθὼς ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ βασιλέως μετετέθη εἰς τοὺς Θεσμοθέτας. Ὁ Πολεμάρχος φαίνεται ἑνασκῶν τὴν βασιλικὴν ταύτην ἐξουσίαν τακτικῶς, ὡς εἶπεν συνταγματικῶς, μέχρι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Μολοντοῦτο εὐρίσκομεν κατὰ διαφόρους περιστάσεις ἐξωτερικῶν πολέμων, ἢ ἐσωτερικῶν στάσεων, ἀνατεθειμένην ὑπὸ τοῦ δήμου τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ εἰς στρατηγὸν ἐκτάκτως διοριζόμενον χάριν διεξαγωγῆς τοῦ προκειμένου πολέμου. Οὕτως ἐπὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Μεγαρέων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Σαλαμῖνος, ἡ διεξαγωγή ἀνετέθη εἰς τὸν Σόλωνα ὡς στρατηγὸν ἐπὶ τούτῳ αἰρεθέντα «ἤπτοντο τοῦ πολέμου προστησάμενοι τὸν

Σόλωνα» λέγει ὁ Πλούταρχος Σόλ. ἡ. Παρομοίως κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐπὶ τοῦ κατὰ τῶν Κιρραίων πολέμου «ἐν τοῖς Δελφῶν ὑπομνήμασι Ἄλκμαίων. . . Ἀθηναίων στρατηγὸς ἀναγέγραπται» λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς (Σόλ. ἰά). Ἀλλὰ καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ ἀναφέρονται στρατηγοὶ ὡς ἐπιτετραμμένοι τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, μᾶλλον εἶπεν τῆς ἐκστρατείας, ἐφ' ἧς ἐτάχθησαν, καὶ οὐχὶ ὡς ἀρχὴ ἐνιαυσία ἔχουσα ἐκ τῶν νόμων τὴν τακτικὴν διαχείρισιν τῶν εἰς τὸν πόλεμον ἀναγομένων πραγμάτων τῆς πολιτείας. Ἐπὶ τῆς τυραννίας τοῦ Ἰππίου ὁ Ἀνδοκίδης ἀναφέρει ἐν τῷ προπαρτεθέντι χωρίῳ ὡς στρατηγὸς τοῦ δήμου κατὰ τὴν ἐν Παλληνίῳ μάχην τὸν Λεωγόραν καὶ τὸν Χαρίαν. Ἀλλ' ὁ Γρότιος ἀκολουθῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὡς εἰς πολλὰς ἄλλας πεπραγμένης αὐτοῦ πλάνας, τοὺς Γερμανοὺς ἐρμηνευτὰς τοῦ ῥήτορος Walckenaer καὶ Sluiter, κατηγορεῖ τὸν Ἀνδοκίδην δι' οὐχὶ ὀλιγώτερον ἢ ὅτι αὐτὸς, ὁ δεινὸς ῥήτωρ, ἠγνόει τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του εἰς βαθμὸν ὥστε συνέχευε τὴν ἐν Μαραθῶνι μετὰ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης, καὶ ἐπίστευεν ὅτι αἱ Ἀθηναὶ ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τοῦ Δάκτιδος, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Ξέρξου!!! ὅτι τὴν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ἀνάκλησιν τοῦ Ἀριστείδου ὁ ῥήτωρ ἐξέλαβεν ὡς ἀμνηστειάν πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης χρηγηθείσαν εἰς τοὺς ὄπαδους τῶν Πεισιστρατιδῶν!!! ὅτι ψευδόμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς παρίστα ὡς νίκην ἐν Παλληνίῳ τὴν φυγὴν τοῦ δήμου ἀπέναντι τοῦ Πεισιστράτου, τὴν δόποιαν ὁ Ἡρόδοτος διηγείται Α'. 63, καὶ ὅτι ἀνυπάρκτους πεπραγαθίας ἐπικαλούμενος ἀναφέρει ὡς στρατηγὸς τοῦ δήμου τοὺς προγόνους αὐτοῦ! Παράδοξον πῶς οἱ σοφοὶ τῆς δύσεως μετὰ πολλὰς βθείας μελέτας τῆς ἐλληνικῆς, ἀστοχοῦσι τῆς ἐννοίας ἀπλουστάτων φράσεων, ὅπως δ' ἐρμηνεύσωσιν αὐτὰς στρεβλοῦντες τὰ κείμενα περιπίπτουσιν εἰς ἀδικαιολογήτους κτακρίσεις τοῦ συγγραφέως, ἢ ἐλεεινὰς παραμορφώσεις τῆς ἱστορίας. Ἐν ἐκ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων ἔστω καὶ τὸ χωρίον τοῦ Ἀνδοκίδου περὶ οὗ ὁ λόγος. Τὸ γεγονός τὸ ὁποῖον διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρεται εἰς τὴν δευτέραν κἀθοδον τοῦ Πεισιστράτου. Τὸ δὲ παρὰ τοῦ Ἀνδοκίδου μνημονευόμενον εἰς τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Ἰππίου τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ τὸ πρῶτον ἄρα τοῦτο δὲν ἀναίρεται παρ' ἐκείνου, οὐδὲ ὁ ῥήτωρ δι' ἀπάτης ἢ ἐκ πλάνης ἠδύνατο νὰ συγγέη τοσοῦτον ἀπ' ἀλλήλων διεστῶσας ἐποχὰς, τὴν κἀθοδον τοῦ Πεισιστράτου μετὰ τῆς ἐξουρίας τῶν Πεισιστρατιδῶν, τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην μετὰ τῆς ἐν Σαλαμῖνι.

Ὁ ῥήτωρ ἐπικαλούμενος τὸ ψήφισμα τῆς ἀμνηστίας μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν τριάκοντα ἀνεθυμίζει τοὺς δικαστὰς πόσον οἱ πρόγονοι ἐτήρουν ὡς ἱεροὺς τοὺς ὄρκους ἐν προηγηθείσαις δεινότεραις περιστάσεσι, καὶ δὴ ἐπὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ τῶν μηδικῶν. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ βαρύνῃ τοὺς δικαστὰς συμπυκνεῖ τὴν σχετικὴν ἱστορίαν ὅλης ἑκατονταετηρίδος εἰς ὀλίγας γραμμὰς, συνηφαίνων καὶ τὰς πεπραγαθίας τῶν οἰκείων. Ἐπὶ τούτῳ

ἀναφέρει τὴν ἐν Πικληνίῳ μάχην στρατηγοῦντος τοῦ προπύπου Λεωγόρου καὶ τοῦ πενθεροῦ τούτου Χρήσιου, καὶ τὴν μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἰππίου χορηγηθεῖσαν ἀμνηστίαν εἰς τοὺς ἐξορίστους, ἐπερχομένου κατὰ τῆς Ἑλλάδος τοῦ Περσικοῦ στόλου. Ὅλα ταῦτα λέγουσιν οἱ Sluiter καὶ Grote ἐξελέγχονται ψευδῆ διότι οἱ Πεισιστρατιδαὶ ἐκπολιορκηθέντες ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν τῷ Πελασγικῷ παρεδόθησαν ὑπόσπονδοι· ἄρα πρῶτον ψεῦδος τοῦ Ἀνδοκίδου ὅτι οἱ Πεισιστρατιδαὶ ἠττήθησαν ἐν τῷ Πικληνίῳ· δεύτερον ὅτι οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν κατεδικάσθησαν εἰς ἀτιμίαν ἢ ἐξορίαν, διότι δὲν ἠδύναντο ὁ Ἰππίος νὰ μὴ συμπεριλάβῃ αὐτοὺς εἰς τὰς σπονδάς· τρίτον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεκάλεσαν τοὺς φυγάδας πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης· τέταρτον ἀσύγγωνστον ψεῦδος τὸ ὅτι οὗτος προσθέτει ὁ ῥήτωρ ὅτι αἱ Ἀθηναῖοι ἐπυροπολήθησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην!!! Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ Ἰππίου ἐν τῷ Πελασγικῷ δὲν κησιστῶ ἀπίθκων τῆς προηγηθεῖσας μάχης περὶ τὸ Πικληνίον, διότι ἐξ αὐτῆς τοῦ Ἡροδότου τῆς ἱστορίας βεβαιούεται ὅτι ἐπὶ πολὺν χρόνον διετέλουν πόλεμοι οἱ Πεισιστρατιδαὶ κατὰ τοῦ δήμου παρακολουθοῦντος τοὺς Ἀλκιωνίδας ὀχυρωθέντας ἐν Αἰψιδρίῳ. Ἐν τῇ ἀβεβαιότητι τῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου οἱ μὲν Ἀλκιωνίδαι ἐπεκαλέσαντο τὴν βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ οἱ Πεισιστρατιδαὶ τὴν ἐπικουρίαν τῶν χιλιῶν Ἰππέων ἐκ Θεσσαλίας, δι' ὧν ἐνίκησαν τὸν πρῶτον στόλον τῶν Λακεδαιμονίων ὑπὸ τὸν Ἀγχιμόλιον. Πρὸ τῆς ἀφίξεως δευτέρου ὑπὸ τὸν Κλεομένην, ὁ πόλεμος ἐξηκολούθει, καὶ πιθανῶς δὲν ἀπερχόμενοι οἱ χίλιοι Θεσσαλοὶ ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἠττῇ, ἐν ἣ τεσσαράκοντα ἐξ αὐτῶν ἐρονεύθησαν, νὰ ἐγκαταλείπωσι τὸν Ἰππίον «ἀπκλασσομένοι ὡς εἶχον ἰλλοὶ ἐπὶ Θεσσαλίας» ἐὰν καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κλεομένου δὲν ἀπληπίζοντο νὰ καταβάλωσι τοὺς ὀπίτας τοῦ δήμου. Τὴν πολυχρόνιον διαρκείαν τοῦ πολέμου πεκμηριοὶ καὶ τοῦ Θουκυδίδου ἢ ἐξιστορήσεις τῆς θέσεως τοῦ Ἰππίου ἀπέναντι τοῦ δήμου μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἰππάρχου. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἐλευθερωτὰς αὐτῶν τοὺς Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογαίωνα, ἐν οἷς συνωμοτῶται δὲν ἐξηκολούθουν τὸ ἔργον τούτων κατὰ τὴν τετραετῆ τυραννίαν τοῦ Ἰππίου.

Σχετικὸν πρὸς τὰ τοῦ Ἀνδοκίδου εἶναι τὸ χωρίον τοῦ Ἰσοκράτους ἐν τῷ περὶ ταῦ Ζεύγευς «συγγενεῖς γὰρ ὄντες Πεισιστράτου, καὶ πρὶν εἰς τὴν ἀρχὴν καταστῆναι μάλιστα αὐτῷ χρώμενοι τῶν πολιτῶν, οὐκ ἠξίωσαν μετασχεῖν τῆς ἐκείνου τυραννίδος ἀλλ' εἴλοντο φυγεῖν μᾶλλον ἢ τοὺς πολίτας ἰδεῖν δουλεύοντας» καὶ τὸ τελευταῖον Ἀλκιβιάδης καὶ Κλεισθένης στρατηγήσαντες τῆς φυγῆς κατήγαγον τὸν δῆμον καὶ τοὺς τυράννους ἐξέβαλον. Τὸ ἀξιοπίστον τοῦ Ἰσοκράτους δὲν ἀμφισβητοῦσιν οἱ σοφοὶ Ἑλληνισταὶ ὅσον τὸ τοῦ Ἀνδοκίδου. Ἄρα ἡ μαρτυρία τοῦ μὲν ἀναφεῖ τὴν τοῦ ἐτέρου; Ἀμφότεροι ἀπεναντίας ἄγουσιν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα

τῆς πολυχρόνιου διαρκείας τοῦ πολέμου, καὶ διαφόρων μάχων, καθ' ἃς διάφοροι ἐγένοντο στρατηγοὶ τοῦ δήμου. Ἐκάτερος μὲν ἴσως ἐξαιρεῖ πλεόν τοῦ ἀκριβοῦς τὰς πρὸς τὸν δῆμον ὑπηρεσίας τῶν ἐπαινουμένων· ἀλλ' οὐδέτερος ψεύδεται ὡς πρὸς τὸ γεγονός τῆς στρατηγίας τούτων.

Ὁ Grote κατακρίνει τὸν Thirlwall ὡς πιστεύσαντα εἰς τὸν Ἀνδοκίδην ὅτι ἐπὶ τῶν Μηδικῶν ἐδόθη ἀμνηστία εἰς τοὺς φυγάδας καὶ εἰς τοὺς ἀτιμούς ἐκ τῶν φίλων τῶν Πεισιστρατιδῶν. Εἶναι εἰκασία πάντῃ ἀμάκτυρος τοῦ Γροτίου ὅτι ὁ Ἰππίος ἔλαβε πρόνοιαν ὅπως διὰ τῆς συνθήκης περὶ τῆς σωτηρίας ἑαυτοῦ καὶ τῶν οἰκειῶν ἐξασφάλισεν καὶ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἀπὸ πάσης καταδιώξεως. Ἀλλὰ καὶ τούτου ὑποτιθεμένου ὁ ῥήτωρ ἠδύναντο εἰς τὴν αὐτὴν φράσιν νὰ συμπεριλάβῃ ὡς ἀμνηστευθέντας τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἰσαγόρου, ὅστις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἶχεν ἐξέλθει μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων ὑπόσπονδος ἐνῶ οἱ φίλοι του ἐδικάσθησαν, καὶ τινες μὲν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου κατονομαζόμενοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, πολλοὶ δὲ πιθανῶς ἔφυγον, ἢ κατεδικάσθησαν εἰς φυγὴν, ἢ ἀτιμίαν δεκαπέντε περίπου ἔτη πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δάτιδος. Δὲν εἶναι καθ' αὐτὸ ἀπίθκων ὅτι ἐπερχομένου τοῦ στόλου τῶν Περσῶν ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεκάλεσαν πρὸς ἀμυνὰ τῆς πατρίδος, τοὺς ἐνεκα παντοίων λόγων ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς πρὸ δεκαετίας φίλους τῶν Πεισιστρατιδῶν, φυγαδευθέντας. Ὁ δὲ ῥήτωρ ἰδίως τοὺς τελευταίους ἀναφέρει ὡς τοὺς μᾶλλον ὑπόπτους καὶ μισητοὺς πρὸς τὸν δῆμον, ἵνα καταδείξῃ τὸ σέβας τῆς πόλεως πρὸς τὸ ψήφισμα τῆς ἀμνηστίας. Βεβαίως οὐχὶ ἀγνοῶν ὅτι αἱ Ἀθηναῖοι ἐποροπολήθησαν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου ὁ ῥήτωρ λέγει αὐστερον δὲ ἠνίκα βρασιλεύς ἐπεστράτευσεν... δόντες ἀλλήλοις πίστει καὶ ὄρκους μεγάλους ἠξίουσαν σφᾶς αὐτοὺς προτάξιντες πρὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπάντων ἀπαντῆσαι τοῖς βραβείοις Μαραθῶναδε, μαχεσάμενοί τε ἐνίκων... ἔργον δὲ τοιοῦτον ἐργασάμενοι οὐκ ἠξίωσαν τινὲς τῶν πρότερον γενομένων μνησικακῆσαι. Προδήλως διὰ τοῦ ἠνίκα βρασιλεύς ἐπεστράτευσε ὁ ῥήτωρ ἐννοεῖ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου, καὶ εἰς ταύτην ἀναφέρει τὴν ἀνάκλησιν τῶν πρὸ αὐτῆς εἰς φυγὴν ἢ ἀτιμίαν καταδικασθέντων. Ἐπιπροσθέτων δὲ «τοῦ γὰρ τοι διὰ ταῦτα τὴν πόλιν ἀνάστατον παραλαβόντες, ἱερά τε κατακεκαυμένα... διὰ τὸ ἀλλήλους ὀμνοεῖν... τὴν πόλιν ὑμῖν τοιαύτην καὶ τοσαύτην παρεδούσαν» ὑπαινίσσεται τὰς νίκας τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς τοῦ Ξέρξου ἐκστρατείας, τὰς ὁποίας οὐδόλως συνέχεε μετὰ τῆς ἐν Μαραθῶνι, μὴ ἔχων ἀνάγκην νὰ μάθῃ περὶ αὐτῆς παρὰ τοῦ Sluiter ἢ τοῦ Γροτίου. Δυνάμεθα λοιπὸν πιστεύοντες εἰς τὸν Ἀνδοκίδην, ὅσον εἰς τὸν Ἰσοκράτη, καὶ εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Πλουτάρχου, νὰ δεχθῶμεν ὡς ἀληθές ὅτι μέχρι τοῦ Κλεισθέους μόνῃ ἐπὶ τῶν πολεμικῶν νενομοθετημένη ἀρχὴ τῆς πολιτείας ἦτον ὁ πολέμαρχος· ἐκτάκτως δ' ἐξελέγοντο στρατηγοὶ ἐμπειπιστευμένοι παρὰ τοῦ δήμου τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ μάχης τινὸς ἢ πολέμου προσωρινῶς. Ὁ

Γρότιος καίτοι ἀρνούμενος πίστιν εἰς τὸν Ἀνδοκίδην συνδυάζει τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ Ἰσοκράτους ἵνα ὑποστηρίξῃ ὅτι πρὸ τοῦ Κλεισθένους ἐξελέγοντο τέσσαρες στρατηγοὶ εἰς ἕξ ἐκάστης φυλῆς, ὡς Ἀρχὴ ἐνιαυτίαι. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Ἀνδοκίδης, οὐδὲ ὁ Ἰσοκράτης ἀναφέρει τέσσαρας ἐκάτερος μνημονεύει δύο μόνους καὶ εἰς δύο διαφόρους περιστάσεις· ὁ μὲν κατὰ τὴν παρὰ τὸ Παλλήνιον μάχην, ὁ δὲ κατὰ τὴν ἀθήοδον τοῦ δήμου ἦτοι ἐπὶ τῆς ἐξώσεως τῶν Πεισιστρατιδῶν.

Οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν ὅτι μετὰ τῶν λοιπῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθένους εἰσῆχθη καὶ ὁ θεσμὸς τῆς ἐκλογῆς δέκα στρατηγῶν, ὅπερ συνεπιφέρων τὸν περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας τοῦ πολεμάρχου δὲν ἠδύνατο ἢ διέλθῃ ἀπρακτῆρητον. Δύο δὲ περιστάσεις κυρίως τεκμηριοῦσι τὸ ἐναντίον· ἀφ' ἑνὸς ἡ διατήρησις τῆς ἐξουσίας τοῦ Πολεμάρχου μέχρι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ χειροτονία τῶν στρατηγῶν ἐπὶ τῆς μάχης ταύτης καὶ μετ' αὐτὴν, ἐνῶ ὅλαι αἱ Ἀρχαὶ τῆς πολιτείας ἦσαν κληρωταί. Ὁ λόγος, τὸν ὁποῖον οἱ νεώτεροι σημειοῦσιν, ὅτι ἀπητεῖτο ἐξιδιασμένη ἰκανότης διὰ τὴν θέσιν τοῦ στρατηγοῦ δὲν μοι φαίνεται ἀποκρῶν· τὸ μὲν δῖότι δὲν ἦτον ὀλιγώτερον σπουδαία ἢ θέσις τοῦ Ἀρχοντος, καὶ δὴ τοῦ Πολεμάρχου, ὅστις κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην περικτυπταί ἴσος, ἀν οὐχὶ κατὰ τὴν γνώμην τινῶν, ἀνώτερος τῶν στρατηγῶν τὸ δὲ δῖότι ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην βλέπομεν συνάμα καταργουμένην τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πολεμάρχου ἐπὶ τῶν κυρίως πολεμικῶν ἔργων, τὴν δὲ ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἀνθεθεμένην εἰς ἕνα μόνον αἰρετὸν στρατηγόν, ὡς τὸν Θεμιστοκλέα ἐπὶ τῆς ἀμύνης κατὰ τοῦ στόλου τοῦ Ξέρξου, καὶ τὸν Ἀριστείδην ἐπὶ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης. Ὁ Πλούτ. (Θεμ. VI) λέγει: Τὸν οὖν Θεμιστοκλέα δεισαντὰ μὴ τὰ πράγματα διαφθαρεῖν πικρὰ πασι τῆς ἡγεμονίας εἰς ἐκεῖνον ἐμπετοῦσης, χρημάτων τὴν φιλοδοξίαν ἐξωνήσασθαι παρὰ τοῦ Ἐπικύδους». Δύο ἄρα συνηγνίζοντο ὑποψήφιοι, ὁ Ἐπικύδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξ ὧν εἰς ἔπρεπε νὰ ἐκλεχθῆ στρατηγὸς ἐπὶ τῆς ἀμύνης κατὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξου.

Ἐκ τούτων συνάγω ὅτι ἡ κλήρωσις τῶν Ἀρχῶν χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ Σόλωνος, ἀλλ' ὁ θεσμὸς τῆς κατ' ἔτος ἐκλογῆς δέκα στρατηγῶν εἶναι μεταγενέστερος τῶν ἡμιδικῶν. Ἐπὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης ἐκτάκτως πρὸς ἀμυναν τῆς πατρίδος ἐξελέγησαν δέκα στρατηγοί, εἰς ἕξ ἐκάστης φυλῆς, εἰς αὐτοὺς δὲ προσετέθη ἰσόψηφος ὁ Πολέμαρχος, τὸ μὲν δῖότι ἕως τότε διετηρεῖτο ἐμείωτος ἢ ἐξουσία τοῦ ἀρχοντος ἐπὶ τῶν πολεμικῶν, τὸ δὲ ὅπως προληφθῆ ἢ ἀβεβαιότης ἐν τοῖς συμβουλίαις ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας τῶν στρατηγῶν. Οὕτω δὲ δικαιολογεῖται κατὰ γράμμα ἢ φράσις τοῦ Ἡροδότου ὅτι ὁ Καλλιμαχος ἦν ὁ τῶν κυάμφων λαχὼν πολεμαρχεῖν ὁ δὲ Μιλτιάδης στρατηγὸς Ἀθηναίων ἀπεδείχθη, αἰρεθείς ὑπὸ τοῦ δήμου.

(Ἐπιτελῶ συνέχεια)

I. A. Γυπαλδος

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ὑπο Κ. Σ. ΚΟΝΤΟΥ

§ 9. Ὄνόματα εἰς ἸΣΙΣ

Ἐν γραμματικῇ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπὸ καθηγητοῦ τοῦ ἔθνικου πανεπιστημίου φιλοπονηθείση φέρεται ἡ σημείωσις ἡδε :

Ἐκ τῶν εἰς ἰζω (καὶ ἄζω) σχηματίζονται **σπανιώτατα** παράγωγα εἰς -σις, οἷον : βάδισις, ἐπιτείχισις, ὄπλισις, ἐξέτασις. Ἀντ' αὐτῶν δὲ σχηματίζονται συνηθέστατα παράγωγα εἰς -μὸς, ἔχοντα τὴν αὐτὴν καὶ τὰ εἰς -σις σημασίαν, οἷον λογίζομαι λογισμὸς· ὑβρίζω ὑβρισμὸς· μηδίζω μηδισμὸς· φιλιππίζω φιλιππισμὸς· θαυμάζω θαυμασμὸς· δεκάζω δεκασμὸς· στενάζω στεναγμὸς· διαστάζω διασταγμὸς, ἢ διαστροφὴ μόνον εἶνε ὅτι τὰ εἰς -μὸς ταῦτα εὐκολώτερον καὶ συνηθέστερον μεταβάλλονται ἀπὸ ἀφρημένων εἰς συγκεκριμένα, σημαίνοντα ἐπὶ τέλους ὅ,τι καὶ τὰ εἰς -μα οὐδέτερα.

Ἐπὶ τὸν μὲν θαυμαστὸν ἡμῖν φαίνεται ὅτι τοῦ εἰς ΣΜΟΣ τύπου ἐπιφέρονται παραδείγματα οὐ μόνον τὰ εἰς ΣΜΟΣ τελευτῶντα ὀνόματα θαυμασμὸς καὶ δεκασμὸς ἀλλὰ καὶ τὰ εἰς ΓΜΟΣ λήγοντα στεναγμὸς καὶ διασταγμὸς. Γέμει δὲ τῶν τοιούτων κακιῶν ἡ περιβόητος γενομένη γραμματική.

Ἐπειτα δὲ παρατηροῦμεν ὅτι δεινότερα σφάλλεται ὁ περιδέξιος γραμματικὸς ἀποφαινόμενος ὅτι **σπανιώτατα** ἐκ τῶν εἰς ἸΖΩ ῥημάτων σχηματίζονται ὀνόματα εἰς ΣΙΣ. Ὑπὲρ τὰ εἰκοσιπέντε ἡμεῖς ὀνόματα εἰς ἸΣΙΣ παρατούμενα ἔχομεν συνηγμένα ἐκ ποιητῶν καὶ συγγραφέων τοῦ δοκίμου ἑλληνισμοῦ ἀποπώτατον δὲ, νομίζομεν, εἶνε τὰ ὑπολαμβάνεται σπανιώτατος ὁ σχηματισμὸς, οὐ τοσαῦτα εὐρίσκονται παραδείγματα. Ἴνα δὲ πᾶς τις πεισθῆ ὅτι πλημελέστατα ἔχει ἡ διδασκαλία τοῦ ἀπείρου μὲν γραμμάτων ὄντος γραμματικοῦ, προχείρως δ' ἐκάστοτε προφερομένου ὅτι *κεν ἐπ' ἀκαιρίαν γλῶσσαν ἔπος ἔλθῃ*, παρατιθέμεθα κατὰ στοιχεῖον ὅσα πρόχειρα ἡμῖν ὑπάρχουσιν ὀνόματα εἰς ΣΙΣ ἐκ ῥημάτων εἰς ἸΖΩ ἢ ἸΖΟΜΑΙ κρηγμένα.

ἀγώνισις. Θουκυδ. Ε', 50 «κατὰ τὴν οὐκ ἐξουσίαν τῆς ἀγωνίας». Πολυδεύκ. Γ', 141 «ἀπὸ δὲ ἀγῶνος ὀνόματα ἀγώνισις παρὰ Θουκυδίδην κτέ.» Ἐγένετο δ' ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου χρῆσις καὶ τοῦ ἀρσενικοῦ ἀγωνισμὸς βιβλ. Ζ', 70 «πολλὴ δὲ ἡ ἀντιτέχνησις τῶν κυβερνητῶν καὶ ἀγωνισμὸς πρὸς ἀλλήλους» (Πρβ. Γλωσσ. Πρακτῆρ. σελ. 419). Ἀσμενίζει δὲ τῶν ἠθολογῶν ὁ Προκόπιος λέγων Τόμ. Β', σελ. 580, 19 «τοῖς κατὰ τὴν

ἀγώνισιν ἔργοις» καὶ σελ. 584,1 «ρίψαντες τὴν ἀγώνισιν ἐπικινδύνως ἠτρέμιζον» καὶ σελ. 642,2 «ἀπολιπεῖν τὴν ἀγώνισιν» καὶ Τόμ. Γ', σελ. 10, 14 «εἰς ἀγώνισιν ἐτέραν ἰόντι» καὶ σελ. 210,16 «τὴν πρὸς Οὐνοῦς ἀγώνισιν διαλύσαντες» καὶ σελ. 257, 24 «τὴν ἀγώνισιν ἀπογνόντες».

ἀκόντισις. Τὸ ὄνομα τοῦτο εὐρίσκεται ἐν τῇ Ἀναβάσει τοῦ Ξενοφῶντος βιβλ. Α', θ', 5 «τοξικῆς τε καὶ ἀκοντίσεως». Ἄλλ' ἐν τῷ Ἰπποκριτικῷ αὐτοῦ κεφ. Γ', 6 κεῖται «ὅταν γε μὴν πρὸ τοῦ ἀκοντισμοῦ διελευσῶσιν ἐν Λυκείῳ». Ἀπαντῶσι δ' ἀμφότεροι οἱ τύποι καὶ ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ. Πρβ. καὶ ἐξακόντισις καὶ ἐξακοντισμός (καὶ ἐλακοντισμός).

ἀκροβόλις. Ὡς εἶπεν ὁ Ξενοφῶν ἀκόντισις καὶ ἀκοντισμός, οὕτω καὶ ἀκροβόλις καὶ ἀκροβολισμός, οἷον Ἀναβ. Γ', δ', 18 «μεῖον ἔχοντες ἐν τῇ ἀκροβολίσει» καὶ Κύρ. Παιδ. Γ', β', 15 «τῶν τοξοτῶν καὶ ἀκοντιστῶν τὰς ἀκροβολίσεις» καὶ Ἑλλην. Α', γ', 4 «ἀκροβολισμὸς καὶ προσβολὰς ἐποιοῦντο» καὶ Δ', γ', 14. Τὸ ἀρσενικὸν ὄνομα φέρεται καὶ παρὰ τῷ Πλάτῳ καὶ παρὰ συγγραφεῦσι τῆς κρηνημακτικῆς γλώσσης.

ἀποψήφισις. Ἀντιφ. περὶ τοῦ Ἡρόδ. Φόν. 9 «νομιμωτάτην καὶ δικαιοτάτην πεποιήκασιν ὑμῖν τὴν ἀποψήφισίν μου». Δημοσθέν. σελ. 1299,2 «τὸ παρωξύνθαι τὴν πόλιν πρὸς τὰς ἀποψήφισεις» καὶ σελ. 1300,4 καὶ 6. Ἀρποκρατ. σελ. 53,4 Ἀποψηφίζονται — καὶ ἀποψήφισιν δὲ τὸ πρᾶγμα λέγει Δημοσθένης ἐν τῇ πρὸς Συμβουλίδην ἐφέσει. Ὁμοίως τῷ ἀποψήφισις εἶνε ἐσχηματισμένον τὸ καταψήφισις ἀπαντῶν παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι Κατηγορ. Φαρμακ. 3 «περὶ τῆς καταψήφισεως δικάζετε» καὶ παρὰ Δίωνι τῷ Κασσίῳ. Ἐλέχθη δὲ καὶ διαψήφισις ὑπὸ τε τοῦ Πλάτωνος (Νόμ. σελ. 855 δ' καὶ 956 ε' καὶ 958 α') καὶ τοῦ Ξενοφῶντος (Ἑλλην. Α', ζ', 14) καὶ τοῦ Λυσίου (κατ' Ἐρατοσθ. 54) καὶ τοῦ Δημοσθένους (σελ. 1036,26) καὶ τοῦ Αἰσχίνου (κατὰ Τιμ. 77 καὶ 114 καὶ περὶ Πικραπρ. 182). Ἴδε καὶ Ἀρποκρατ. σελ. 93,15 καὶ Βεκκ. Ἄν. σελ. 186,7. Ἐν τοῖς Δειπνοσοφισταῖς τοῦ Ἀθηναίου σελ. 218 α' κεῖται «οὗτός ἐστιν ὁ διαψήφισμός ὁ γενόμενος κατὰ τῶν περὶ Ἐρασινίδην στρατηγῶν», ἐν δὲ τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκουσ Ἡ', 149 φέρεται «κρίσις, διαψήφισις, καταψήφισμός». Πρβ. παραψήφισμός καὶ συμψήφισμός.

ἀγάρις. Ἡρόδ. Δ', 15 «μετὰ τὴν ἀγάριον τὴν δευτέραν». Ἀριστοφ. Νεφ. 765 «ἠῦρην ἀγάριον τῆς δίκης σοφωτάτην». Πλάτ. Σοφιστ. σελ. 259 ε' «πάντων λόγων ἐστὶν ἀγάρις». Συχνότερον τοῦ θηλυκοῦ εἶνε ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ τὸ ἀρσενικὸν ἀπαντῶν καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει. Ἐν τοῖς Δειπνοσοφισταῖς τοῦ Ἀθηναίου σελ. 409 δ' κεῖται «περὶ δὲ τοῦ εὐώδεσι χρίεσθαι τὰς χεῖρας Ἐπιγένης ἢ Ἀντιφάνης φησὶν ἐν Ἀργυρίου ἀγαρισμῷ οὕτως».

βάδις. Ἰπποκρ. Τόμ. Α', σελ. 268 Ἑρμ. «ὀλίγη τε χροόνται τῇ βα-

δίου». Ἀριστοφ. Πλ. 334 «ἄθλος δ' ἐστὶν — τῇ βαδίσει καὶ τῷ τάχει». Ξενοφ. Κυνηγ. Η', 3 «τεχνάζειν τῇ βαδίσει». Λέγει δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης Ἠθ. Νικ. Γ', δ', 3 Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ βαδίσεως καὶ τῶν λοιπῶν εἰ γὰρ ἐστὶν ἡ φορὰ κίνησις ποθὲν ποι, καὶ ταύτης διαφορὰ κατ' εἶδη, πτησίς, βάδις, ἄλις καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐ μόνον δ' οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βαδίσει. Γεώργιος ὁ Λεκαπηνὸς ἀποφαίνεται «Βάδις καὶ ὀπλις παρ' Ἀττικοῖς, βαδισμός καὶ ὀπλισμός κοινῶς» (Ἴδε Λοβέκκιον Φρον. σελ. 511). Ἄλλ' ἐν τῷ Χαρμίδῃ τοῦ Πλάτωνος σελ. 160 γ' φέρεται «οὗτ' ἐν βαδισμῷ οὗτ' ἐν λέξει». Πρβ. Πολυδεύκ. Γ', 92 «Βαδίξει, βαδίζων, βάδην, βάδις, βχδιεῖ· βχδιστικὸς παρὰ Ἀριστοφάνει, παρὰ δὲ Κρατίνῳ βχδισματικὸς, παρὰ δὲ Πλάτῳ τῷ φιλοσόφῳ βαδισμός».

γνώρισις, ἀναγνώρισις. Πλάτ. Πολιτ. σελ. 257 α' «τῆς Θεαιτήτου γνωρίσεως». Σοφιστ. σελ. 219 γ' «τὸ τῆς γνωρίσεως». Νόμ. σελ. 763 β' «φυλακῆς τε καὶ γνωρίσεως ἔνεκα» καὶ σελ. 771 δ' «οἰκειότητός τε πέρι καὶ γνωρίσεως». Θεαιτ. σελ. 193 γ' «ἵνα γένηται ἀναγνώρισις». Ὁ τύπος γνωρισμός καὶ ἀναγνωρισμός δὲν εὐρέθη παρὰ συγγραφεῖ παλαιότερῳ τοῦ Ἀριστοτέλους. Πρβ. καὶ ἐπιγνωρισμός. Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ κατέστη σύνηθες τὸ παραγνώρισις ἐκ τοῦ παραγνωρίζω σχηματισθέν.

γυναικίσις. Ἀριστοφ. Θεσμ. 863 «πρὶν τῆς ἐτέρας δοῦναι γυναικίσεως δίκην». Ὁ Ἀνακτικιστῆς γράφει σελ. 87, 2 «Γυναικισμός: Διοκλῆς Βάχχαις γυναικίζειν φησὶ καὶ γυναικῆρον». Ὁ Μεινέκιος (Ἀποσπ. Κομ. Τόμ. Β', σελ. 838) ὑπέλαβεν ὅτι τὸ γυναικῆρον εἶνε πλημμελὲς ἀνάγνωσις τοῦ γυναικισμός. Ἄλλ' ἐν τῇ Σοφιστικῇ Προπαρασκευῇ τοῦ Φρονίχου σελ. 31,14 κεῖται «Γυναικῆρος τρόπος: ἀντὶ τοῦ γυναικίσεως». Τοῦ ἀρσενικοῦ ὀνόματος γυναικισμός ἐποιήτατο χρῆσιν ὁ Πολύβιος καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν μεταγενεστέρων.

διαχειρίσις. Θουκυδ. Α', 97 «πολέμῳ τε καὶ διαχειρίσει πραγμάτων». Φέρεται δ' ἐνίοτε καὶ ἐν τῇ κρηνημακτικῇ γλώσσῃ τὸ ὄνομα τοῦτο. Θωμάς ὁ Μάξιτρος γράφει σελ. 81,9 «Διαχρῶμαι τὸν δεῖνα καὶ διαχειρίζομαι κρεῖττον ἢ φονεύω — Ὡσαύτως καὶ διαχειρίσις» διέργασις μέντοι καὶ διεργασμός οὐχ εὐρήται. Ἔστι δὲ καὶ διαχειρίσις ἢ διοίκησις. Θουκυδίδης· «πολέμῳ τε καὶ διαχειρίσει πραγμάτων». Τοῦ εἰς ΣΜΟΣ περατουμένου τύπου εὐρέθη χρῆσις ἐν τοῖς Ἰπποκρατεῖσι. Ἐξηγουμένος δ' ὁ Γαληνὸς τὴν λέξιν ταύτην γράφει Τόμ. ΙΖ', α, σελ. 403 «διαχειρισμὸς δὲ λέγει τὰς τῶν φαρμάκων οἰκονομίας τε καὶ πρᾶσκειάς καὶ συνθέσεις καὶ δόσεις». Ἐν τῷ ἀδοκίμῳ ἑλληνισμῷ ἀπαντᾷ καὶ ὄνομα μεταχειρίσις, ὅπερ πολλάκις παρέφθιραν οἱ βιβλιογράφοι μεταβαλόντες εἰς τὸ μεταχειρῆσαι (Πρβ. καὶ διαχειρίσις—διαχειρῆσαι. Ἴδε Βάστιον Γρηγ. Κορ. σελ. 80 Σχ. καὶ Σχαιφῆρον Μελετ. Κριτ. σελ. 58). Σπανιώτερον καὶ χεῖρον τοῦ μεταχειρίσις εἶνε τὸ μεταχειρισμός. Πρβ. καὶ πρόχειρίσις-προχειρισμός.

διόρισις. Πλάτ. Νόμ. σελ. 777 β' απρὸς τὴν ἀναγκαίαν διόρισιν». Ἄλλὰ Πολιτικ. σελ. 282 ε' αὐτὸ διορισμὸς ἔγκαιρος ἂν σοι γένοιτο» καὶ Τιμ. σελ. 38 γ' αἰεὶ διορισμὸν καὶ φυλακὴν ἀριθμῶν χρόνου». Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖται χρῆσιν ἀμφοτέρων τῶν τύπων. Εἶπε δ' ὁ συγγραφεὺς οὗτος καὶ ἀφορισμὸς, ὡς καὶ ὁ Θεόφραστος καὶ ἄλλοι. Ὁ Πολυδεύκης γράφει ἀφυγή, ὑπερορισμὸς, ἐκβολή» (βιβλ. Θ', 158). Ὁμοιον τοῦτῳ, ἀπαντῶντι παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης Τόμ. Γ', σελ. 49 γ' καὶ παρ' Ἐπιφανίῳ Τόμ. Γ', σελ. 368,5, εἶνε τὸ φερόμενον παρὰ Πλουτάρχῳ Ἡθικ. σελ. 549 α' καὶ παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασσεὶ Ῥωμ. Ἀρχ. σελ. 872 ἐξορισμὸς, ἀνθ' οὗ ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου Τόμ. Α', σελ. 783 β' ἐξόρισις. Πρβ. καὶ περιορισμὸς - περιδιόρισις καὶ προορισμὸς - προδιόρισις καὶ προσδιορισμὸς. Ἀντὶ τοῦ συνήθους ὀρισμὸς, ὅπερ καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει κεῖται, εὐρόμεν παρὰ τῷ Γαληνῷ τὸ θηλυκὸν ὀρισίς Τόμ. Η', σελ. 698 αὐτὸ ἀνὴρ εἰς τὴν περιτῶν ὀρισέων φλυαρίαν ὑπεσύρη». Πρβ. καὶ Ἡσύχ. «Προθεσμὶς : καιροῦ ὀρισίς». ἐξανδραποδίσις. Ἡροδ. Γ', 140 ἀνευ τε φόνου καὶ ἐξανδραποδίσιος». Παρὰ Ψευδοξενόφῳ τῷ Ἀπολ. Σωκρ. 25 ἀπαντᾷ αἰεροσυλίᾳ, τοιχωρυλίᾳ, ἀνδραποδίσει». Ἄλλ' ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων παλαιῶν γίνεται χρῆσις τοῦ ἀνδραποδισμοῦ. Ὁ Πολύβιος λέγει ἐξανδραποδισμὸς.

ἐπισκέλισις. Ξενοφ. Ἴππ. Ζ', 12 αὐτὸτε καὶ τῆς ἐπισκελισέως ἂν ἀρχαίτου». Πολυδεύκ. Α', 214 αὐστηρικτέον δὲ αὐτόν, ὅταν δ' ἵππος ἀρξῆται τῆς ἐπισκελισέως ἐπισκέλισιν δὲ καλεῖ ὁ Ξενοφῶν τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν ποδῶν κινήσεως» (Πρβ. καὶ Ἑρμαννὸν Opusc. Τόμ. Α', σελ. 73).

ἐρανίσις. Πλάτ. Νόμ. σελ. 915 ἐάν τις διαφορὰ γίγνηται περὶ τῆς ἐρανίσεως». Ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ φέρεται τὸ ἀρσενικὸν ἐρανισμὸς καὶ συγερανισμὸς.

κατοίκτισις. Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. Γ', α', 47 αὐτὴν πρὸς αὐτὴν κατοίκτισιν». Λέγεται δ' ἔμωσ οἰκτισμὸς ὑπὸ τε τοῦ Ξενοφῶντος ἐν τῷ Συμποσίῳ κεφ. Α', 16 καὶ ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου ἐν ταῖς Εὐμενίσι στίχ. 189, ὡς καὶ ὑπὸ συγγραφέων τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ. Πρβ. καὶ Πολυδεύκ. Γ', 201 αὐλόφυρσις, οἰκτος, οἰκτισμὸς, οἰμωγή» καὶ Ἀμμών. σελ. 102.

κιθάρισις. Πλάτ. Πρωτ. σελ. 312 ἐπερὶ κιθαρῖσεως» καὶ σελ. 325 ἐαγραμμάτων τε καὶ κιθαρῖσεως» καὶ Ἰων. σελ. 533 β' οὐδ' ἐν κιθαρῖσει οὐδ' ἐν κιθαρῶδι» καὶ Νόμ. σελ. 669 ἐψιλῆ κιθαρῖσει τε καὶ αὐλήσει». Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει Ποιητ. Β', 4 ἐν ὀρχήσει καὶ αὐλήσει καὶ κιθαρῖσει». Ὁ Ἀθήναιος γράφει σελ. 352 γ' «Φανίας δ' ὁ περιπατητικὸς ἐν δευτέρῳ περὶ ποιητῶν, Στρατόνικος, φησὶν, ὁ Ἀθηναῖος δοκεῖ τὴν πολυχορδίαν εἰς τὴν ψυλὴν κιθαρῖσειν εἰσενεγκεῖν» καὶ σελ. 637 ε' αὐτὴν δὲ ψυλὴν κιθαρῖσειν πρῶτόν φησι Μέναιχμος εἰσαγαγεῖν Ἀριστόνικον τὸν Ἀργεῖον». Ὁ τύπος κιθαρῖσις εὐρέθη ἐν τῷ εἰς Δῆλον Ὑμνῷ

τοῦ Καλλιμάχου στίχ. 312 «ἐγειρομένου κιθαρῖσις» καὶ ἐν ἐπιγραφῇ Χίος Ἐπιγρ. Ἑλλην. Τόμ. Β', σελ. 201,10 «κιθαρῖσις Κλεοίτης Διονυσίου».

κούφισις, ἀνακούφισις. Θουκυδ. Ζ', 75 «ἐχούσά τινα ἄνω τὸ μετὰ πολλῶν κούφισιν». Σόφκλ. Οἰδ. Τυρ. 218 «ἀλλήν ἄλβους ἂν κἀνακούφισιν κακῶν». Ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ ἀπαντᾷ μὲν καὶ τὸ θηλυκὸν κούφισις, ἀλλὰ συχνότερον αὐτοῦ εἶνε τὸ ἀρσενικὸν κούφισις. Ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκου βιβλ. Γ', 100 κεῖται «παρηγορία, κούφισις, ἐπικουφισμὸς καὶ παρὰ Θουκυδίδη κούφισις». Παραδείγματα τοῦ ἐπικουφισμοῦ βλέπει τις ἐν τῷ Θεσχυρῷ τοῦ Στεφάνου Τόμ. Γ', σελ. 1651 Παρκτίσις. Πίνδαρ. Ὀλυμπ. Π', 83 «κῶρυκν κτίσις». Ἰσοκράτ. Πανάθην. 190 ἀδεύτερος δ' ὁ περὶ τὴν κτίσιν τῶν ἀποικιῶν». Πολλὰ παραδείγματα τοῦ ὀνόματος τούτου δύνανται εἶναι ἐκ τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ νὰ καταλέξῃ φέρεται δ' ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ἀνάκτισις.

νόμισις. Θουκυδ. Ε', 105 «ἐξὼ τῆς ἀνθρωπείας τῶν μὲν ἐς τὸ θεῖον νομίσεως τῶν δ' ἐς σφᾶς αὐτοῦ βουλήσεως». Ὁ Πολυδεύκης βιβλ. Ε', 126 ἀποφαίνεται «ἢ γὰρ νόμισις σκληρότερόν τε καὶ ἀμφίβολον, ἢ δὲ δόκησις εὐτελὲς καὶ ἡ νόμισις σκληρόν».

ξέρισις. Θουκυδ. Γ', 46 αἰδίξ ξέρισις ποιούμενοι τῶν τριηριτῶν». Τὸ ὄνομα τοῦτο μετ' ἄλλων ὁμοίων μνημονεύεται ἐν τοῖς Βεακήρου Ἀνεκδότοις σελ. 438, 1 «Ἀπότριψις, μελέτησις, ἀπάγγελσις, ἀγώνισις, προάγγελσις, τέμμησις, κάθεισις, πλάνησις, διάφρευσις, ἀνοιξις, ἐφόρμησις, ὀπλισις, ξέρισις, κούφισις, βλάψις, ἐπκίνεσις, ψόφησις, διάρπασις γυναικίσις, λάλησις». Ὁ Μάξιμος λέγει σελ. 252,9 «καὶ ξέρισις ἢ ξενοδοκία, ὡς Θουκυδίδης ἐν τῇ ἕκτῃ ἰδίξ ξένισις ποιούμενοι» καὶ ὁ Φώτιος σελ. 309, 1 «Ξένισις: ξενοδοκία. Θουκυδίδης», ὁ δὲ Πολυδεύκης βιβλ. Γ', 7 γράφει «ἢ θοῖνην ἢ ξερισμὸν» ἢ γὰρ Θουκυδίδου ξέρισις τρυχῶν. Ὁ Πλάτων ἐν τῷ Λύσιδι σελ. 205 γ' εἶπε «τὸν τοῦ Ἡρακλέους ξερισμὸν». Συνήθης δ' ὁ τύπος οὗτος ὑπάρχει παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ παρηκμακότος ἑλληνισμοῦ. Εὐρόμεν δὲ καὶ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν Ἑλληνικῶν Ἐπιγραφῶν Τόμ. Β', σελ. 696,31 «καλεσάτωσαν δὲ — ἐγ Μκνησίσις ἐπὶ ξερισμῶν εἰς τὸ πρυτανεῖον» καὶ σελ. 1065, 13 «κληθῆναι δὲ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ξερισμῶν εἰς τὸ πρυτανεῖον». Πρβ. καὶ Ἐπιγρ. παρὰ Κκυρήφ σελ. 73 «καλέσαι δὲ αὐτὸς καὶ ἐπὶ ξερισμῶν ἐπὶ τῶν κοινῶν ἐστίν».

οἰκίσις, κατοίκισις, συνοίκισις. Θουκυδ. Ε', 11 «εἴ τι μνημόσυνόν που ἔμελλεν αὐτοῦ τῆς οἰκίσεως περιέσεσθαι» καὶ Γ', 77 «Λεοντίνων ξυγγενῶν κατοικίσεις» καὶ Γ', 3 «τὴν τε ξυνοίκισιν καὶ τὴν παρασκευὴν δικλύειν». Πολυδεύκ. Θ', 7 «καὶ τὸ πρᾶγμα οἰκισμὸς καὶ παρὰ Θουκυδίδη οἰκίσις καὶ κατοικίσις». Πολλὰκις ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Πλάτωνι τὸ κατοικίσις, εὐρίσκεται δ' ἐνίοτε παρ' αὐτῷ καὶ τὸ κατοικισμὸς, ὡς καὶ τὸ οἰκισμὸς, πόλεων οἰκισμῶν, ἐν Νόμοις σελ. 708 δ'. Ἐλέχθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Σόλω-

νος *κοικισμῶ* δ' ἐπὶ τῷδε χάριν καὶ κῦδος δ' ἀπ' αὐτοῦ ἐσθλόν» (παρὰ Πλουτ. Σόλ. ΚΤ', 4). Ἐν τῇ ἀδοκίμῳ γλώσσῃ φέρεται καὶ *συνοικισμός*, ὡς καὶ *διοικισμός*, *Μαυριτίων διοικισμός* (Ἀρπακρατ. σελ. 198,7 Δινδ.), καὶ *μετοικισμός* καὶ *ἐξοικισμός* καὶ *ἀνοικισμός*. ἔτι δὲ *ἀνοίκισις* καὶ *ἐποίκισις* καὶ *ἀποίκισις*, ἀπ' οὗ δ' Ἀριστοτέλης εἶπεν *ἀποικισμός* ἐν τοῖς Πολιτικοῖς βιβλ. Ε', ε', 2 «κατελύθη δὲ καὶ ἐν Ἡρακλείῳ ὁ δῆμος μετὰ τὸν ἀποικισμὸν εὐθὺς διὰ τοῦ δημηγώγου». Πρβ. καὶ Διογένη. Λαέρτ. ΙΑ', 20 «τὸν εἰς Ἑλέκην τῆς Ἰταλίας ἀποικισμὸν» καὶ Σουίδ. σελ. 952, 20 Βεκκ. «ἐν δὲ τῷ ἀποικισμῷ τῆς Ἀμοργοῦ ἐστάλη καὶ αὐτὸς ἡγεμῶν ὑπὸ Σαμίων». Ἐν τῷ κατὰ Διογέσιππον λόγῳ τοῦ Λυσίου § 14 ἀναγινώσκεται «ἐν γὰρ τῇ διοίκισι, ὅτ' ἐκ Κολλυτοῦ διφυκίζετο εἰς τὴν Φαίδρου οἰκίαν, τοὺς παῖδας ἐπιτυχόντας ἐκβεβλημένῳ τῷ βιβλίῳ ἐνεγκεῖν πρὸς ταύτην». Ἀλλ' ὁ Κόβητος ἀποφάνεται ὅτι ἡ γνησία γραφή εἶνε «ἐν γὰρ τῇ ἐξοίκισι, ὅτ' ἐκ Κολλυτοῦ ἐκφυκίζετο κτέ.» (Var. Lect. σελ. 68. Πρβ. καὶ Nov. Lect. σελ. 290). Παρρηρητέον δ' ὅτι ὁ περιφρηνὸς οὗτος κριτικὸς μετατυποῖ (Var. Lect. σελ. 300) τὸ ἐν τῷ Φαίδρωνι τοῦ Πλάτωνος σελ. 117 γ' αὐτὴν *μετοίκῃσιν* τὴν ἐνθὲνδε εὐτυχῆ γενέσθαι» εἰς τὸ *μετοίκῃσιν* καὶ τὸ ἐν τῇ Ἀπολογία σελ. 40 γ' «*μετοίκῃσιν* τῇ ψυχῇ τοῦ τόπου τοῦ ἐνθὲνδε εἰς ἄλλον τόπον» εἰς τὸ *μετοίκισις*, λέγων ὅτι ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν θάνατον δὲν *μετοικεῖ ἐνθὲνδε εἰς ἄλλον τόπον*, ἀλλὰ *μετοικίζεται* περιγράφει δὲ καὶ τὸ τοῦ τόπου τοῦ ὡς παρεμβεβλημένον.

ὄπλις, *ἐξόπλις*, *καθόπλις*. Ἀριστοφ. Βατρ 1036 ἀτάξεις, ἀρετάς, ὄπλις ἀνδρῶν. Θουκυδ. Γ', 22 «εὐσταλεῖ; τῇ ὄπλῃσι». Πλάτ. Τιμ. σελ. 24 β' «ἡ τῆς ὄπλισεως αὐτῶν σχέσις». Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. Β', α', 16 «ἐν ταύτῃ τῇ ὄπλῃσι» καὶ ἀλλαχοῦ καὶ Η', ε', 9 «πολλοῦ χρόνου δέονται εἰς τὴν ἐξόπλισιν» καὶ Η', ε', 11 «παρέχοιεν αὐτοῖς ἀσφαλῆ τὴν καθόπλισιν». Τοῦ ἀρσενικοῦ ὄπλις ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Αἰσχύλος ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι στίχ. 405 «ναυάτας ὄπλιςμους». Ἐν ταῖς Ἱστορίαις τοῦ Πολυβίου φέρονται ἀμφοτέρω τὰ ἐκ τοῦ καθοπλίω παρηγμένα ὀνόματα, ἀλλὰ συχνότερον μὲν τὸ καθοπλιμός, σπανιώτερον δὲ τὸ καθόπλις. Ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς Ζητήμασι τοῦ Πορφυρίου σελ. 46,5 ἐκδ. Schrad. ἀπαντᾷ ἐν τε τῇ καθοπλίῃ καὶ τῇ ἄλλῃ ἀμφιέσει τῶν Θρακῶν καὶ μετ' ὀλίγα «τὸ δ' ἐν τῷ καθοπλισμῷ φοβερόν» καὶ σελ. 46,22 «τὸ δὲ φοβερόν τῆς καθοπλίσεως». Ἐν τῷ Βυζαντικῷ ἑλληνισμῷ εὑρέθη καὶ ὄνομα ἀποπλιςμός.

προπηλάκις. Φρόν. Σοφιστ. Προπαρ. σελ. 61,20 «*Προπηλάκις*: οὐ μόνον *προπηλακισμός*». Ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ σελ. 329 β' λέγει «τὰς πῶι οἰκείων *προπηλακίσεις* τοῦ γήρω», ἀλλ' ἐν τοῖς Νόμοις σελ. 855 β' παραλαμβάνει τὸ ἀρσενικὸν «δεσμοῖς τε χρονίοις — καὶ τιτι *προπηλακισμοῖς* κολάζειν». Φέρεται δὲ τὸ ἀρσενικὸν καὶ παρὰ τῷ Ἡρόδοτῳ καὶ παρὰ τῷ Δημοσθένει καὶ παρὰ τῷ Αἰσχίνῃ καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει καὶ

παρ' οὐκ ὀλίγοις τῶν μεταγενεστέρων.

προσόρμις. Θουκυδ. Δ', 10 «ἀπορίχ τῆς *προσορμίσσεως*». Κεῖται δὲ καὶ ἐν ταῖς Συνεσίῳ Ἐπιστολαῖς σελ. 272 δ' «τῆς *προσορμίσσεως* αὐτῷ γενόμενης οὐ πρὸς ἀνδρας χαρίεντας» καὶ ἐν τοῖς εἰς Θουκυδίδην Σχολίοις σελ. 79, 47 Διδ. «Προσβολή: ἀντι τοῦ *προσόρμις* καὶ *καταγωγῆ* καὶ ἐν τοῖς εἰς Ἰλιάδα Τόμ. Δ', σελ. 42,28 *κακτάπλους* δὲ ἡ *προσόρμις*, ἀλλὰ Τόμ. Α', σελ. 54,19 «τρόπον ἐδίδαξε *προσορμισμού*». Ὁ Σουίδας σελ. 785 Βεκκ. παρρητηθεῖται ῥῆτιν ἐκ τοῦ Αἰλιανοῦ, ἐν ἣ κεῖται «*ὄρμιζομένων* τὴν τελευταίων *ὄρμιον*», παρὰ δὲ τῷ Ἀρριανῷ ἀπαντᾷ Ἀναβ. Α', ιη', 5 αὐτῶν νεῶν μόνον τῇ *ἐγκαθορμίσσει*».

σχίσις. Πλάτ. Φαίδ. σελ. 97 α' «αὕτη αὖ αἰτία γέγονεν, ἡ *σχίσις*» καὶ σελ. 101 γ' καὶ 108 α'. Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει τὸ ὄνομα τοῦτο, παρ' ᾧ κεῖται καὶ τὸ ἀπόσχισις, καὶ παρὰ τῷ Θεοφράστῳ καὶ παρὰ συγγραφεῦσι τοῦ παρηκμηκότος ἑλληνισμοῦ. Ἰπὸ τοῦ Αἰσχύλου ἐλέχθη ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι στίχ. 1149 «*ἔμοι δὲ μίμνει σχισμός* ἀμφήκει *δορί*», ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τοῖς Ἠθικοῖς σελ. 893 ε' «τῇ δὲ πληγῇ καὶ τῷ *σχισμῷ* διαυγάζει» (Πρβ. Ἀπολλών. Σοφ. Λεξ. Ὀμηρ. σελ. 158,15). Παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ φέρεται σελ. 488 ε' ἀφυλάττους τὴν *διασχίσιον* καὶ παρὰ τῷ Θεμιστίῳ σελ. 236 β' «*σμικρὰ διασχίσις* τε καὶ ἀπονεύσεις», ἐν δὲ τοῖς εἰς Αἰσχύλον Σχολίοις σελ. 152, 14 «τῷ *διασχισμῷ* ἐμπίπτω». Εὑρέθη δὲ καὶ *κατάσχισις* παρὰ τῷ Γαληνῷ καὶ *περισχισμός* παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ.

τείχις, *ἀποτείχις*, *ἐπιτείχις*, *περιτείχις*, *ὑποτείχις*. Θουκυδ. Ζ', 6 «ἡ ἐκείνων *τείχις*». Ζ', 31 «μετὰ τὴν ἐκ τῆς Λακωνικῆς *τείχιον*». Α', 65 «μετὰ τῆς Ποτειδαίας τὴν *ἀποτείχιον*». Α', 142 «οὐδ' ἡ *ἐπιτείχις* οὐδὲ τὸ ναυτικὸν αὐτῶν ἄξιον φοβηθῆναι» καὶ ἀλλαχοῦ. Β', 77 «πρὸς τὴν *περιτείχιον* παρεσκευάζοντο» καὶ ἀλλαχοῦ. Γ', 100 «τὴν *ὑποτείχιον* καθεῖλον». Ποιεῖται δ' ὁ Θουκυδίδης χρῆσιν καὶ τῶν τύπων *τειχισμός* καὶ *ἐπιτειχισμός* καὶ *περιτειχισμός*. Τὸ θηλυκὸν *τείχις* φέρεται καὶ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι Ἑλλην. Γ', ε', 4 «ἐὰν νῦν ἐπίσχωσι τῆς *τείχσεως*», ἀλλ' ἐν βιβλ. Δ', η', 9 κεῖται ἀχρήματα προσέθηκεν αὐτῷ εἰς τὸν ἀνατειχισμὸν. Ἀντι τοῦ ἀποτείχις εἶπεν ἀποτειχισμός ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πολύαινος.

χρημάτις. Ξενοφ. Οἶκον. ΙΑ', 11 «τῆς δὲ *χρηματίσεως* (πέρι) καὶ μετὰ ταῦτα ἀρκέσει ἰκούειν» καὶ Κ', 22 «ἀνυτικωτάτην *χρημάτιον* ἀπὸ γεωργίας». Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ Δίῳ τῷ Κασσίῳ ΝΒ', κς', 5 ἀκαθ' ἕκαστον *χρηματίσεως* εἶδος. Πρβ. καὶ Σουίδ. «*Χρημάτις*: *χρημάτων* συναγωγῆ. Αἰλικόνος: δὲ τῆς θεοσυλίας τε καὶ ἀθέσμου *χρηματίσεως* διαφθοραῖς τὸν μισθὸν ἠνέγκατο κτέ.» Συχνὸν ἐν τε τῷ παλαιῷ καὶ τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ εἶνε τὸ ἀρσενικὸν *χρηματισμός*.

Ἐπομεν ὅτι ὑπὲρ τὰ εἰκοσιπέντε ὀνόματα εἰς ἸΣΙΣ περπατούμενα ἔχου-
μεν συνηγμένα ἐκ ποιητῶν καὶ συγγραφέων τοῦ δοκίμου ἑλληνισμοῦ. Ἄλλα
δύο μόνα ἢ τρία τούτων δὲν εὐρέθησαν ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ τῶν Ἀθηναίων.
Ποιούμεθα δὲ τὴν ὑπόμνησιν ταύτην, ἵνα μὴ ὁ ἀφύεστατος μὲν εἰς τὰ
γράμματα, εὐφύεστατος δὲ πρὸς τὰ σοφίσματα Θρακωνίδης ἀναβοήτη
ὅτι διὰ ποιητικῶν καὶ Ἰωνικῶν ὀνομάτων ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐλέγξωμεν τὴν
διδασκαλίαν αὐτοῦ. Παρσσημειωτέον δ' ὅτι τοῦ ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομέ-
νου ὕβρις ἐκ μόνου τοῦ Αἰσχύλου ἐν μόνον μκρτύριον φέρεται. Θωμάς
ὁ Μάγιστρος σελ. 392,8 ἀποφαίνεται. «Ἦβρις λέγε καὶ μὴ ὕβρις». *Κεῖται δὲ τὸ ὄνομα ὕβρις καὶ ἐν τοῖς Ἐπιμερισμοῖς τοῦ Ψευδηρωδία-
νοῦ σελ. 179.*

Παρὰ τῷ Ἡροδότῳ βιβλ. Α', 195 ἀναγινώσκειται «αὕτη μὲν δὴ σοφί-
α ἄρτιος περὶ τὸ σῶμα ἐστίν». Φέρεται δὲ καὶ γραφὴ *ἀρτῆος*, ἣν κακῶς
ποιῶν πρόεργεν δ' Ἄρτιος. Πικρατηρετόν δ' ὅτι ἐξέδωκε μὲν οὗτος ἐν
βιβλ. Ε', 106 «ἵνα τοι κεῖνα πάντα καταρτίσω», ἀλλ' ἐν βιβλ. Θ', 66
παρέλαβε τὸ «ἦγε κατηρημένως» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ κατηρησιμένως (Ἰδε
Κόβητον *Μνήμοσ.* 1883, σελ. 291).

Ἐν τοῖς Νόμοις τοῦ Πλάτωνος κεῖται σελ. 866 γ' «μέτοικος δὲ ὢν
ἀπειριαντήσάτω» καὶ σελ. 868 δ' «καθαίρει μὲν τὰς αὐτὰς τοῖς ἄλλοις
καθαίρεσθαι καὶ ἐνιαυτοὺς τρεῖς ἀπειριαντεῖν» καὶ μετ' ὀλίγα «καθαίρεσθαι
μὲν τοὺς αὐτοὺς, καθαρμούς, τριετείς δ' ἀπειριαντήσεις διατρεῖν» καὶ μετ'
οὐ πολλὰ «τὰ μὲν τῶν καθαρμῶν καὶ ἀπειριαντήσεων ὡσαύτως». Ὑπάρ-
χει δὲ καὶ γραφὴ ἀπειριαντήσάτω καὶ ἀπειριαντήσεις-ἀπειριαντήσεων. Πιθα-
νώτατον φαίνεται ὅτι ὁ Πλάτων ἔγραψε «μέτοικος δὲ ὢν ἀπειριαντήσάτω»
καὶ «ἐνιαυτοὺς τρεῖς ἀπειριαντιζέτω», ὡς ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἀπομνημο-
νεύμασι βιβλ. Α', γ', 12 «σοὶ δέ, ὦ Κριτόβουλε, συμβουλεύω ἀπειριαντί-
σαι». Ἐκ τοῦ ἀπειριαντιζέω δ' ἐσχηματίσθη τὸ ἀπειριαντήσεις, ὅθεν τὸ πλη-
θυντικὸν ἀπειριαντήσεις καὶ ἀπειριαντήσεων. Ὁ Πολυδεύκης λέγει βιβλ. Α',
58 «καὶ διειριαντίσαι τὸ δι' ὄλου τοῦ ἐνιαυτοῦ τι πράξει, ἀπειριαντήσεις
δὲ τὸ φυγεῖν εἰς ἔτος ἢ πύσασθαι τινος ἐπ' ἐνιαυτόν» Πρβ. Νικόλ. Δαμασκ.
14: ἀπειριαντήσαντα καὶ Δίων Κάσσ. ΜΓ', μθ', 2 καὶ ΟΕ', ις', 4: ἀπειριαν-
τήσεν καὶ Φιλόστρατ. σελ. 16: ἀπειριαντήσαντα καὶ Σουῖδ. λ. ἀπειριαντήσαι
(Ἰδε Ρουγκήνιον *Τίμ.* σελ. 39 καὶ Σταλβώμιον *Πλάτ.* Τόμ. Γ', β', σελ.
LVIII). Φέρεται δὲ καὶ ὄνομα ἀπειριαντισμός ἐν τοῖς Βεκκῆρου Ἀνεκδό-
τοις σελ. 421,20 Ἄπειριαντισμός: φυγὴ ἐπὶ ἐνιαυτόν διὰ φόνον ἀκού-
σιον καὶ ὄλωσ ἀποδημία τοσούτου χρόνου ἀπαλλαγῆς ἐνεκα μύσους ἢ ἔρω-
τος.» Πρβ. καὶ Ἐτυμ. Μέγ. σελ. 120, 17 καὶ Ἡσύχ. λ. ἀπειριαντισμός
(Ἰδε καὶ Οὐβῆρον *Δημοσθ. κατ' Ἀριστοκρ.* σελ. 272).

Ἐχομεν καὶ ἄλλα ὀνόματα εἰς ἸΣΙΣ νὰ μνημονεύσωμεν ἀπαντῶντα ἐν
τοῖς συγγραμμάσι τοῦ Ἀριστοτέλους· εἶνε δὲ τάδε.

ἀστραγάλοις. Ῥητορ. Α', ια', 15 ἀστραγάλοις καὶ σφαιρίσεις καὶ
κυβζίας καὶ πεττείας».

διαχώρις. περὶ Ζφ. Γεν. Α', 18 «οὐ σπέρματος εἴη ἡ διαχώρις». *Εἶπε δὲ καὶ ὁ Ἡσύχιος διαχώρις καὶ ἄλλοι.* Ἐν τῇ παρηκμακυῖα γλώττῃ
εὐρέθη καὶ τὸ ἀρσενικὸν διαχωρισμός. Ἄλλα τὸ χωρισμός εἶνε παλαιόν.
Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ παρ' Ἡουχίῳ κείμενον «Χάσις: διάκρισις, χάρῃσις»
μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ Στεφάνου ἐν τῷ Ἐπιμερισμῷ εἰς τὸ χάρῃσις. Περὶ τοῦ
καταχωρισμοῦ ἴδε Γλωσσ. Παρατηρ. σελ. 3.

ἐμφάνις. περὶ Σοφιστ. Ἐλέγγ. ΚΔ', 5 «οὐχ ἡ πάσης ἀμαρτίας ἐμφά-
νις λύσις ἐστίν» καὶ «ἦν γὰρ ἡ λύσις ἐμφάνις ψευδοῦς συλλογισμοῦ». *Ἄπαντ' δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἀλέξανδρον Ῥητορικῇ τῇ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη
κοινῶς ἀναφερομένη τὸ ὄνομα ἐμφάνις (κεφ. Ε', 1). Ἐν τοῖς Ὅροις τοῦ
Ψευδοπλάτωνος λέγεται σελ. 413 ε' «προθυμία ἐμφανισμός προαιρέσεως
πρακτικῆς». Πρβ. καὶ Μακκαβ. Β', γ', 9 «περὶ τοῦ γεγονότος ἐμφανισμοῦ».*

κέρκις. Φυσ. Ἀκροάσ. Ζ', β', 4 «οἶον σπάθητις καὶ κέρκις».

σχημάτις, μετασχημάτις. περὶ τῶν Ζφ. Ἱστορ. Δ', ι', 4 «γινώσκον-
ται δὲ τῇ σχηματίζει τῆ; ἄμμου». Φυσικ. Ἀκροάσ. Α', ζ', 10 «γίνεται δὲ
τὰ γινόμενα τὰ μὲν μετασχηματίζει, κτέ.» καὶ περὶ Οὐραν. Γ', ζ', 5 «εἰ
γὰρ τῇ μετασχηματίζει—ἢ τῇ διαλύσει» καὶ μετ' ὀλίγα «εἰ μὲν οὖν τῇ
μετασχηματίζει γίνεταί» καὶ περὶ Αἰτιότητ. Γ', 15 «δηλοῦ δὲ τοῦτο καὶ ἡ
τῶν γραμμῶν μετασχηματίζει». Ποιεῖται δ' ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τοῦ ἀρ-
σενικοῦ σχηματισμός χρητίν (περὶ Οὐραν. Β', ιδ', 13), 8 καὶ παρὰ τῷ Πλά-
τωνι ἀπαντ'. Τὸ μετασχηματισμός εὐρίσκεται παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ καὶ
ἄλλοις μεταγενεστέροις. Πρβ. καὶ συσχημάτις, συσχηματισμός, παρασχη-
ματισμός, προσχηματισμός.

σφαιρίσις. Ἰδε ἀστραγάλοις. Πρβ. καὶ Ζωναρ. Λεξ. σελ. 1696. Τοῦ
ἀρσενικοῦ παρέχει ἡμῖν παράδειγμα ὁ Ἀρτεμίδωρος λέγων Ὀνειροκρ. Δ',
69 «ὁ δὲ σφαιρισμός τὴν ἐξ ἔτου βῆτιν καὶ φιλονικίαν». Πρβ. καὶ Λέ.
Διάκον. σελ. 97,4 «καὶ σφαιρισμοῖς καὶ ἀκοντισμοῖς».

Ἐπὶ τοῦ Θεοφράστου ἐλέχθη *ἐπίκρισις* (Αἰτ. Φυτ. Ε', β', 4)· ἐπὶ δὲ
κόπρις καὶ *κοπρισμός*, οἷον «ἀνάλογον δὲ ἔχει καὶ ἡ κόπρις πρὸς τὰς
χώρας» (π. Φυτ. Ἱστορ. Η', ε', 3) καὶ «καὶ καταργασίαι καὶ κοπρίσεις» καὶ
«βλαστολογίας καὶ κοπρίσεις» καὶ αἰθ' ἡ κόπρις» (Αἰτ. Φυτ. Β', δ', 3
καὶ Γ', β', 1 καὶ κ', 6) καὶ «ὁ γε συνεχῆς καὶ πλείων κοπρισμός» (Αἰτ.
Φυτ. Γ', θ', 2). Πικρατηρετόν δ' ὅτι ἐν τῷ περὶ Πυρὸς § 36 προσθεῖς ὁ
Σνειδῆρος (Θεοφρ. Τόμ. Α', σελ. 717 καὶ Τόμ. Δ', σελ. 616) τὸ *ρίπισις*
ἐξέδωκε «ἢ ἀπὸ τῆς κινήσεως τοῦ ἀέρος γινόμενη (ρίπισις) ποιεῖ πικρὰ
κατάψυξιν». Περὶ τοῦ ἐπιχρόσις ἴδε Σνειδῆρον Θεοφρ. Τ. Ε', σελ. 372.
Πρβ. καὶ Θεοφ. Στεφ. λ. ἐπίχρωσις.

Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Ἐπικούρου παρὰ Διογένηι τῷ Λαερτίῳ φέρεται (βιβλ. Γ', 106) «κατὰ μέρεισιν καὶ πῆξιν». Πρβ. καὶ Γεώργ. Σύγκελλ. σελ. 63, 21. Συχνὸν εἶνε τὸ ἀρσενικὸν μερισμός, ὅπερ καὶ παρὰ τῷ Πλάτῳ ἀπαντᾷ. Λέγεται δ' ἐν τῷ παρηκμακῳτὶ ἑλληνισμῷ καὶ διαμερισμός καὶ καταμερισμός καὶ ἐπιμερισμός καὶ ὑπομερισμός καὶ ἀπομερισμός.

Ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς Ἠθικοῖς γράφει σελ. 1091 β' «ὅμοια δὲ καὶ τὰ Ἐπικούρου λέγοντος· τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φυγῆς τοῦ κακοῦ καὶ τῆς μνήμης καὶ ἐπιλογίσεως καὶ χάριτος». Ἄλλ' ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι εἶπον ἐπιλογισμός. Πρβ. καὶ λογισμός, συλλογισμός, παραλογισμός, κτλ. Γαλην. Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 26. ἀναλογισμός δ' ἐστὶ λόγος ἐκ τοῦ φαινομένου ὁρμώμενος καὶ τοῦ ἀδήλου κατὰληψιν ποιούμενος, ἐπιλογισμός δὲ ὁ κοινὸς καὶ συμφωνούμενος παρὰ πάντων λόγος. Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 48,1 «Ὡσπερ ἐκ τοῦ λογίζομαι λογισμός, οὕτως ἐκ τοῦ ἀναλογίζομαι ἀναλογισμός. Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ὀγδόῃ ὄντων δ' αὐτῶν ἐν τοιούτῳ ἀναλογισμῷ». Ὁ Φρόνιχος ἐν τῇ Σοφιστικῇ Προπαρασκευῇ σελ. 36, 29 λέγει «δέσει· ὁ δεσμός, ὡς ἄρπασις ὁ ἀρπασμός καὶ λόγισις ὁ λογισμός».

Ἐν τοῖς Ἰπποκρατεῖσι εἶνε κατὰ διττὸν τύπον προσηνεγμένον τὸ ἐκ τοῦ κίγκλιζω παρὰχθὲν ὄνομα, καθ' ἡμετέραν καὶ ὁ Γαληνὸς γράφων (Τόμ. ΙΗ', α', σελ. 742) «ὡσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀρρενικῶς εἶπε κίγκλισμόν, οὕτω ἔστι κίγκλισιν θηλυκῶς τὴν ἐπὶ βραχὺ γιγνομένην διακίνησην». Κεῖται δ' ἐν τοῖς Ἰπποκρατεῖσι καὶ «διὰ τῶν νεύρων τὴν ἀπάρτησιν», ἀνθ' οὗ ὁ Ἐρμερίσιος παρέλαβε τὸ ἐν τισὶ τῶν ἀντιγράφων φερόμενον ἀπάρτησιν (Τόμ. Γ', σελ. 62), καὶ «ἡ μετ' ἀδολεσχίης ἰσχυρίσις» καὶ «οὐ γὰρ ἰσχυρίσις δεῖ» (Τόμ. Γ', σελ. 349) καὶ «ἀκροχειρίσις καὶ χειρονομία καὶ κωρυκομαχία καὶ ἀλίνδησις ἐπιτήδεια», οὗ προέκρινεν ὁ Ἐρμερίσιος τὸ ἐν ἐνὶ τῶν κωδίκων κείμενον ἀκροχειρισμός (Τόμ. Γ', σελ. 483). Ἀλλαχοῦ ἀναγινώσκειται κατὰ τὰντίγραφον «ἀκροχειρὴ ἰσχυαίνει — καὶ κωρυκομαχία καὶ χειρονομία παρὰπλήσια διαπρήσσειται» καὶ ἀκροχειρισμός καὶ ἀκροχειρίσις—ἀκροχειρίσις καὶ ἐν ἑτέρῳ τῷτῳ «ἀκροχειρισμοῖσι ἀκροχειρίσις καὶ κωρυκομαχία συμφορώτερον» καὶ ἀκροχειρίσις καὶ ἀκροχειρίσις καὶ ἀκροχειρίσις. Ὁ Ἐρμερίσιος ἐν μὲν τῷ πρώτῳ χωρίῳ ἐξέδωκεν «ἀκροχειρὴ ἰσχυαίνει», ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ «ἀκροχειρίσις καὶ κωρυκομαχία συμφορώτερον» ἐξελίψας τὸ ἀκροχειρισμοῖσι (Τόμ. Γ', σελ. 458 καὶ σελ. 479). Τῷ τῷτῳ ἀκροχειρίσις εὐρίσκονται ὅμοιοι ἐν τοῖς Ἰπποκρατεῖσι ὁ χειρίσις καὶ ὁ ἀδελφίσις καὶ ὁ ἀποσφακελίσις, οἷον Τόμ. Γ', σελ. 12 «ἀπὸ τῆς δικαίης χειρίσις» καὶ «ἐν τῇ χειρίσι» καὶ σελ. 124 «τοιούτῃ ἀδελφίσις» καὶ σελ. 138 «ἀποσφακελίσις σαρκῶν». Πρβ. Γαλην. Τόμ. ΙΗ', α', σελ. 635 «εἰρηταί μοι καὶ πρόσθεν ὡς τὰς κοινωνίας καὶ οἷον συγγενείας τῶν μορίων ἀδελφίσις εἶωθεν ὀνομάζειν, ὡς εἰ καὶ ἀδελφότητος εἶπεν». Ἀνελληνιστὸν εἶνε τὸ ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ κείμενον σελ. 17, 1 «ἀδελφι-

ξία· κοινωνία». Ἀπαντᾷ δ' ἐν τοῖς Ἰπποκρατεῖσι καὶ πλεῖσι καὶ πιεχθῆναι καὶ πεπιεχθῆναι. Ἐν ἀποσπάσματι τοῦ Ἴωνος παρ' Ἀθηναίῳ σελ. 604 β' φέρεται «ὁ μὲν Ἐρετριεὺς ἐνωπῆθη τῇ ἐπιρραπίξει». Πρβ. τὰ Δωρικὰ χειρίσις καὶ κηθάρισις καὶ τὸ Δωρικὸν ψάρισις (Ἴδε Ἀρήνσιον περὶ Διαλ. Δωρ. σελ. 91 καὶ Μειστῆρον ἐν Κουρτ. Μελετ. Τόμ. Δ', σελ. 429).

Ἐν ταῖς Γλωσσικαῖς Παρκτηρήσεσιν ἐγράψαμεν σελ. 8 «Ἡ διάθεσις τοῦ ἀσμενίζειν ἐδήλοῦτο ἐνίοτε διὰ τοῦ ὀνόματος ἀσμενισμός καὶ τοῦ σπανιωτέρου ἀσμενίσαι» καὶ σελ. 11 «Παρήγη δ' ἐκ τοῦ ὑπερασπίω τὸ ὄνομα ὑπερασπισμός—Σπανιωτέρον τοῦ ὑπερασπισμός εἶνε τὸ ὑπεράσπαισις». Ἰδίᾳ τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ ὑπάρχουσι τὰ ὀνόματα ἀσμενίσαι—ἀσμενισμός καὶ ὑπεράσπαισις—ὑπερασπισμός, ὡς καὶ τὰ ῥήματα, ἐξ ὧν ταῦτα ἐγένοντο.

Εὐρομεν δὲ καὶ ἄλλα εἰς ἸΣΙΣ ὀνόματα ἐν τῇ παρηκμακίᾳ γλώσσῃ, τὰ μὲν ἐκ δοκίμων ῥημάτων ἐσχηματισμένα, τὰ δ' ἐξ ἀδοκίμων, οἷον αἰχμαλώτισις, ἀνασκολόπισις, ἀναχαίτισις, ἀπάρτισις καὶ διάρτισις (καὶ ἐξάρτισις) καὶ κατάρτισις, ἀπογαλάκτισις, ἀποθέσισις (ἀλλ' ἐπιθεσισμοί), ἀποκαύλισις, ἀποσκυβάλλισις, ἀσφάλισις, ἀτέρισις, ἀττίκισις, αὐλλισις καὶ συναύλλισις, ἀφύπτισις. Τοῦ ἀποκαύλλισις γίνεται μνεῖα καὶ ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου λέγοντος βιβλ. Β', 176 «ἀπὸ δὲ κυρλοῦ ἀπεκαύλλισε καὶ ἀποκαύλλισις».

βάπτισις καὶ ἀναβάπτισις, διασαγήνισις, διέλισις, ἐγκέντρισις, ἐκλέπισις, ἐκπυρήνισις, ἐνώτισις, ἐπίτισις, ἐπισφράγισις, κάθισις καὶ προκάθισις καὶ συγκάθισις, καίτισις καὶ ἀνακαίτισις καὶ ἐγκάιτισις, κατακόλπισις, καταπόντισις, κατεδάφισις, κοίμισις, μετακόμισις, μεταρρύθμισις, μετεώρισις, ξάνθισις. Γαλην. Τόμ. ΙΒ', σελ. 446 «μελασμούς τε καὶ ξανθίσις τριχῶν». Πρβ. καὶ σελ. 445 «περὶ ξανθισμοῦ».

ὄνειδισις, πότισις, σάλλισις, σιόλλισις, ταγήνισις, ὑπόκρισις. Εὐστάθ. σελ. 1196, 14. Ἴσως δὲ καὶ παρὰ Γαληνῷ Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 236 γραπτέον εὐθήθεις ἄνθρωποι λέγονται μὲν καὶ οἱ κακοήθεις ἐν ὑποκρίσει τινί, καθάπερ καὶ ὁ πύθης καλλίας» ἀντὶ τοῦ ὑποκρίσει.

Παρὰ τῷ Σωκρῶτι σελ. 129, 7 ἔγραψεν ὁ Ἐρμερίσιος ἐπερθετισμός ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς κώδικεσιν ἐπερθεθῆσις παρετήρησε δ' ὅμως ἐν σελ. CVII ὅτι τῇ γραφῇ τῶν κωδίκων πλησιάζει μᾶλλον ὁ τύπος ἐπερθεθῆσις ἢ ὁ ἐπερθεθῆσις.

Η ΧΗΡΑ

ΟΚΤΑΒΙΟΥ ΦΕΓΙΕ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ε*

Ἐν τοσοῦτῳ πρῆλθον τρεῖς ἢ τέσσαρες ἡμέραι. Ὁ Μαυρίκιος ἔβλεπεν ὅτι τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναβάλῃ ἐπὶ πλέον τὴν δευτέραν ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν χήραν τοῦ Ροβέρτου. Ὅσῳ μᾶλλον ἐσκέπτετο ἐπὶ τοσοῦτον ἔλυπετο ὅτι δὲν ἐτελείωσε τὴν λυπηρὰν ἀποστολὴν του ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης συναντήσεως* καὶ φυσικὰ εὔρισκε πολὺ δύσκολον νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν συνομιλίαν πάλιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος.

Ἐν μέσῳ τῆς ἀμηχανίας ταύτης τῷ ἐπῆλθεν ἡ ἀνακουφιστικὴ ἰδέα ὅτι ἡδύνατο ἴσως νὰ ἐπιφορτίσῃ ἄλλον νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν παρὰ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ ἀποστολὴν του. Ὁ ἄλλος οὗτος ἦτο ὁ ἐφημέριος Δεμαρτρέ εἰς τὸν ὅποιον ἡ μήτηρ του τὸν εἶχε συμβουλεύσει νὰ προστρέξῃ. Ἦτο ὁ πνευματικὸς πατήρ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ, ὡς τοιοῦτος δὲ ἦτο ὁ μόνος ὅστις ἡδύνατο νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς αὐτὴν μεθ' ὅλης τῆς λεπτότητος καὶ τῆς ἀναγκαιότητος βρῦτητος τὰς τελευταίας τοῦ συζύγου αὐτῆς θελήσεις. Τοῦτο δὲν μετεῖχε τῶν ἔργων του καὶ τῶν καθηκόντων του; Κατὰ τὴν ἄλλοτε παρὰ τῆς μητρί του διαμονὴν ὁ Μαυρίκιος πλέον ἢ ἅπαξ ἀπήντησε τὸν ἀββᾶν Δεμαρτρέ* ἦτο ἱερεὺς διακεκριμένος ἀλλ' οὐχὶ φιλόδοξος· ἐγήρασεν εὐτυχῆς ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ τοῦ μικροῦ αὐτοῦ χωρίου, ὅπου κατεγίνετο εἰς τὰς ἐπιτοπίους ἀρχαιοτήτας, ἔχων ἀνταποκρίσεις μὲ τὰ φιλολογικὰ σωματεῖα τοῦ κράτους, καλλιεργῶν τὰς πρὸς τοὺς γείτονάς του σχέσεις, περιποιούμενος τὰς δενδροστριχίας του καὶ ἀλιεύων ἐντὸς μικροῦ βύακος, ὅστις διέβρεχε τὸν κῆπὸν του.

Ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμέζ ἐπῆγε λοιπὸν πρῶτα· τινὰ παρὰ τῷ κληρικῷ φιλοσόφῳ καὶ ἀφ' οὗ τὸν παρεκάλεσε νὰ θεωρήσῃ τὴν ἐκμυστήρυσίν του ὡς μυστικὸν ἐξομολογήσεως, τοῦ ἐγνωστοποίησε τὴν προφορικὴν διαθήκην τοῦ Ροβέρτου δὲ λὰ Πάβ καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀποστολὴν νὰ διαβιβάσῃ ταῦτα εἰς τὴν χήραν του. «Οὐδεὶς, προσέθηκεν ὁ Μαυρίκιος, δὲν ἦτο καταλληλότερος ἐκείνου νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ τέκνον παραγγελίας τόσον ἐμπιστευτικὰς καὶ ἀπτομένας ἐκ τοῦ πλησίον τῆς συνειδήσεως· θὰ ἔχανον, διερχόμεναι διὰ τοῦ στόματος γέροντος, ἱερέως, πνευμᾶτικοῦ πατρὸς τέλος, τὸ σκληρὸν καὶ

* Ὅρα σελ. 159.

τὸ προσβλητικὸν ἴσως τὸ ὅποιον θὰ παρουσίαζον εἰς τὸ στόμα ἄλλου τινός.»

Ὁ ἀββᾶς Δεμαρτρέ, τοῦ ὁποῦ τοῦ εἰλικρινᾶς καὶ γελαστὸν μέτωπον ἐσκυθρόπασεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐν ὄσῳ ἐπραχώρει ἡ ὀμιλίᾳ αὐτῆ, ἐσκέφθη ἐπὶ μακρὸν πρὶν ἢ ἀπαντήσῃ. — Ἀγαπητέ μοι κύριε, εἶπε τέλος, ἰδοὺ δύσκολος ἀποστολή, πολὺ δύσκολος, καὶ ἦτις ἡδύνατο καὶ νὰ μὲ φέρῃ εἰς δυσἀρέσκειαν πρὸς τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ ἂν εἶχον τὴν ἐλαφρότητα νὰ τὴν ἀναλάβω. . . Δὲν ἀρνούμαι ὅτι ὑπάρχει ἴσως κόκκος τις ἐγῶσμου εἰς τὴν διαγωγὴν μου. . . εἶμαι γέρον. . . ἀγαπῶ τὴν ἡσυχίαν μου. . . ἐπιθυμῶ νὰ διατηρήσω καλὰς τὰς σχέσεις μου πρὸς τοὺς γείτονάς μου. . . ἔστω! . . . Ἄλλ' ἐπὶ πλέον ἐστὲ βέβαιος ὅτι, ὡς ἱερεὺς καὶ πνευματικὸς εἶμαι ὁ ὀλιγώτερον κατάλληλος νὰ ἐκπληρώσω τὴν ἀποστολὴν ταύτην. . . — Διατί κύριέ μου; — Ἀκριβῶς διότι εἶμαι ὁ πνευματικὸς πατήρ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ καὶ τὸ πρῶτον πρᾶγμα τὸ ὅποιον θὰ μὲ ἐρωτήσῃ θὰ ἦναι κατὰ πόσον τοῦτο ὑποχρεῖ αὐτήν. Καὶ δὲν ἠξέυρω τίποτε, οὐδὲ θέλω νὰ ἀποφανθῶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θρησκευτικὸν μέρος, μοὶ εἶναι ὅλως ἀδύνατον νὰ δρίσω μέχρι τίνος βαθμοῦ γυνὴ — νέα μάλιστα — ὑποχρεοῦται νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς τελευταίας θελήσεις συζύγου, ὅστις ἀποθνήσκων τῇ ἐπέβλεπε νὰ μὴ ὑπανδρευθῇ πλέον. . . Τοῦτο ὑπερβαίνει τὴν δικαιοδοσίαν μου. . . Ὡστε θέλω νὰ ἀγνοῶ ὅτι τοιαύτην τινα ὑποχρέωσιν ἔχει ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ. . . Ἄν ποτὲ μοὶ τὸ ἐμπιστευθῇ ἔχω τότε καιρὸν νὰ σκεφθῶ. . . ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ προκαλέσω ἐγὼ ὁ ἴδιος θέμα τόσον δύσκολον. . . καὶ σὰς παρκαλῶ μάλιστα, ἀγαπητέ κύριε, νὰ μὴ ἀφίστητε κἂν νὰ ὑποπτεύσῃ ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ ὅτι γνωρίζω τὸ μυστικὸν τοῦτο. . . διότι ἐννοεῖτε ὅτι ἐκεῖνος ὅστις συμμερισθῇ μετὰ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ τὸ μυστικὸν τοῦτο θὰ ἦναι δι' αὐτὴν ἡ ἐχθρότης. . . ἡ συνένοχος.

— Ἡ σκέψις αὕτη εἶναι αὐστηρὰ κύριε, εἶπε ξηρῶς ὁ Μαυρίκιος ἐγειρόμενος.

— Εἶναι ὅμως βεβαία, τέκνον μου, εἶπεν ὁ γηραιὸς ἱερεὺς μετὰ σοβαρότητος. Ἐχθρός. . . ἡ συνένοχος! τὸ ἐπαναλαμβάνω.

Ἐϛ δὲ συνάδευε τὸν Μαυρίκιον διὰ μέσου τοῦ κήπου ἐστάθη ἀφῆνης κτυπήτας τὸ μέτωπον διὰ τῆς χειρός.

— Ἄλλὰ, θεέ μου! ἐπανελάβε, ὑπάρχει μέσον τι νὰ σὰς ἀπαλλάξῃ τῆς ἀμηχανίας — τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος, — καὶ ἴσως διὰ παντός!

— Ἄ! πάτερ, μὲ ἐπαναφέρετε εἰς τὴν ζωὴν!

— Ἦκούσατε τυχόν, ἀγαπητέ κύριε, ὅτι ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ σκέπτεται νὰ νυμφευθῇ.

— Θεέ μου! ὄχι.

— Δοιπὸν! διατί νὰ μὴ περιμένετε νὰ δείξῃ τοιαύτην τινὰ πρόθεσιν

πρὶν ἢ τῆς γνωστοποιήσῃτε τὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου θελήσεις τοῦ ἀνδρός της; Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν τὴν προσβάλλετε δωρεὰν ἀπαγορεύων εἰς αὐτὴν πᾶν τὸ ὅποιον δὲν σκέπτεται, τὸ ὅποιον δὲν θὰ σκεφθῇ ἴσως ποτέ; Τί ἤθελεν ὁ κύριος δὲ λὰ Πάβ; νὰ μὴ νυμφευθῇ ἐκ νέου ἢ σύζυγός του. Αἴ; ἂν αὐτὴ ἀφ' ἐαυτῆς συμμορφωθῇ πρὸς τὰς θελήσεις του, εἶναι ἀνωφελές, πλέον ἢ ἀνωφελές νὰ τῆς τὸ ὑποδείξητε.

— Μὰ τὴν ἀλήθειαν, πάτερ, εἶπεν ὁ Μκυρίκιος, μοὶ φαίνεται ὅτι ἔχετε δίκαιον.... Ἄλλ' ὅμως εἶμαι στρατιώτης καὶ τὸ θεολογικῶς λύειν τὰ ζητήματα μὲ φοβίζει ὀλίγον. Ἄλλ' ὅπως δῆποτε σὰς εὐχαριστῶ καὶ θὰ σκεφθῶ.

Ὅταν ἔχη τις ἐπίπονον καθῆκον νὰ ἐκτελέσῃ, εἶναι μεγάλη ἀνακούφισις τὸ νὰ ἔχη καιρὸν ἐνώπιόν του καὶ νὰ δύναται νὰ ἐκλέξῃ τὴν στιγμήν. Ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμέζ ἐξερχόμενος ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ ἀββᾶ Δεμαρτρῆ συνομιλίας ἠσθάνθη τὴν ἀνακούφισιν ταύτην· δὲν ἔλαβε μὲν ἀκόμη ὀριστικὴν ἀπόφασιν ἀλλὰ δὲν ἐνόμιζε τοῦλάχιστον ἐαυτὸν ὑποχρεωμένον νὰ βιάσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ δειχθῇ εἰς τὴν νεκρὰν αὐτὴν γυναῖκα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν μορφήν σκυθρωποῦ καὶ ἀπειλιτικοῦ ἀγγέλου. Ἡδύνατο νὰ περιμένῃ, νὰ τὴν γνωρίσῃ κάλλιον μέχρις οὗ ἢ αὐξάνουσα οἰκειότητος τῶν καὶ ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη πλησιάσῃ ἀνεπαίσθητως τὴν ὥραν καὶ τὴν στιγμήν τῶν δυσκόλων ἐκμυστηρεύσεων. Τὸ σπουδαῖον ἦτο νὰ ἀποκτήσῃ τὴν φιλικὴν αὐτὴν ἐμπιστοσύνην τῆς ὁποίας εἶχε ἀνάγκην, καὶ ἐφάνετο πρὸς τοῦτο διατεθειμένος. Εἶναι ἀληθές ὅτι δὲν ἦτο ποσῶς εὐνοϊκῶς διατεθειμένος ὡς πρὸς τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ· ἀλλ' εἶναι δύσκολον νὰ διατηρήσῃ τις ἀντιπάθειαν ἐναντίον ὠρκίας γυναικός, ἣτις παρουσιάζεται αὐτῷ κατὰ πρῶτον μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς πλήρεις δακρύων.

Ἐπληθύνθη τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὸν πύργον. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ ἦτο μόνη, διότι ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ μετέβη εἰς Παρισίους νὰ διέλθῃ ἡμέρας τινὰς παρὰ τῷ υἱῷ της. Ἡ νεκρὰ χήρα, ἂν καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης συναντήσεως, εἶδε καὶ παρετήρησε τὸν κύριον δὲ Φρεμέζ πολὺ περισσότερον ἀφ' ὅ,τι εἶπεν εἰς τὴν θείαν της, οὐχ' ἦτον δὲν δυσηρεστήθῃ ὅτι τὸν ἐβλεπε πάλιν διότι δὲν τὸν ἠγάπα μὲν δὲν ἦτο ὅμως καὶ ὄλιος ἀδιάφορος πρὸς αὐτόν· καὶ ἐν τῇ ἀνίᾳ ἐν ἣ ἔζη, ἡ παρουσία του προὔξενε εἰς αὐτὴν συγκίνησιν ἣτις ἂν καὶ δὲν ἦτο εὐχάριστος ἦτο ὅμως πάντοτε καλλιτέρα τοῦ μηδενός. Θὰ ἦτο περισσότερο εὐχαριστημένη ἂν εὕρισκε τὸν ἀντίπαλον αὐτόν, τὸν ἐχθρὸν αὐτόν, ἄνθρωπον κοινὸν καὶ ἀξέστον καὶ ἀπαίδευτον στρατιωτικόν· θὰ διεσκέδαζε μεταχειριζομένη αὐτὸν ὅπως τοῦ ἔπρεπε. Δυστυχῶς ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐπὶ τῶν λεπτοφυῶν καὶ σοβαρῶν τοῦ νεαροῦ ἀξιοματικοῦ χαρακτηριστῶν, ἐπὶ τοῦ εὐρέος καὶ φωτοβόλου μετώπου του, ἐν τῷ βελόω γαλανῷ ὀφθαλμῷ του, ἐν τῇ πε-

ριβολῇ του, ἐν τῇ γλώσση του τέλος πάντα τὰ σημεῖα ἀνωτέρας ἀναπτύξεως ἢν ἐβλεπε μετὰ θυμοῦ. Ἦτο ἀληθῶς λυπηρὸν δι' αὐτὴν νὰ παραγνωρίζηται καὶ περιφρονῆται ὑπ' ἀνθρώπου ἐξωτερικοῦ τόσον ἐκλυστικοῦ καὶ ἐπιβλητικοῦ ὅστις συγχρόνως εἶχε ὕψος τόσον σοβαρὸν καὶ μειδίαμα τόσον γλυκύ. Καὶ ὅμως εἰς τὴν σειρὰν τῆς διμιλίας τῶν ἣτις ἐφέρετο ἄλλοτε μὲν ἐπὶ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ Ροβέρτου, ἄλλοτε ἐπὶ τῶν γεγονότων τοῦ πολέμου ἢ τῶν περιπετειῶν τῆς ἐν Γερμανίᾳ αἰχμαλωσίας του, διεῖθεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ ὅτι ὁ ἄγριος αὐτὸς ἐχθρὸς τῇ ὀμίλει μετὰ τόσου φιλικοῦ σεβασμοῦ καὶ τοσαύτης ἀδελφικῆς ἐμπιστοσύνης, ὡς ἂν πλησιάσῃ αὐτὴν ἀπέβαλλε κατὰ τι τὰς ἀδίκους ἐναντίον της προκαταλήψεις. Τῇ ἐφάνη δὲ τοῦτο περιέργον καὶ ἐνδιαφέρον, ἦτο ἀτομικὸς θρίαμβος ὅστις τὴν ἐκολάκευε καὶ ἤθελε νὰ τὸν ἐμψυχώσῃ. Ὡστε εὐλικρινέστατα παρεκάλεσε τὸν Μκυρίκιον, καθ' ἣν στιγμήν τὴν ἀπεχαιρέτα, νὰ ἐρχεται συχνὰ νὰ τὴν βλέπῃ κατὰ τὴν παρὰ τῇ μητρὶ του διαμονήν.

Οὐδὲν συνεδύαζετο καλλιτέρον πρὸς τὰ σχέδια τοῦ νεαροῦ ταγματάρχου, ὥστε ἤρχισε νὰ ἐπισκέπτεται συχνότερον τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ, ὅτε μὲν μόνος ὅτε δὲ μετὰ τῆς μητρὸς του. Ἐν ἐνὶ λόγῳ αἱ μετὰ τῆς χήρας τοῦ Ροβέρτου σχέσεις ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι χαρακτηριστικὴν πραγματικῆς οἰκειότητος, ὅτε δωδεκάδρα τινὰ ἡμερῶν κατόπιν, ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ ἔκρινε πρέπον νὰ ἐγκαταλείπῃ τοὺς Παρισίους καὶ νὰ ἐπανέλθῃ παρὰ τῇ ἀνεψιᾷ της ἀφ' οὗ διήλθεν εἰκοσιτέσσαρας ὥρας παρὰ φίλοις ἐν Ἀλανσόν. Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τὴν ὁποίαν ὁ Μκυρίκιος ἔκαμε εἰς τὸν πύργον μετὰ τὴν ἐπιστροφήν της ἐφρόντισε νὰ ἦναι παροῦσα καὶ οὕτως ἐδράξεται τῆς περιστάσεως νὰ τὸν ἴδῃ διὰ πρώτην φοράν. Ἡδυνήθη λοιπὸν νὰ παρατηρήσῃ, ὅχι ἄνευ δυταρεσκείας, ὅτι ἦτο ὡς ἄτομον θελητικὸς ὅσον εἶναι δυνατὸν ἄνθρωπος νὰ εἶναι, καὶ ἐπὶ πλέον ὅτι ἀποκατέστη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνεψιᾶς της εἰδὸς τι παλαιᾶς γνωριμίας καὶ συνεννοήσεως τὴν ὁποίαν οὐδὲ ἂν ἠδύνατο νὰ ὑποπτευθῇ. Ἐκπλαγεῖσα ὑπὸ τῆς διπλῆς αὐτῆς ἀνακαλύψεως ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ ἔμαθεν ἐπὶ πλέον ὅτι ἡ ἀνεψιᾶ της εἶχε προσκαλέσει τοὺς Φρεμέζ, τὴν μητέρα καὶ τὸν υἱόν, νὰ γευματίσωσι εἰς τὸν πύργον τὴν ἐπαύριον. Διήλθε τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας καὶ μέρος τῆς νυκτὸς σκεπτομένη, ἀναλογιζομένη τοὺς κινδύνους τοῦ πράγματός, καὶ σχηματίζουσα σχέδια νομίμου ὑπερασπίσεως. Ἐγνωρίζε καλῶς τὴν ἀνεψιᾶν της, ἤξευρεν αὐτὴν ὑπερήφανον καὶ εὐερέθιστον, καὶ, ὑπὸ ἐξωτερικῶν νοητέων, παρὰδόξως παρὰσυρομένην ὑπὸ τοῦ πάθους. Εἰς αὐτὸ λοιπὸν τὸ μέρος ἀπεφάσισε νὰ τὴν προσβάλλῃ.

Ἡμίσειαν περίπου ὥραν πρὸ τοῦ γεύματος, ἀφ' οὗ ἐνεδύθησαν ἀμφοτέρω καὶ μετέβησαν εἰς τὴν αἴθουσαν ἣ κυρία δὲ Κομπαλέ ἔλαβεν ἡρέμα τὸν λόγον.

— Δὲν μοι λέγεις, μικροῦλά μου, πῶς εὐρίσκονται αἱ σχέσεις σου πρὸς τὸν ταγματάρχην δὲ Φρεμέζ;

— Ἀλλὰ τὸ εἶδατε ἢ ἰδίᾳ, θεία μου.

— Φαίνεται ὅτι γίνεται ἄνθρωπος.

— Φαίνεται!.. ἐπανελάθην ἢ κυρία δὲ λὰ Πάβ και ἐλαφρὸν εἰρωνικὸν μειδίαμα ἐκίνητε τὸ ἄκρον τοῦ χεῖλους της.

— Μήπως τυχὸν σοὶ κάμνει τὸν ἔρωτα;

— ὦ! ὄχι! ὅλ' ἦτο πολὺ, θεία μου... δὲν προχωρεῖ τόσον... νομίζω ὅτι μὲ μισεῖ ὀλιγώτερον, ἰδοὺ τὸ πᾶν.

— Καὶ σὺ, μικροῦλά μου;

— ὦ! ἐγὼ... παρατηρῶ... διδάσκομαι, εἶπεν ἡ νεκρὰ γυνὴ κινῶσα παρκαδόξω τὰ βλέφαρά. Ἄλλως τε, προσέθηκε μὲ ὕψος σοβαρότερον, δικτὶ νὰ κρύπτωμαι; εἴμαι πράγματι εὐτυχῆς ὅτι σκέπτεται δικαιοῦτερον περὶ ἐμοῦ... Μακρόθεν μὲ ἔκρινε κακῶς.. Καθ' ὅσον μὲ ἐγνώρισε καλλίτερον αἰ κακκί τσου προδιαθέσεις διελύθησαν... τὰς λησμονεῖ και προσπαθεῖ ὥστε και ἐγὼ νὰ τὰς λησμονήσω. Ἐννοῶ ἀπὸ τοὺς τρόπους του, τὴν φωνὴν του ὅτι λυπεῖται διὰ τὰς ἀδίκους ιδέας του... ὅτι ὁμολογεῖ τὸ λάθος του καθ' ὅσον δύναται, χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς ὀχληράς και προσβλητικὰς ἐξηγήσεις.. Σὰς ὁμολογῶ λοιπὸν θεία μου, ὅτι και ἡμεῖς ἐκρίναμεν πολὺ κακῶς τὸν ἄνθρωπον και ὅτι πράγματι εἶναι πολὺ καθῶς πρέπει... σὰς ὁμολογῶ δὲ ὅτι τοῦτο μοι εἶναι εὐχάριστον... και ὅτι ὑπερβαλλόντως μοι ἀρέσκει.

— Ἄ! Θεέ μου! ἀγαπητὴ μου πόσον εἶσαι παιδίον! ἐφώνησεν ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ συναπτουσα μετὰ θορύβου τὰς χεῖρας.

— Διατί, θεία μου;

— Εἰπέ μοι εὐλικρινῶς μικροῦλά μου... ἀγαπᾷς τὸν ταγματάρχην; ἢ καρδία σου ἐτρώθη;

— Ὑποθέτω ὅτι ἀστειεύεσθε, θεία μου! εἶπε σοβαρῶς ἡ νεκρὰ γυνὴ τῆς ὁποίας οἱ βλαβεῖς ὀφθαλμοὶ ἐξέπεμπον ἀστραπάς.

— Λοιπὸν τότε, ἐπανελάθην ἡ κυρία δὲ Κομπαλέ, ἄφες τὴν γραίαν θείαν σου, μὲ τὴν γηραιάν αὐτῆς πείραν νὰ σὲ ἀποσπάσῃ ἀπάτης ἤτις ἴσως σοὶ εἶναι κινδυνώδης... Συνηθίζεις δυστυχῶς νὰ ἀποδίδῃς τὴν φυσικὴν λεπτότητά σου και τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων σου εἰς ὄλον τὸν κόσμον, και τοῦτο δύναται νὰ σὲ φέρῃ εἰς μεγάλα σφάλματα... και νὰ σὲ ἐκθέσῃ εἰς πολλὰς ἀπάτας. Ἴδοὺ παρκαδείγματος χάριν ὁ κύριος δὲ Φρεμέζ ὅστις ὑπῆρξε πάντοτε φανερὸς ἐχθρὸς σου... τὸ γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς του... τὸ γνωρίζομεν ἀπὸ αὐτὸν τὸν μακαρίτην σύζυγόν σου, ὅστις τὸ ἀνέφερον ἀστειζόμενος... και αἴφνης διὰ μιᾶς, ὁ ἐχθρὸς αὐτὸς γίνεται φίλος... ὁ λύκος γίνεται ἀρνίον!... Κατὰ σέ, ἀνεγνώρισε τὸ λάθος του... μετανοεῖ... μεταμελεῖται... ἴσως εἶναι ἀληθές, ἴσως ὄχι...

δὲν εἰξεύρω... ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καλῶς γνωρίζω εἶναι ὅτι προσπαθεῖ νὰ σὲ νυμφευθῇ, και ὅτι εἰς ὄλα τὰ περιχώρα ὀμιλοῦσιν ἠδὲ περὶ τοῦ γάμου σας.

— Ἀστειεύεσθε, θεία μου;

— Ποσῶς, ἀγκνητόν μου τέκνον. Θεέ μου! ἂν αὐτὸ σοὶ ἀρέσκει ἐγὼ δὲν ἔχω τίποτε νὰ εἶπω, βέβαια... Ἀλλὰ τοῦλάχιστον πρέπει νὰ μάθῃς τί συμβαίνει και νὰ γνωρίσῃς τὸ μυστήριον τῆς αἰφνιδίου αὐτῆς μεταμορφώσεως. Καὶ εἰς Ἀλανσὸν ὀπίθεν ἔρχομαι περὶ αὐτοῦ τοῦ γάμου ὀμίλει ὄλος ὁ κόσμος... Ἡ μήτηρ τοῦ δὲ Φρεμέζ αὐτὸ και μόνον σκέπτεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ δυστυχῶς συζύγου σου... και δὲν σιωπᾷ μάλιστα... ὀμιλεῖ περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐφημέριον, εἰς τοὺς ὑπηρέτας της, εἰς ὄλον τὸν κόσμον. Ἄλλως τε εἰξεύρεις πόσον εἶναι φιλόργυρος και πλεονέκτης. Ὁ υἱὸς λέγουσι, ἐκληρονόμησεν ἀπ' αὐτὴν τὸ ἐλάχιστον τοῦτο, και ἐνθυμῶμαι μάλιστα ὅτι ὁ δυστυχῆς σύζυγός σου τὴν κατηγορεῖ γελῶν δι' αὐτὸ ὅτι ἠγάπα ὑπερβολικὰ τὰ χρήματα... και ἐννοεῖς ὅτι τὸ τριακοσίων χιλιάδων φράγκων εἰσὸδημά σου τὸν κτυπᾷ κατάκαρδα... Θεέ μου! και μεθ' ὄλα ταῦτα εἶναι πολὺ πιθανὸν και νὰ σὲ ἀγκηπῶ... ἐπὶ πλέον... εἶσαι ἀρετὰ ὀρεῖα ὥστε νὰ ἐμπνέῃς τοιαῦτα αἰσθητάματα... ἀλλ' ὅμως ἡ μήτηρ του εἶναι πολὺ φλύαρος... και αὐτὸς σπεύδει πολὺ.

Ἐπῆρχεν — ὁ ἀναγνώστης τὸ γνωρίζει — ἐλάχιστον μέρος ἀληθείας εἰς τοὺς λόγους τῆς κυρίας δὲ Κομπαλέ. Ἡ διαβολή, ἡ ἀπιστος ὕστεροβουλία, τὸ καθαρὸν ψεῦδος κατεῖχον τὸ κύριον μέρος. Ἴσως — τὸ πολὺ — ἐλαφροὶ τινες λόγοι τῆς κυρίας δὲ Φρεμέζ, ὑπαινιγμοὶ τινες διαφυγόντες τοῦ ἐφημερίου, φλυαρίαι τινες γραϊδίων τῆς παρῆσχον τὴν πρώτην ὕλην δι' ἧς ἐπλασε τόσας ὑπερβολάς. Ὅπως δὴποτε τὸ ὑπὸ τῆς δηλητηριώδους αὐτῆς χειρὸς ῥιφθὲν βέλος ἐφθασεν εἰς τὸν προορισμὸν του· ἐπλήγησε τὴν καρδίαν τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ. Ἦτο και αὐτὴ ὡς αἰ πλεῖσται τῶν γυναικῶν, ἀλλ' εἰς ὕψιστον βαθμὸν, πνευματωδέστερα ἢ νουεχής, ἐμπαθεστέρα ἢ ἐχέφρων. Παρκαυθεῖσα ὑπὸ φαινομενικῶν τινων περιστάσεων, παρκαδέχθη ἄνευ δισταγμοῦ ὀλόκληρον τὸν ὑπὸ τῆς θείας της πλασθέντα μῦθον διὰ νὰ ἐξηγήσῃ, πρὸς αἴσχος τοῦ κυρίου δὲ Φρεμέζ, τὴν ὑπαχώρησίν του και τὴν πρὸς αὐτὴν φιλίαν τῆς σήμερον.

— Αὐτὸ εἶναι ἀπλοῦστατα γελοῖον! εἶπεν ἐγείρουσα ἐλαφρῶς τοὺς ὤμους.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐπρόφερε τὰς λέξεις ταύτας μὲ ὕψος ψυχρᾶς περιφρονησεως, τὸ πῦρ τῶν ὀφθαλμῶν της, τὸ αἰφνιδικὸν ἐρύθημα και ἡ κατόπιν διπλασία ὀχρότης τοῦ προσώπου της, ἡ θυμώδης πτυχὴ τῶν χειλέων της, ἐπρόδιδον θύελλαν ὀργῆς δυσκόλως κρατουμένης. Ὅσον ἡ ἀλαζονία της εἶχε κολακευθῆ ἀπὸ τὰ σημεῖα τοῦ σεβασμοῦ τοῦ κυρίου δὲ Φρεμέζ ὅταν ἐνόμιζεν ὅτι ἐνυπῆρχον ἐν αὐτοῖς εἰδός τι λεπτῆς μετανοίας και ἀτομικῆς ὑπεροχῆς, τόσον ἡ ἀλαζονία της προσεδάλλετο εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ

σεβασμός αὐτὸς καὶ ἡ μετάνοια ἀπηυθύνοντο εἰς τὴν περιουσίαν τῆς καὶ ὄχι εἰς τὸ ἄτομόν τῆς. Ὅλα τὰ παλαιὰ αἷτια παραπόνων ἐπανήρχοντο διὰ μιᾶς εἰς τὸ πνεῦμά τῆς, δὲν ἐβλεπε πλέον τὸν νεκρὸν ταγματάρχην εἰμὴ ὑπὸ πρίσμα ὄλως μισητόν, ὅπερ τὸν ἐδείκνυεν εἰς αὐτὴν κατάλληλον καὶ ἔνοχον πάτης ἀπάτης καὶ ἀτιμίας καὶ πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ συζύγου τῆς. Ἐσκέφθη ὅτι τοιοῦτος ἄνθρωπος καὶ τοιαῦτα πράξεις ἤξιζον αὐστηρὰν τιμωρίαν καὶ ἤρχισε νὰ σκέπτηται τὸν καλλίτερον εἰς τὸ νὰ τὴν ἐκτελέσῃ τρόπον.

Ὁ κύριος δὲ Φρεμέζ καὶ ἡ μήτηρ του ἔφθασαν ἐν τοσοῦτῳ. Τοὺς ἐδέχθη μὲ τὴν εὐγενεστέρην χάριν καὶ ἡ κυρία δὲ Κομπάλὲ ἐπίτης. Μετ' ὀλίγον ἤλθε καὶ ὁ ἐφημέριος νὰ προστεθῇ εἰς αὐτοὺς καὶ ἐκάθησαν εἰς τὴν τράπεζαν. Ἡ κυρία δὲ Κομπάλὲ ἐφάνετο εὐθυμοτέρα ἢ τοῦλάχιστον ζωηροτέρα τοῦ συνήθους. Διευκένεθε περιπαίζουσα τὸν ἐφημέριον διὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς του ἀνακαλύψεις, τῶν ὁποίων ἐβεβαίωσα τὴν σπουδαιότητα. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐθυμίας τῆς εἶχε στιγμὰς σιωπῆς καὶ ἀφαιρέσεις, ἐνίοτε λέξεις ἐγκυκλικὰς καὶ πικράς, ἐν ἐνὶ λόγῳ τὸ τετραγμῆνον καὶ πυρετώδες ὕφος γυναικίως, ἧτις παίζει κοπιωδῶς πρόσωπόν τι. Ὁ Μαυρίκιος τὸ περητήρησε καὶ ὑπέθεσε διὰ τοῦ ἐκτάκτου διορκτικοῦ του ὅτι ὑπέστη κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας μεγάλην τινα δυσἀρέσκειαν. Παρητήρησεν ἐπίσης ὅτι ἔπινε περισσώτερον καμπανίτην ἀφ' ὅσον ἤρμόζεν εἰς νεκρὸν χήρην καὶ τοῦτο ἐστερέωσεν ἐν αὐτῷ τὴν ἰδέαν ὅτι ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ δικασθῆ καὶ νὰ μεθύσῃ ἵνα φανῇ φιλόφρων πρὸς τοὺς προσκεκλημένους τῆς.

Ἀφ' οὗ ἔπιον εἰς τὴν αἴθουσαν τὸν καρὲ ἡ κυρία δὲ λα Παῖβ ἔφερε τοὺς προσκεκλημένους τῆς εἰς τὸν κήπον διὰ νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς τὸν δὲ Φρεμέζ νὰ καπνίσῃ. Ἐβιάδισε πλησίον του διὰ νὰ ἀναπνεύσῃ κάλλιον τὴν ὁσμὴν τοῦ σιγάρου, τὴν ὁποίαν ἐλάτρευεν, ὡς ἔλεγε, καὶ διότι τῆς ἀνεμίμνησκεν ὅτι ὁ σύζυγός τῆς ἦτο μέγας καπνιστής. Τῷ ὠμίλει περὶ τῆς ἀγάπης τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Ροβέρτος εἰς τὸν κήπον αὐτὸν τὸν διατεθειμένον κατὰ τὸν παλαιὸν γαλλικὸν ῥυθμὸν καὶ τὸν ὁποῖον ἠρέσκετο νὰ διατηρῇ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἀκριβείᾳ. Τῷ ἐδείκνυε τὰς ἐπισκευὰς τὰς ὁποίας ἐκείνος εἶχεν ἀρχίσει πρὸς τὸν σκαπὸν τοῦτον, καὶ τὰς ὁποίας αὐτὴ ἐθεώρει ἱερὸν καθήκον νὰ φέρῃ εἰς πέρας. Τὰ δώματτα, αἱ κλίμακες τὰς ὁποίας ἡ Μαριάννα ἀνέβαινε μὲ τὸ ἐλαφρὸν βῆμά τῆς καὶ τὴν μεγίστην χάριν τῆς ἐν μέτρῳ τῶν δενδροστοιχιῶν καὶ τῶν γλυπτῶν ἀγαλμάτων ἔφερον εἰς τὸ πνεῦμα του Μαυρικίου ἀσφαεῖς τῶν Βερσαλλίων ἀναμνήσεις καὶ τῷ ἀνεπόλουν τὴν νεκρὴν δούμισσαν τῆς Βουργουνδίας καὶ τὴν ὡς θεᾶς ἐπὶ τῶν νεφελῶν πορεύειν τῆς.

Ὅλιγον κατ' ὀλίγον προέβησαν πολλὸ τῶν ἄλλων καὶ εὐρέθησαν τότε ἐντελῶς μόνοι. Ἡ κυρία δὲ λα Παῖβ μακρὰν τοῦ νὰ δειλιάσῃ ἐκ τούτου

ἐφάνετο εὐχαρίστως παρατείνουσα τὴν κατὰ μόναν συνδιάλεξιν εἰσχωρήσασα μετὰ τοῦ Μαυρικίου εἰς ἀτραπὸν τινα ὅπου τὰ δένδρα ἐσχημάτιζον εἶδος στοᾶς μὴ ἀφίνοντα νὰ εἰσχωρήσῃ τὸ φῶς τῆς δούσης ἡμέρας. Ἡ Μαριάννα προεχώρησεν ἐπ' ὀλίγον σιωπηλῆ εἰς τὸ ἡμίρω; αὐτὸ πλησίον τοῦ νεαροῦ ἀξιωματικοῦ, ὅτε αἴφνης ἐγείρουσα τὴν κεφαλὴν καὶ κλίνουσα αὐτὴν κατὰ τι πρὸς τὰ ὀπίσω ὡς ἐσυνείθιζε:

— Κύριε δὲ Φρεμέζ, εἶπεν.

Εἶχεν ἡ φωνὴ τῆς, τί τὸ σοβαρὸν, τὸ ἀρμονικόν, τὸ πολὺ γυναικεῖον. Ὑπῆρχε κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐν τῇ θελκτικῇ ἐκείνῃ φωνῇ ἰδιαιτέρος τόνος εἰρωνείας καὶ προσβολῆς, ὅστις ἐτάραξε διὰ μιᾶς τὴν καρδίαν τοῦ Μαυρικίου.

— Κυρία, εἶπε.

— Γνωρίζετε, ἐπανέλαθε, πόσον ὁ Ροβέρτος ὑπῆρξε γενναϊόδωρος πρὸς ἐμέ;

Ὁ Μαυρίκιος ἔκλινε τὴν κεφαλὴν.

— Μοὶ ἀφῆκε τὴν περιουσίαν του ὀλόκληρον.

— Μάλιστα, κυρία, μοὶ τὸ εἶπεν.

— Ἄ! ὑπέθετα ὅτι τὸ γνωρίζετε!... Καὶ ὁμως πιστεύετε ὅτι εἰμὶ ἀχάριστος... ὅτι ἐνίοτε καταρῶμαι τὴν γενναϊοδώριαν ταύτην τοῦ συζύγου μου;

— Δὲν ἐνοῶ διατί, ἀπήντησεν ἡσύχως ὁ Μαυρίκιος.

— Θεέ μου! ἐπανέλαβεν ἡ νεκρὰ γυνή, διότι ἡ μεγάλη κῆρυξ περιουσίαν τὴν ὁποίαν μοὶ ἀφῆκε, θὰ προκαλέσῃ καὶ προκαλεῖ ἤδη εἰς ἐμέ ἀναριθμήτους καὶ ἀτελευτήτους δυσἀρεσκείας... γίνομαι δι' αὐτῆς λεία πλουσιωτάτη... Ὅλοι οἱ ἐν Γαλλίᾳ ραδιοῦργοι, φιλοχρήματοι, προικοθηρὰ ἐτοιμάζονται νὰ μὲ πολιορκήσουν... Εἶμι ἐκτεθειμένη εἰς ὅλα τὰ στρατηγήματα τῆς ἀπληστίας, εἰς ὅλα τὰ ψευδῆ δείγματα ἐνδιαφέροντος καὶ ἀγάπης, εἰς ὅλας τὰς ὑποκρισίας ἐρωτος καὶ φιλίας... Ὅλα ἐκτεθῶ εἰς τὰς ἀνοητοτέρας φλυκρίας... εἰς τὰς ἀναιδέστερας διχβολὰς... καὶ μάλιστα ἐξετέθη ἤδη... Δὲν ἠκούσατε ὅτι νυμφεύομαι;

— Ὅχι, κυρία, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος.

— Ὅχι;... ἄλλῃθις;... Αὐτὸν ἐρωτήσατε τὴν μητέρα σας... Γνωρίζει κάλλιον παντὸς ἄλλου.

Ἦτο δυνατὸν ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμέζ νὰ μὴ ἐννοήσῃ τὸν τόνον καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ὁμιλίας ταύτης; Μετὰ τινὰς στιγμὰς ἀφώνου ἐκπλήξεως:

— Κυρία, τῇ εἶπεν, ἂν ἐννόησα καλῶς μὲ κατηγορεῖτε ὡς ἐπιδιώκοντα ὑπὸ φαινόμενα ψευδοῦς φιλίας τὴν χεῖρά σας... ἢ μᾶλλον τὴν προικὰ σας... Ἡ ἀπάντησίς μου εἶναι εὐκόλος:— Ἄν ὑπάρχῃ ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἡ ἰδέα τοῦ νὰ σᾶς νυμφεῖθῃ εἶναι ἐν-

τελῶς ἀπηγορευμένη, εἶμαι ἐγώ. Θὰ μάθητε δὲ εὐθὺς τὸ διατί... Ὁ σκοπός μου, τὸν ὁποῖον θὰ ἐκτιμῆσετε ἐντὸς ὀλίγου, ἦτο νὰ ἀναβάλω τὴν ἐκμυστήρευσιν ταύτην μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἡ φίλια καὶ ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη ἤθελον ἰσχυροποιηθῆ μεταξὺ μας... Ἀλλὰ βλέπω ὅτι ἡ ἡμέρα αὕτη δὲν θὰ ἔλθῃ ποτέ. Ὡστε λάβετε τὸν κόπον νὰ μὲ ἀπροσβήτε:— Δὲν ἐξεπλήρωσα ἐντελῶς ἀκόμη τὰς παραγγελίας τὰς ὁποίας ὁ σύζυγός σας μὲ ἐπεφόρτισεν ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου: μοὶ μένει νὰ σᾶς κάμω γνωστὰς τὰς τελευταίας θελήσεις του ἢ μᾶλλον τὴν τελευταίαν παράκλησίν του... Διὰ τῆς προφορικῆς αὐτοῦ διαθήκης, τῆς ὁποίας ἔκαμην ἐμὲ ἐκτελεστὴν ὁ σύζυγός σας, ὡς ἀντάλλαγμα τοῦ μεγίστου ἔρωτος τὸν ὁποῖον εἶχε πρὸς ὑμᾶς καὶ τῶν δειγμάτων αὐτοῦ τὰ ὁποῖα σᾶς ἔδωκε, σᾶς παρακαλεῖ, σᾶς ἐξορκίζει καὶ καθ' ὅσον δύναται εἰς νεκρὸς σᾶς διατάττει νὰ μὴ μιάνητε ποτὲ τὴν μνήμην του νυμφευμένη ἐκ νέου.

Ἄσθενῆς ἐπιφώνησις ἐξέφυγε τῆς νεκρᾶς χήρης.

— Ἀφῆστέ με νὰ τελειώσω παρακαλῶ, ἐπανήρχισεν ὁ Μκυρίκιος. Ὑπὸ ποῖον θλιβερὸν καὶ φοβερὸν ὕφος ὁ σύζυγός σας μοὶ ἐξέφρασε τοὺς ἐνδοιασμούς: του τοὺς φόβους τοῦ τὰς παραγγελίας του ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, δύναμι νὰ σᾶς τὸ εἶπω, ἂν τὸ ἀπαιτῆτε... διότι δὲν ὑπάρχει λέξις ἐξεληθὺσα τοῦ στόματός του κατὰ τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην νύκτα ἣτις νὰ μὴ ἦχῃ ἀκόμη εἰς τὰ ὦτά μου... ἀλλ' ἀπαλλάξατέ με, ἀπαλλάξατε σᾶς τὴν ἰδίαν λεπτομερειῶν σκληρῶν καὶ θλιβερῶν... ἀκούσατε μόνον τὰς τελευταίας του λέξεις:

«Εἶπέ τῆς ὅτι ἂν ἀνήκη ποτὲ εἰς ἄλλον θὰ ἐγερθῶ τοῦ τάφου μου... θὰ ἴδῃ τὸ φάσμα μου... θὰ ἐπανεέλθω διὰ νὰ τὴν καταρασθῶ». Καὶ προσέθεσε ἐν μέσῳ τοῦ ῥόγχου τῆς ἀγωνίας: «Ὁρκίσου μοι, Μκυρίκιε, ὅτι θὰ τὸ εἶπῃς...» καὶ ὠρκίσθη— «Εἰς τὴν τιμὴν σου;...—Εἰς τὴν τιμὴν μου!...» Τώρα κυρία γνωρίζετε τὰ πάντα.

Ἡ Μκυρίκιος εἶχε διακόψει τὸν περίπατόν της διὰ νὰ τὸν ἀκούσῃ. Μόλις διέκρινεν ὁ Μκυρίκιος τὸ πρόσωπόν της διότι εἶχεν ἐντελῶς νυκτώσει. Ἀλλ' ἀκτίνες τινὲς τῆς σελήνης, διερχόμενοι διὰ μέσου τῶν κλάδων ἐζωγράφον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ταινίας λευκὰς ἐπὶ τῆς ἀμμου τῆς δενδροστοιχίας καὶ ἐφώτιζον κατὰ τι λίθινον θρανίον εὐρισκόμενον παρὰ τὰ δένδρα. Ἡ Μκυρίκιος ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρανίου καὶ τότε εἶδεν ὁ Μκυρίκιος πόσον ἦτο ὠχρὰ, ἐνόμισε μάλιστα ὅτι διέκρινεν αὐτὴν κλονουμένην πρὶν ἢ καθίσῃ, ἔπειτα ἐκάλυψε διὰ τῶν χειρῶν τὸ πρόσωπον καὶ ἤρχισε νὰ κλαίῃ.

— Θέλετε νὰ ἀποσυρθῶ; ἠρώτησεν ὁ νεανίας.

Ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν εἰς δεξιὰν ὅτι δὲν τὸ ἤθελεν.— Ἐμείνετε λοιπὸν ὀρθοὶ βήματα τινα ἀπ' αὐτῆς ἀκούων τοὺς λυγμούς της. — Τέλος μόλις ἠδυνήθη νὰ ὀμιλήσῃ, τὸν προσεκάλεσε με φωνὴν γλυκεῖαν.

— Κύριε δὲ Φρεμέζ!

Ἐπλησίασεν ἀμφιταλαντευόμενος. Προτείνασα δ' ἐκείνη τὴν χεῖρα.

— Συγγνώμην! εἶπε.

Ὁ Μκυρίκιος ἐσφιξεν ἀθηνῶς τὴν χεῖρα τὴν χεῖρα τὴν ὁποῖαν ἔτεινε πρὸς αὐτόν. Ἡ Μκυρίκιος ἠγέρθη.

— Λαμβάνετε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ δώσητε τὸν βραχίονά σας ὅπως στηριχθῶ;... Δὲν αἰσθάνομαι ἐμαυτὴν καλὰ.

Ἐλαβὲ τὸν βραχίονά του καὶ διηρθύθησεν πρὸς τὸν πύργον, τοῦ ὁποίου παράθυρά τινα ἦταν φωτισμένον. Ἐν ᾧ διήρχοντο ἐνώπιον λεκάνης ὅπου κεφαλὴ Γοργόνος ἔχυνε καθαρὸν ὕδωρ, ἔκλινεν, ἔβραζε τὸ μαυδὴλίόν της καὶ ἐπλυε τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμούς.

— Δὲν θέλω, εἶπε νὰ ἴδωσιν ὅτι ἔκλυσα.

Ἐλαβὲ πάλιν τὸν βραχίονά του καὶ ἤρχισε νὰ βαδίζῃ, ἀλλ' ἀργότερον τῶρα καὶ με βῆμα περιπατητικόν.

— Δὲν γνωρίζω τῆ ἀληθείᾳ, εἶπε, διατί ἔκλυσα... διότι ἀπὸ καιροῦ δὲν ἤμην τόσο εὐτυχής.

— Εὐτυχής; εἶπεν ὁ Μκυρίκιος ἔκπληκτος.

— Ναὶ εὐτυχής... εὐτυχιστάτη διότι δύναμι εἰς τὸ ἐξῆς νὰ πιστεύω εἰς τινα, νὰ ἔχω ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτόν... νὰ βασιζώμαι εἰς εὐλακρινὴ ἀγάπην, καθαρὸν πνεύμα καὶ ὑπόπτου συμφέροντος... διότι δύναμι νὰ στηριχθῶ ἐπὶ τέλους μετ' ἐμπιστοσύνης ἐπὶ τοῦ βραχίονος φίλου... διότι εἶσθε φίλος ἀληθής.

Ἐν μέσῳ τῶν παλαιῶν αὐτῶν κήπων καὶ τῆς ὠραίας αὐτῆς νυκτός, ἐν μέσῳ τοῦ ἀργυρώδους φωτός ὕπερ ἐπιπτεν ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τῶν λευκῶν μαρμάρων, ἐπὶ τῆς ἀνθηρᾶς καὶ εὐώδους χλόης, οἱ γλυκεῖς αὐτοὶ λόγοι ἐφάνοντο γλυκύτεροι ἀκόμη καὶ ἡ φωνὴ αὐτῆ μαγευτικώτερα. Ὁ Μκυρίκιος, ἠσθάνετο ἐπὶ τῆς καρδίας του τὴν θερμὴν ἐπαφὴν τῆς μάγου αὐτῆς γυναικός. ἠσθάνετο ὅτι ἦτο συγκεκινημένα ὑπερβολικῶς καὶ ἡ συγκίνησις αὕτη κατελάμβανε καὶ ἐτάραττε καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον. Καὶ ἐψιθύρισε κοινὴν τινα φιλοφροσύνην.

Ἐκείνη τοῦ ἀπήντησε δι' ἐλαφρᾶς θλίψεως τῆς χειρὸς καὶ ἐξηκολούθησε προχωροῦσα ἐν σιωπῇ φθάσασα ἐνώπιον τῶν πλατέων βαθμίδων αἵτινες ἔφερον εἰς τὸν πύργον, ἐστάθη ἀμφιταλαντευομένη ἔπειτα ἀρῆσασα ἀποτόμως τὸν βραχίονα τοῦ Μκυρίκιου:

— Ἄς εἰσέλθωμεν! εἶπε.

Τὴν ἠκολούθησεν εἰς τὴν αἴθουσαν ἣτις ἠνοίγετο ἐπὶ τοῦ κήπου. Ἐκεῖ εὗρον τὴν κυρίαν δὲ Κομπκλέ, τὴν κυρίαν δὲ Φρεμέζ καὶ τὸν ἐφημέριον, καὶ τοὺς τρεῖς πολὺ ἀνησύχους διὰ τὴν μακρὰν αὐτὴν κατὰ μόνος εἰς τὸ ὑπαιθρον συνδιάλεξιν τῆς ὁποίας ματαίως περιέμενον τὴν ἐξήγησιν. Ἡ συνομιλία παρετάθη ἐπὶ τινα λεπτά ἔπειτα ἡ κυρία δὲ Φρεμέζ ἀνυπομονοῦσα νὰ ἐρωτήσῃ τὸν υἱὸν της ὑπεκρίθη κεφαλαλγίαν καὶ ἀπῆλθε μετὰ

τοῦ υἱοῦ της. Ἐν ᾧ ἀνεχώρουν ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ' ἀφ' οὗ ἔρριψε πρῶτον ἐχθρικὸν πρὸς τὴν θείκν της βλέμμα, εἶπε μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν Μαυρίκιον.

— Πότε θὰ μοὶ κάμετε τὴν χάριν νὰ ἐξέλθῃτε περίπτκτον ἔφιππος μετ' ἐμοῦ;

— Ἄλλ'... ὅταν θέλετε.

— Λοιπὸν αὖριον... κατὰ τὰς δέκκ'.

Ἐχαιρέτισε καὶ ἀπῆλθε.

Μόλις ἀπεμακρύνθησαν βήματά τινα τοῦ πύργου, προλαμβάνων τὰς ἐρωτήσεις τῆς μητρός του:

— Ἀγαπητή μου μητέρα, εἶπε, θὰ σὰς λυπήσω, ἀλλ' ἡ ἀποστολὴ ἐξεπληρώθη. Καὶ τῇ διηγῆθῃ πῶς αἱ προσβλητικαὶ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ' ὑποψίαι τὸν ἐκέντησαν νὰ δμιλήθῃ ἀνευ ἀναβολῆς. Τῇ εἶπεν ἔπειτα πῶς ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῆς νεαρᾶς χήρας ἡ ἐκμυστήρευσις του.

— Βλέπετε ἄλλως τε, μητέρα μου, ὅτι τὸ τελειωτικὸν τῆς ἀποστολῆς μου ἀποτέλεσμα διέψυσεν ὅλους τοὺς φόβους σὰς καὶ ὅτι ἰδίως ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ' δὲν κατεφέρθη κατὰ τοῦ εἰσηγητοῦ ὡς ἐφοβεῖσθε.

— Φίλτατέ μου, εἶπεν ἡ γράικ κυρία, ἐλησμόνησα ὅτι ὅταν θέλῃ τις νὰ προΐδῃ ποῖα θὰ εἶναι τὰ αἰσθημάτα τῆς γυναικὸς ἐν τῇ δεινᾷ ἢ τῇ δεινᾷ περιπτώσει, πρέπει πρῶτον νὰ συμβουλευθῇ τὸν διάβολον.

Ὁ νεκρὸς τυχματάρχης δὲν ἐράνη ἀκούσας τὴν τελευταίαν τῆς μητρός του φράσιν καὶ ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του βυθισμένος εἰς βχθείας σκέψεις.

(ἀκολουθεῖ)

A. M. H.

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ Α. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΥ

Κύριοι τοῦ Συλλόγου ὁ «Παρνασσός»,

Χρεωστῶ νὰ σὰς εὐχαριστήτω διὰ τὴν μεγάλην τιμὴν ὁποῦ μοῦ ἐκάμετε ψηφίζοντές με μέλος ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγουσας. Εἶναι τούτη μία τιμὴ, διὰ τῇ ὁποῖαν αἰώνως θὰ σὰς εἶμαι εὐγνώμων.

Νομίζω δὲ ὅτι, ἔθιμον εἶναι, καθένας ὁποῦ λαβαίνει τὴν τιμὴν νὰ πρωτοπαινεύεται εἰς τὸν Σύλλογονσας, νὰ σὰς ἀπαγγέλῃ κάτι.

Ἐπαρχιώτηςσας ἐγώ, κύριοι, καὶ πρὸ πολλοῦ κλεισμένοις τὴν Ἐπαρχίμου, δὲν εἰζεύρω νὰ σὰς δμιλήσω παρὰ διὰ τὴν Ἐπαρχία μου. Ἄν ὅθεν δὲν ἀπαξιεῖτε τὰ μικροῦ λόγου ἐπαρχιακά, καὶ ἂν μοῦ δίδετε τὴν ἄδειαν, θέλει σὰς δμιλήσω, ἐν στενῇ συνόψει, περὶ τῆς καταστάσεως τῆς

κοινωνίας ἐκείνη; τοῦ Τόπου μου, ἡ ὁποία συνισταμένη καὶ αὐτὴ ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς αὐτῆς φύσεως, τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τὰς ἔχουν φυσικῶ τῶ λόγῳ, ὡς ἔγγυτα τὰς αὐτὰς ἀνάγκας, θὰ μεταχειρίζονται παρὰ πλῆσιν μὲ τοῦ; ἄλλους μέσκα διὰ νὰ πληροῦν τὰς ἐπιθυμίας των· τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά των ὅταν ὁμοιάζουν κάπως μὲ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ ἀκολούθως θὰ συμβῇ ἴσως νὰ βλέπετε σ' αὐτὰ καὶ σεῖς κύριοι, κάποιαν ὁμοιότητα μὲ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς ἐδικῆςσας κοινωνίας.

Ἡ δὲ ἐξέταση τῶν ἀνθρωπίνων ἠθῶν καὶ ἐθίμων, δὲν εἶναι πράγμα ἀδιάφορο διὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

* *

Ὅταν ἦναι τῶρα τριάντα χρόνοι ποῦ ἔγραψα τὰ *Μυστήρια τῆς Κεφαλονίας*. Τὸ σύγγραμμα ἐκεῖνο δὲν ἦτον ἓνα Μυθιστόρημα, ἢ ἄλλο τι παραπλήσιον, ἐνοημένο νὰ διασκεδάσῃ τὸν ἀναγνώστην του. Ἦτον μία ἀκριβῆς ἀπεικόνισσις τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ τόπου μου τοῦ καιροῦ ἐκείνου εἰς ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἀκολούθως σοβαρὸ καὶ σπουδαῖον σύγγραμμα, ἐμπεριέχον ἱστορικὴν ὕλην, διὰ τῶν θέλοντα μὴ μῆρα νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν μας.

Ὅτι δὲ ἐθεωρήθῃ ὡς τοιοῦτον ἀπὸ τὴν τότε κοινωνίαν μας ἀπόδειξιν ἀναντιρρήτην ὁ μέγας θόρυβος ὁποῦ ἔκαμε ἡ ἐμφάνισή του, ὅχι μόνον εἰς τὴν Κεφαλονιά, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλην τὴν Ἑρτάνησον, εὐθὺς μόλις ἐδημοσιεύθη. Ἀκολούθως δὲ καὶ Εὐρωπαϊκοὶ δημοσιογράφοι καὶ συγγραφεῖς δὲν ἀπαξίωσαν νὰ τὸ συζητήσουν.

Ἀλλὰ, κύριοι, ἡ ἐποχὴ σ' τὴν ὁποία ζοῦμε, ἀπὸ τὴν πρώτην ἐπανότασιν τῆς Γαλλίας, ἕως εἰς τὰς ἡμέραςσας, εἶναι εἰς τὸ ἄκρον μεταβατικὴ. Ἡ ἀλλαγὴς διαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλη, δὲν λέγω μὲ γαιγορότητα, ἀλλὰ μὲ κριμιστικότητα. Ἐτσι καὶ ἡ κοινωνία τῆς Κεφαλονίας, ὡς κ' ἐκείνη, ἀπὸ τῶρα τριάντα χρόνου; ὑπέστη μεταβολὰς τέτοιαις, ἀποῦ, ὅσοι γέροντες, δὲν γνωρίζουμε πλέον τὴν σημερινὴν γενεάν, ὡς θυγατέραν ἐκείνης τὴν ὁποῖαν ἐνθυμούμεθα.

Ἡ πληχτικὴ τούτη διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν δύο ἐποχῶν, ἐνεστώσης καὶ προλαβούτης, μ' ἔκαμε νὰ σκεφθῶ πόσον ἦθελ' εἶναι ὠφέλημα νὰ ἔκναθεωρήσω τὸ σύγγραμμά μου, σημειώνοντας εἰς κάθετου μέρος τὴν σημερινὴν διαφορὰ· σὰν ὁποῦ τοῦτο ἦθελε δείχνει τὸ βχθμιαῖον βάδισμα τῆς προόδου στὸν τόπο μου.

Μὴ δὲ ἀπαξιώσετε, κύριοι, ν' ἀκούσετε τὰ πράγματα τῆς Κεφαλονίας. Ἐπειδὴ, ἐχτὸς αὐτῆς ἡ Κεφαλονιά εἶναι καὶ αὐτὴ ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά της, περὶ τῶν ὁποίων ὁ λόγος, εἶναι ὡς ἔγγιστα τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Ἑρτανήσου· καὶ ἡ Ἑρτανήσος δὲν εἶναι ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὴν ἀναθεώρησιν λοιπὸν τοῦ συγγράμματός μου, ἂν μὴ μῆρα ἐγ-

δοθη, θέλ' ἴδῃς ὁ ἀνχγώστης τὴν κάθε μεταβολὴν ἰδιαιτέρως ἀναφερομένην εἰς τὴν θέσιν τῆς. Τούτην δὲ τὴν στιγμὴν περιορίζομαι εἰς τὸ νὰ σᾶς εἰπῶ ἐν συνόψει, καὶ μὲ γενικὰ λόγια, πόσον ἡ κοινωνία τοῦ τόπου μου, ἡ κοινωνία τῆς Κεφαλονιάς, ἀπὸ 30 ἢ 40 χρόνους ἐτροπολογήθη καὶ ἄλλαξε σὲ κάθε διεύθυνση.

* *

Ἡ οἰκογένεια, τὸ στοιχεῖον τοῦτο τὸ πλέον ἐνδιαφέρον τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν εἶναι πλέον ἐκείνη ἢ χοντροειδὴς ὅπου ἦτον τότε. Ἡ συμβίξις μας, δὲ, εἶναι πλέον ὑποχείρια τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ ἰσότητι μὲ αὐτὸν μέγα στὸ σπῆτι.

Τὰ παιδιὰ μας τ' ἀρσενικὰ δὲν θεωροῦνται πλέον, καὶ δὲν ἀναθρέφονται, ὡς ἀφεντόπουλα, προορισμένα εἰς τὴν ἀδράνειαν καὶ τὰς ἀναπαύσεις τῆς ἀρχοντιάς.

Τὰ θηλυκὰ δὲν θεωροῦνται πλέον ὡς ξένα, καὶ ἀκολούθως δὲν εἶναι πλέον μεταχειρισμένα ὡς ὑπογεγνάμματα εἰς τὸ σπῆτι, καὶ καταδικασμένα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς οἰκογενείας.

Οἱ τότε *δοῦλοι*, τῶρα εἶναι ὑπέρητες· καὶ μεταχειριζόμενοι ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν ὡς τσιφῆτοι, μὲ πολλὰς ἀνασκοπὰς.

Εἰς ἓνα λόγον, ἡ οἰκογένεια σήμερον, ἐξαιρέσει ἄλλων τυχαίων αἰτιῶν, εἶναι ἐλεύθερη ἀνεξάρτητη, εὐθυμῆ, καὶ διὰ τῆς συμπαθείας ἐνωμένη εἰς ἓνα σῶμα· κατ' ἀντίθεσιν τῆς παλαιᾶς οἰκογενείας, εἰς τὴν ὅποιαν ὅλα τῆς τὰ μέλη, μὴ ἐξαιρουμένης τῆς συζύγου, ἦσαν δευσιμευμένα ὑπὸ τὴν θλιθεράν τυραννίαν τοῦ ἀφεντός οἰκογενειάρχου. Ἐλπίζω δὲ ὅτι, ἡ οἰκογένεια τοῦ Κεφαλονήτου σήμερον, ἐτοιμάζει διὰ τὸ ἔθνος ἀξιότιμους παλίτσας.

* *

Ἦθελε ἴμεροῦμε νὰ ἴπομε καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν μας ὅτι, σήμερον ἡ πολιτεία ὅταν τὴ σημερινὴν οἰκογενεὶά μας, σύγκριται ἀπὸ πολίτας ἐλευθέρους, ἀνεξαρτήτους, καὶ εὐχαριστημένους, εἰς ἓνα σῶμα, — ἂν μόνον δὲν ὑπῆρχε εἰς τὴν Ἀνωτάτην Βῆρουσίαν, τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν σωματίων μας· τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διαθέτῃ τὴ ζωὴ μας καὶ τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν μας ὡς ἀντάλλαγμα πρὸς ἀπόκτησιν γεῶν.

Κατὰ τοῦτο ὁ Κεφαλονήτης ἔχασε· ἐπειδὴ ἀπὸ ἐλεύθερος, καὶ κοινωνικῶς ἀνεξάρτητος, ὅπου ἦτον, ἐκαταβηβάσθη, καὶ ἔγινε τῶρα χτήμα τοῦ ἀφεντός Κυριάρχου του! Τοῦ Κεφαλονήτου τῶρα τοῦ ἐπιτρέπεται ἐλευθερίαν καὶ ὑπαρξίαν, ἕως ὅτου ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ὑπαρξίη δὲν χρειάζονται εἰς τὸν Κυριάρχου του. Ἀλλὰ μόλις τοῦ ἀφεντός Κυριάρχου τοῦ χρειασθοῦν σάρκες καὶ κόκκαλα πρὸς ἀνταλλαγὴν γεῶν, ἢ πρὸς ἀπλὴν φροβέρα, ὁ πολίτης παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι ἀνεξάρτητος, παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι ἐλεύθερος, παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι ἄνθρωπος, καὶ θεωρεῖται ὡς

ὄρνιθα εἰς τὴν Basse Cour τοῦ ἀφεντός του, ὅστις στέλνει καὶ τὸν πιάνει διὰ τῆς βίας, ὅχι διαφορετικῶς ἀπ' ὅτι κάνει μὲ τὴν ὄρνιθα, καὶ τὸν μεταχειρίζεται ὡς ὄρνιθα!... Ἀλλὰ, κύριοι, τοῦτο γίνεται σχεδὸν παντοῦ, καὶ θὰ πῆ ὅτι, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐβγήκε ἀκόμη ὀλοκλήρως ἀπὸ τὴν ἀγρίαν του κατὰστασιν!...

* *

Ἐκεῖνο κατὰ τὸ ὅποιον ἐχειροτερέψομεν ἀνυπολογίστως εἶναι τὰ Δικαστήρια μας. Τὰ Δικαστήρια μας σήμερον δὲν ἔχουν διὰ σκοπόντους τὴν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης· ἀλλ' εἶναι Χρηματολογικὰ Καταστήματα, σκοπεύοντα τὴν χρηματολογίαν τῶν εἰς αὐτὰ προστρέχόντων, εἰς ὄφελος τοῦ Ταμείου. Ἐτσι ἡ στρεψοδικία καὶ τὰ βλαβήματα τῶν δυστροπούντων μερῶν, τὰ ὅποια ἐπὶ Ἀγγλων ἐτιμωροῦντο, σήμερον ἐμψυχώνονται ἀπὸ τὴν Δικαιοσύνην, καὶ ἀπελπίζουν τοὺς τιμίους πολίτας. Μία τέτοιον Δικαιοσύνην, ἀνήθικον στὸν ἑαυτόν της, εἶναι καὶ ἀνήθικον διὰ τὴν κοινωνίαν.

* *

Ἐντὶ τῆς ἐκπνευστάτης ἰδανικῆς εὐγενείας, εἶναι σήμερον ἡ πραγματικὴ εὐγένεια· διακρίνεται καὶ ὑψώνεται τοὺς πολίτας, καθὼς κλαυκαθρεμμένους, προκομένους, εὐφροεῖς, μεγαλοφροεῖς, ἐπιχειρηματίας, ἱκανούς, πλουσίους, ... κλ. ἐντὶ τῶν τότε χρυσοβίβλικων ἀρχόντων, ἰδανικῶν εὐγενῶν, ἐπειδὴ χωρὶς πραγματικὰ προτερήματα. Βέβαιον, ἂν οἱ παλαιοὶ μας εὐγενεῖς εἰμποροῦσαν νὰ ἔξανάλλου σήμερον μεταξὺ μας, ἐχτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, οἱ λοιποὶ ὅλοι ἤθελε βιβιοῦν εἰς τὸν σωρὸν τοῦ ὄχλου μας, μαζὺ μὲ πολλὰ ἄλλα ἑξωφυλλὰ τῆς εὐγενείας, ὅπου ἀκόμη σώζονται μεταξὺ μας.

* *

Οἱ σημερινοὶ πραγματικοὶ εὐγενεῖς μας, κατ' ἀντίθεσιν τῶν παλαιῶν ἰδανικῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἐθεωροῦσαν ὡς ἀτιμαστικὴν τὴν ἐργασίαν, ἐργάζονται σήμερον, θεωροῦντες ὡς ἀτιμαστικὴν τὴν ἀδράνειαν. Ἡ ἐμπορικὴ ὑπακλήλιξ καὶ τὸ ἐμπόριον, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ στάδια τους. Ἄλλοι πάλιν γίνονται μηχανικοὶ, ἄλλοι μουσικοὶ, δημοσιογράφοι γραφεῖς καὶ συγγραφεῖς κάθε εἴδους· παρεχτὸς τῶν ἱκτρῶν καὶ δικηγόρων, τὰ μόνον τοῦτα δύο στάδια ποῦ ἐγνώριζαν οἱ παλαιοὶ μας. Ἡ κοινωνία μας δὲν λιθαργεῖ πλέον· ἐξύπνησε διανοητικῶς βρωμιά, καὶ ἐργάζεται τὴν καλητέρεψί της. Σήμερον ἡ ἀκαματία στιγματίζεται, ὡς ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνους ἐστιγματίζετο ἡ ἐργασία, ἡ ὅποια τῶρα δίνει τὰ μέσα νὰ πραγματικῶς ἐξευγενίζονται, ὥστε νὰ γέγονται πραγματικοὶ εὐγενεῖς. Ἰδοὺ ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα, καὶ ἕως τὸ μεγαλύτερον, χαρακτηριστικὸν ποῦ διακρίνει τὴ σημερινὴν μας ἐξευγένισιν, ἀπὸ τὴν ἀπερασμένην τῶν πατέρων μας.

* *

Ἄλλο διακριτικὸν τῆς σημερινῆς μας ἐξευγένισιν εἶναι ὅτι, τούτη,

ἐξέκμμε τούς ἐπαγγελματικούς μας ἀπὸ ἐξουσίας, καὶ τούς ἔκμαρε ὑπὴ-
ρέτας τῆς κοινωνίας· ἐντίμους ὑπῆρέτας, ἀλλὰ ὑπῆρέτας. Ἡ κοινωνία δὲν
εἶναι πλέον καμωμένη δι' αὐτούς· ἀλλ' αὐτοὶ ἐδιορίσθησαν τοιοῦτοι, διὰ
τὴν ὑπηρεσίαν τῆς κοινωνίας. Σήμερον κάθε πολίτης δικαιοῦται νὰ ἐξε-
τάσῃ καὶ νὰ ἐλέγξῃ τὸ κάμωμ τοῦ κάθε ἐπαγγελματικοῦ στὴν διεξ-
γωγὴν τῶν καθηκόντων του. Ἡ δημοσιογραφία ἐλεύθερη τώρα πλέον εἰς
τὰ χέρια τοῦ θέλοντος, μεταβάλλει τὰς Ἐξουσίας εἰς Ὑπηρεσίας, καὶ,
κατὰ τοῦτο, ὑψώνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ ὑπήκοον εἰς πολίτην.

Ἡ συντήρηση τῶν οἰκογενειῶν ἦτον ἄλλοτε ἀθλίη. Ψωμί καὶ σκόρδο,
ψωμί καὶ κρεμμύδι ἦτον τότε τὸ φαγητὸ τῶν χωρικῶν μας, καὶ πολλῶν
φτωχῶν τῆς χώρας. Ἀλλὰ ψωμί ἀπὸ κριθᾶρι, ἢ καλαμπόκι· καὶ ἴλιγο ξυ-
νόκρασο, ἂν τὸ εἶχαν!.. Καφφές, ἤρχετο, ἴλιγες λίτρες διὰ κάποιους οἰκο-
γενείας· εἰς τὰς ὁποίας ὅμως δὲν τὸν ἔπινε πρὸς μόνον ὁ οἰκογενειάρχης·
καὶ στὰ ἴλιγα ἐκεῖνα σπῆτια, ἔχριζαν ἐπὶ τρυτοῦ τὸ ἔξωθεν τοῦ τείχου
τους μὲ τὰ κατακάθια τοῦ καφφέ, εἰς ἐπίδειξιν ὅτι ὁ ἐκεῖνα τὰ σπῆτια πί-
νουν καφφέ!.. Σήμερον κανένας χωριάτης τὴν αὐγὴ δὲν ἔβγινει μὲ τὸ
τσαπί του, ἂν πρῶτα δὲν πῆγῃ συσφάμελος τὸν καφφέ του.

Καὶ διὰ τούς χωριάτας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὰ ἅσα σχετικῶς
πλουσιοπάροχα ἔχει τώρα ἡ ἀγορὰ μας, παραγγέλλονται ἀπὸ τὸ ἐξωτε-
ρικὸν φαγόνημα διατηρημένα μέσα σὲ λάτες, (τενεκέδες), καθὼς καὶ ἄλλα
πολυτελεῖα καὶ πολυέξοδα καρυκεύματα, τὰ ὁποῖα ὅλα ἐξοδεύονται.

Τὰ πλατοβράκια λεγόμενα κοῦδες, τὰ πασουμάκια, ἢ σκούφες ἢ ἄ-
σπρες, ἢ ξέσκλια, ἢ λέρια, καὶ ἢ ἐλσεινότης, ἔλειψαν τώρα πλέον ἀπὸ
τούς δρόμους μας, καὶ οἱ φτωχοὶ χωράτες ἐνδύνονται εὐπρεπέστερα· ὄν-
τας ἴλιγη ἢ διαφορὰ τῶν ἐνδυμάτων τους, ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν κυρίων.— Οἱ
χωριάτες μας οἱ ἴδιοι, ἐκαλητέρεψαν πολὺ τὴν ἐνδυμασίαν τους.

«Σπῆτι, ὅσο νὰ χωράῃ τὸ κεφάλι σου· καὶ πρᾶμμα, ὅσο βλέπει τὸ
μάτι σου» ἦτον τὸ λόγιον τῶν παλαιῶν μας, κατὰ τὸ ὅποιον καὶ ἐξοῦ-
σαν. Πραγματικῶς, σ' ἐκεῖνα τὰ πρωτόπειρα χαμόστεγα κεραμόμικτα τῶν
παλαιῶν μας, γυμνά, δὲν λεγώ ἀπὸ κάθε περίθλαψιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ
ἀναγκαϊότερα τῆς ζωῆς, ἐφώλευσαν οἱ παλαιοὶ μας, φτωχοὶ καὶ ἄρχοντες,
λυμινόμενοι ἀπὸ ψόρες καὶ σάγουρα, προσερχόμενα ἀπὸ ἀκαθαρσίαν καὶ
κακοθροφίαν. Ἀλλ' ἀντὶ τῶν ἀποτροπαίων ἐκείνων φωλεῶν, κατοικοῦμεν
ἐμεῖς σήμερον σπῆτια ἀνθρώπινα, παστρικά, εὐάερα, σχετικῶς λαμπρά,
καὶ ἐφοδιασμένα μ' ἐκεῖνας τὰς ἀναγκαΐσεις, τὰς ὁποίας ἐκεῖνοι ἤθελε θε-
ωρήσαν ὡς περιγυπικάς!..

* *
*

Τούς δρόμους μας, ἐγὼ τούς ἐνθυμοῦμαι νεροσπριάς!.. μὲ κάποια
μπαζιλικά φτωχά, ἴλιγα, καὶ ἄγρια. Σήμερον οἱ δρόμοι μας πλατεῖς, καλὰ
στρακαμένοι, καθαροὶ, καὶ περιστοιχισμένοι ἀπὸ σπῆτια χτισμένα μὲ
προσχεδισμένο σχέδιον ἐπιτημονικὸ καὶ κομψό!, μὲ πλούσια μπαζιλικά
φορτομένα ἀπὸ τὰ πλέον ἀναγκαῖα, ἕως εἰς τὰ πλέον πολυτελεῖα. μὰς κά-
μουν νὰ ζῶμεν εὐπρεπῶς καὶ ἀνέτως.

Ἡ θρησκεία, βέβαιη, δὲν μὰς ἔδωσε καρπὸς προμοίως εὐχρηστούς.
Δὲν ἐκκλητέρεψε τὴν ἠθικὴν τοῦ λαοῦ μας. Καὶ τοῦτο κατὰ φυσικὸν
λόγον. Μία θρησκεία συνισταμένη σὲ κούφια θρησκευτικὰ ἔθιμα, ἀσχετὰ
μὲ τὴν διαγωγὴν τῶν ἀκολούθων τῆς, φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν ἐπιβέβασεν
ἐπάνω εἰς τὰ ἦθη τῆς κοινωνίας μας· ἢ κοινωνία μας ἀκολούθως ἔμεινε
πραγματικῶς ἀθησακη, καὶ μὲ ἦθη ἀνήθικα. Μία τέτοια ὀκνηρὴ, οὐτιδανῆ
θρησκεία, μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνεργήσῃ ἐπάνω εἰς τὰ ἦθη μας, προσμένει
ἐξεναντίας ἀπὸ ἐμᾶς, ἀπὸ τὴν προσοδούσων ἐξευγένισίν μας, νὰ ἠθικεύ-
σωμε τὰ ἦθη τῶν παπᾶδων τῆς, καὶ νὰ ἡμερώσωμε τὰ χοντροεἶδη
ἔθιμά τῆς.

Πραγματικῶς, τώρα, χάριν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοδὸς τοῦ ὄχλου μας,
εἰς τὴν λιτνεῖα τῶν ἐπιταφίων τὸ Μεγάλον Σαββάτο, οἱ λιτανοφόροι δὲν
τσακίζουν πλέον θύρας καὶ παράθυρα εἰς τὸ πέρασμα τους, ὡς ἔκαμναν
ἄλλοτε. Ἡ πιστολιὰς μέσα στὴν ἐκκλησίαν, στή λειτουργίαν τῆς Λαμπρῆς
ρίχνονται ἴλιγότερες. Ἡ Παναγίς δὲν ἰδρώνουν πλέον· οὔτε φέρνουν σκλά-
βους ἀπὸ τὴν Ἀλγερίαν. Καὶ οἱ ἀποθαμένοι δὲν θάφτονται πλέον μέσα
στὰς ἐκκλησίας.

Ἐχαστε δὲ πολὺ ἀπὸ τὰ πιστά τῆς ἢ ἐθιμολατρεῖα τούτη. Τὰ κρεο-
πολεῖα, ποῦ ἐν καιρῷ σαρκωστῆς ἄλλοτε ἐκλειοῦσαν, τώρα εἶναι πάντα
φορτομένα κρέατα!.. Τὰ τάμματα σπανάζουν!.. καὶ οἱ παπάδες παρα-
πονοῦνται διὰ τὴν μεγάλην ὀλιγόστευσιν τῶν ὠφελειῶν τοῦ ἔργου τους.

Ἡ ἐξατθένητη τούτη τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος τοῦ ὄχλου εἶναι σφ-
ερό φαινόμενο στὴν κοινωνίαν! Μάλιστα ποῦ φαίνεται νὰ μὴν ἦν ἔλ-
πίδα θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὴν θρησκείαν
τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀκολούθως ἐλπίδα διὰ τὴν περαιτέρω διατήρησιν τῆς
θρησκείας· ἐπειδὴ ἡ ἐποχὴ τῶν θρησκευτικῶν μεταρρυθμίσεων τώρα—
πλέον ἐπέρασε.

Ἡθελ' ἴσως τεθεῖ ζήτημα, — Ἄν ἡ ἐξαθάνισις μιᾶς τέτοιας θρησκείας,
συνισταμένης εἰς μόνον θρησκευτικὰ ἔθιμα, καὶ στερημένης κάθε ἐπιρροῆς
ἐπάνω εἰς τὰ ἦθη τῆς κοινωνίας, ἦθελ' εἶναι χαμὸς διὰ τὴν κοινωνίαν.

Τὸ ζήτημα τοῦτο θὰν ἔχη τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ, τὰ ὁποῖα ὅλα παρα-

1 Τὰ σπῆτια τῶν παλαιῶν μας ἐτίχοντο χωρὶς προσχεδιασμένο σχέδιον. Ἀλλὰ ὁ οἰκοκύ-
ρης ἔλεγε τοῦ μαστόρου, — «Κάμε μου ἑδιπλὰ μίαν πόρτα. Κάμε μου ἑδεκί ἕνα παρεθύρι...»

λείπω, και λέγω ότι, — Σε τούτους τούς τριάντα ἢ σαράντα χρόνους, ἐμ-
λίσαμε κάπως τὴ χον-ροειδότητα τῶν θρησκευτικῶν ἐθίμων μας· καὶ ἡ
θρησκευτικὴ διάνοια τοῦ ὄχλου μας κάπως ἐρωτίσθη, καὶ πηγαίνει ἕξα-
κολοῦθιν φωτιζόμενη.

Ἡμποροῦμε δὲ νὰ εἰποῦμεν ὅτι — Ὁ Κερκλονήτης, ἀπὸ τριάντα ἢ
σαράντα χρόνους, ἐξικιουμένης τῆς ἠθικῆς του μορφώσεως, ἔκαμε πρόοδο
μεγάλῃ σ' ὅλα τὰ ἄλλα διανοητικὰ καὶ ὕλικὰ μέσα. Εἶναι δὲ νὰ ἐλπί-
σωμεν ὅτι, ἡ ἀντισταθμικὴ μεταξὺ ὕλικο-διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς προό-
δου δὲν θὰ βαττάξῃ πολὺ· ἀλλὰ γρίγορα καὶ τὸ ἠθικὸν μέρος θὰ πάρῃ
κ' ἐκεῖνο τὰ ἐμπρός.

*
* *

Ἐγώ, Κύριοι, στὰ *Μυστήριά μου* ἐφωτογράφησα τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ
Τόπουμου, καὶ τὰ ἔβαλα σὲ κυκλοφορίαν διὰ τοῦ τύπου. Ἄς κάμουν καὶ
οἱ ἄλλοι ἄλλο τόπο, καθένος διὰ τὸν Τόπουτον· καὶ θέλει εἶναι τοῦτος ὁ
καταλληλότερος τρόπος διὰ νὰ κάμωμε τοὺς Ἕλληνας νὰ γνωρίσουν τοὺς
Ἕλληνας· τοὺς ἀνθρώπους νὰ γνωρίσουνε τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ. . . ποὺς
ἔξερει. . . . τότε ἴτως ὅλοι μὲ ἕνα στόμα νὰ εἰποῦν, «ὅλοι εἴμεθα τοι-
οῦτοι. Ὅλοι εἴμεθα ὅμοιοι!»

Ἄνδ. Λασκαράτος.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΩΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΤΟ ΜΥΡΙΟΣΤΟΝ*

1827. — Ἡμῖν εἰς τὴν Σμύρνην, καὶ ἡμῖν παιδίον ὀκταετής. Δις
ἢ τρεῖς τοῦ μηνός, ἔβλεπα ἐρχόμενον εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γονέων μου Ὁ-
θωμανόν τινα ὀπλισμένον διὰ σπάθης, τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν
λαλοῦντα εὐχερῶς πάνυ, εἰς χιακὸν ἰδίωμα, νέον ἕως εἰκοσιπενταέτη,
Μουσταφᾶν ὀνομαζόμενον, ξικνὸν καὶ γενειῶντα· εἶχε δὲ τὴν κεφαλὴν
ξυρισμένην, ὡς οἱ τότε Ὁθωμανοί, καὶ ἐφόρει μεγάλην καὶ πολύστροφον
κίδαριν ποικιλανθῆ, ἀδρᾶν δὲ ἀναξυρίδα, μὴ καταβχίνουσαν ὅμως ἢ μέ-
χρι τῶν κοκκίνων περικνημίδων του.

Πάντοτε ἰλαρὸς ἤρχετο ὁ Τοῦρκος οὗτος εἰς τὴν οἰκίαν· καὶ ἔβλεπα
ὅτι οἱ γονεῖς μου τὸν ἐδεξιοῦντο μετὰ στοργῆς τινος ἀσυνήθους πρὸς Ὁ-

* Ἀπόσπασμα διηγήματος τοῦ κ. Ἰ. Ἰσιδωρίδου Σκυλίση, ἀναγνωσθέντος ὅπ' αὐτοῦ ἐν
ἐπιτομῇ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 29 Μαρτίου τοῦ Συλλόγου Παρνασσῶ. Ὁ συγγραφεὺς
ἐπιφυλάττει νὰ ἐκδώσῃ τὸ διήγημα τοῦτο ἀκέρατον ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει. Σ. Ε.

θωμανοῦς κατὰ τοὺς ἀγρίους καιροὺς ἐκείνους· ἐξ οὗ καὶ εἶχα συλλάβει
θάρος πρὸς αὐτόν, ὅταν μάλιστα μίαν τῶν ἡμερῶν τὸν ἐπρόφθασα σταυ-
ροκοπούμενον πρὸς τὰς ἀγίας εἰκόνας, ἃς εἴχομεν ἀνηρτημένους εἰς τὸ βά-
θος ἐνὸς τῶν ἐνδοτέρων δωματίων· ἄλλως τε καὶ οὐδέποτε ἤρχετο εἰς ἐ-
πίσκεψιν ἡμῶν ἄνευ χαρτίου τινὸς σάκκου πλήρους γλυκιμάτων, ἅτινα
διένειμεν εἰς ἐμὲ καὶ τοὺς νεωτέρους μου ἀδελφούς.

Οἱ γονεῖς ἐγίνωσκον ἤδη τὴν ἱστορίαν του, ἐπειδὴ εἶχεν ἐξομολογηθῆ
εἰς αὐτούς, ἀλλ' ἐγὼ γινῶσιν μὲν αὐτῆς· δὲν ἔλαβα ἕως τότε, μυστικῶς
πως ὅμως ἐτυμπέρινε εἰς ἐκείνην τὴν ἡλικίαν μου, ὅτι ὁ Μουσταφᾶς ἦτο
πλέον τι ἢ κκλὸς Τοῦρκος. Εἶχεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μίαν οὐλὴν ἐκτενῆ
καὶ βχθεῖαν, καὶ ὅταν ἐκ περιεργείας τὸν ἠρώτησα πῶς εἶχε κτυπηθῆ
τόσον κακὰ, μὲ ἀπεκρίθη, — «Οἱ Τοῦρκοι μ' ἐκτύπησαν μὲ *ιαταράνι*».

Δὲν εἶχε προῦθι περαιτέρω ἡ παιδικὴ πολυπραγμοσύνη μου· ἀπὸ τῆς
ἀπαλοτάτης ἡλικίας, ὅτε βρέφος μὲ περιεπλάνων οἱ γονεῖς ἀπὸ κόμης
εἰς κόμην καὶ ἀπὸ ὄρου εἰς ὄρος τῆς νήτου Χίου, ὑπὸ τῶν Τοῦρκων κα-
ταδιωκόμενοι, τόσκι περὶ τούτων εἶχα ἀκούσει, ὅτι ἀδίκως καὶ ἀνακίτως
ἐσκοτώων, ὥστε ἠρκέσθη εἰς τὴν ἀπόκρισιν, καὶ μόνον ἐνισχύθη ἐν τῷ
πνεύματί μου ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Μουσταφᾶς, ὡς κακοποιηθεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ
τῶν Τοῦρκων, δὲν ἦτο πολὺ φίλος των.

Βραδύτερον ἔμαθα παρὰ τῆς μητρὸς, ὅτι ὁ Μουσταφᾶς οὗτος ὀνομάζετο
Μικῆς, ὅτι ἦτο χριστιανὸς ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀλλ' ἠναγκάζετο νὰ φέρῃ τὸ
ἰσλαμιτικὸν ὄνομα καὶ νὰ ἐπαγγέλλεται τὰ τῆς μωαμεθανικῆς θρησκεί-
ας, διότι ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Χίου εἶχε συλληφθῆ αἰχμάλωτος· ὅτι
οἱ Τοῦρκοι ἠπέλιθον νὰ τὸν φονεύσωσιν, ἂν δὲν ἐξἰσλαμίζετο· ὅτι αὐτὸς
δὲν ἔστεργε τοῦτο· μόνον δὲ, ἀφοῦ δεινῶς τὸν ἐτραυματίσαν κατὰ τὴν
κεφαλὴν καὶ ἔπεσεν ἡμιθνής, εἶπεν ὅτι θὰ ἐπίστευεν εἰς τὸν Μωάμεθ
ὡς προφήτην, ἂν ὡς ὑπέσχοντο τῷ ἐχαρίζετο ἡ ζωὴ· ὅτι σήμερον ἐτύγ-
χανεν αὐτὸς δοῦλος ἐνὸς μεγάλου ἀγᾶ, καὶ ὤφειλε νὰ ἐξακολουθῆ προσ-
ποιούμενος τὸν πιστὸν Ὁθωμανόν, ἕως ἂν ἐξευρίσκετο μέσον τοῦ νὰ δρα-
πετεύσῃ καὶ κταφύγῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου πλέον δὲν θὰ εἶχε φόβον
ὅπως ἐπικναλάβῃ τὸ χριστιανικὸν ὄνομά του καὶ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς πί-
στεως καὶ τῆς πατρίδος καὶ αὐτός.

Τότε ἐνόησα διατὶ ὁ Μουσταφᾶς ἐπροσκύνει τὰς ἀγίας εἰκόνας, ἢ μάλ-
λον τότε ἐδικαίωσα τὰς ἀμυδράς ὑποψίας μου περὶ τῶν χριστιανικῶν τοῦ
ἀνθρώπου διχθέσεων· διότι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ πολλὰ καὶ ἄλλα τεκμή-
ρια συμπαθείας τοῦ Μουσταφᾶ πρὸς τοὺς τότε ἀδικουμένους ἢ τυραννου-
μένους χριστιανούς εἶχα λάβει· ἠλπίζεν ὅτι ἐξιλέωνεν οὕτω πως τὸν Χρι-
στὸν, ἀφοῦ εἶχε γίνεαι ἀπαρνητῆς αὐτοῦ, καὶ ὅτι τέλος θὰ ἐτύγχανε συγ-
γνώμης καὶ ἀφέσεως. Καὶ ὅμως ἡ ἀπάρνησις ἐκείνη ἐκάθητο ἀείποτε ἐπὶ
τῆς ψυχῆς του ὡς δεινὸς ἐφιάλτης· ἐδεδείωνε δὲ τοὺς γονεῖς μου, ὅτι ἂν

ἕως τέλους δὲν κατώρθωσεν νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς Τουρκίας, θὰ ἀπέπτυσεν τὸν ἰσλαμισμὸν παρρησίῃ, ὅπως καταπομύμενος ἀποπλύνῃ διὰ τοῦ αἵματός του, ὡς οἱ μάρτυρες ἐκεῖνοι τῆς πίστεως, τὸ ἀμάρτημα εἰς ὃ ἔστερξεν ὑπὸ φόβου τοῦ θανάτου, νεώτερος ὢν.

Ὁ πατὴρ ἐπροσπάθει πάντοτε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς τοιαύτης προθέσεως. — Ἡ ψυχὴ σου, Μουσταφᾶ, τί σε λέγει; τὸν ἠρώτω.

— Ἡ ψυχὴ μου! ἀπεκρίνετο, ἡ ψυχὴ μου λέγει νὰ μὴν ὑποφέρω τὸ ὄνομα Μουσταφᾶ. Μικὲ θέλω νὰ μὲ λέτε Μικὲ ἔχει νὰ εἰπῇ Μιχαήλ· ὁ ταξίαρχος Μιχαήλ.

— Αἶ, ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ψυχὴ σου εἶνε τοῦ Χριστοῦ, ἡσύχασε· εἶσαι τοῦ Χριστοῦ.

— Εἶμαι τοῦ Χριστοῦ, ἔλεγεν ὁ ταλαίπωρος μετ' εὐφροσύνης, ὡς ἀναπνέων τὰς ἀνθρωπιάς τοῦ παρκαδεῖσου κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν. — Εἶμαι τοῦ Χριστοῦ, ἐπανελάμβανε· μάτις μου! καὶ ἡ Παναγία εἰς τὸ πλάγι σου, ἡ δδηγῆτρια... «Χρυσοπλοκάτατε πύργε, καθέδρα τοῦ βασιλέως!..»

Ἦτον ὅπως ἀγράφματος, ἀλλὰ πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὑπῆρχε λίαν φιλακλόλουθος, διὸ καὶ πολλὰς περικοπὰς καὶ ῥήσεις ἐκκλησιαστικὰς ἐνθυμεῖτο καὶ ἀνέφερεν ἐν παντὶ λόγῳ, καίτοι ἠγνόει τὰς ἀκριβεῖς αὐτῶν ἐννοίας, ἢ καὶ παρεξήγει αὐτὰς κατὰ τοὺς πῶθους του, πολλάκις μέχρι γελοιοῦτος. Ἦτο δὲ καὶ φύσει ἀστείος. Ὁσάκις ἤρχετο παρ' ἡμῖν, ἐζήτει κρέας χοίρου νὰ φάγῃ. — Διατί, Μικέ, ἀγαπᾶς τόσο τὸ χοίρειον κρέας; — Διότι, ἀφοῦ δὲν εἶμαι ἕξις νὰ μεταλάβω τῆς ἀγίας κοινωνίας, θέλω νὰ τρώω ἀπ' ἐκεῖνο ποῦ οἱ Τούρκοι δὲν τρῶν.

Μὴ λησμονήσωσιν οἱ ἱστορικοὶ, ὅτι ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ ἀγῶνι, τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ὑπῆρξε μέγας παράγων, μεζῶν ἰσως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος· διότι τοῦτο μὲν ὑπερεῖχεν ἐν ὀλίγοις ὡς φρόνημα, ἐκεῖνο δὲ ἀνέφλεγε τοὺς πολλοὺς ὡς αἶσθημα· διὸ καὶ εἴχομεν τότε ἐχθροὺς τοὺς παρ' ἡμῖν ἑτεροδόξους χριστιανούς, ὡς ὑποβλέποντας ἐν τῇ μισαλλοθηρήσῳ αὐτῶν μυωπία τὴν ἐξανάστασιν οὐχὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος, ἀλλὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τόση ὑπῆρχεν ἡ πλάνη αὕτη, ὥστε οὐδὲν παράδοξον ἂν συνέβαινε καὶ εἰς τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου· τοῦλάχιστον, πολλὰς τότε εἴχομεν πᾶθει προδοσίας ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων συγκαταίτων ἡμῶν, ἐπειδὴ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ὑπῆρχον ἀπηλλαγμένοι προλήψεων.

Συνεχῶς ὁ Μουσταφᾶς ἔφερον εἰς τοὺς γονεῖς μου ἀγγελίας περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, ὅσας ἤκουε παρὰ τοῖς προῖσταμένοις, ἀληθεῖς ἢ ἀνυποστάτους, καλὰς ἢ κακὰς· τὰς κακὰς, ὅπως προφυλαττώμεθα· τὰς καλὰς, ὅπως χαίρωμεν. Ὅταν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἦλθεν εἰς τὸν πασσᾶν τῆς Σμύρνης ἡ ἀγγελία περὶ τῆς συνθήκης ἣτις εἶχε συνομολόγηθῆ ἐν Λον-

δίνῳ τῇ 24 Ἰουνίου μετὰ τῶν τριῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἰδοὺ ἔρχεται ὄλος χαρὰ.

— Τὰ ἐμάθετε;

— Τί τρέχει, Μικέ;

— «Βουλὴν προκίωνιον!» ἐβούλησαν οἱ ἀγάδες εἰς αἰῶνα τὸν ἀπντα.

— Πῶς! τί ἤκουσες;

— Ἦλθον ἀπὸ τὴν Πόλι γράμμικτα, καὶ καθὼς τ' ἄνοιξεν ὁ πασσᾶς, ἔστειλε κ' ἔκραξε τὸν ἐδικό μου, καὶ παρ' ὀλίγο νὰ μαδῆσουν καὶ οἱ δυὸ τὰ γένεια τους. Αὐτό, τὸ εἶδα μὲ τὰ μάτις μου· ἐκείνη τὴν στιγμήν ἔμβαινα νὰ τοὺς πᾶγω τὰ τομπούκια τους. Ἐπῆρε τὸ αὐτί μου ὅπου εἶπαν *κιαφίρ γκιαουρλάρ!* (ἄπιστοι γκιαουροί). Τώρα, ἐσεῖς πρέπει νὰ ζεῦρετε καλλίτερον τί νὰ τρέχῃ.

— Ζήτω ἡ Ἑλλάς! ἀνέκραξε τότε ὁ πατὴρ μου.

Ὁ Μουσταφᾶς ἠτένισεν εἰς αὐτὸν κεχηνῶς· ἄλλως τε καὶ οὔτε ἐνόησε καλῶς ὑπὲρ τίνος πράγματος ὁ πατὴρ εἶχεν ἀνακράξει αὐτῷ· «Ζήτω»· ὁ Μουσταφᾶς ἠγνόει Ἑλλάδα· ταύτην ἐθεώρει ὡς μῦθον κενόν· *Ρωμηωσύνην* αὐτὸς ἐγίνωσκε.

— Ἡ Εὐρώπη, ἐπρόσθεσεν ὁ πατὴρ, ἐπῆρεν ἐπάνω της τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ἑλλήνων· τώρα, καὶ μὲν Μικέ, εἰμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν πῶς ἐσωθήκαμεν.

Ἐτυχα παρὼν εἰς ταῦτα. — Μὰ, πατέρα, ἠρώτησα τότε, Ἑλληνες εἴμεθα καὶ ἡμεῖς;

Ὁ πατὴρ μου λόγιος μὲν δὲν ἦτον, ἀλλὰ φιλίστωρ, καὶ ἀπὸ τινος θείου μου, μέλους τῆς Ἐταιρίας τῶν Φιλικῶν, ἰκνὰ ἐμάνθανε. — Βέβαια, μὲ ἀπεκρίθη· Ἑλληνες καὶ ἡμεῖς εἴμεθα.

— Μὰ δὲν εἴμεθα Ῥωμηοί;

— Λεγόμεθα Ῥωμηοὶ τῶνόντι· ἀλλ' ἀφοῦ εἰς αὐτοὺς τοὺς τόπους, ὅπου κατοικοῦμεν, ἐκατοικοῦσαν οἱ Ἑλληνες, καὶ ἐξέκκοιλοῦμεν ἐλληνικὰ νὰ ὀμιλοῦμεν, ποῖο ἄλλοι σὲ φαίνονται πλέον Ἑλληνες ἀπὸ ἡμᾶς, ἂν δὲν ἦμεθα ἡμεῖς; οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων;

— Ἀλλὰ καὶ ἡ Σμύρνη;

— Καὶ ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Χίος, τί ὀνόματα εἶνε; Τούρκικα, φράγκικα ἢ ἐλληνικὰ;

— Ἑλληνικὰ.

— Ἑλλάς λοιπὸν καὶ οἱ τόποι μας· καὶ καθὼς, ἐνῶ Ἑλληνες εἴμεθα καὶ ἐλληνικὰ ὀμιλοῦμεν, λεγόμεθα Ῥωμηοί, ὁμοίως καὶ ἐκεῖνοι ὅπου ἐπάνω ἀπὸ τὰ πετένια (τὰς ἐπάλλξεις) τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐνῶ ἐλληνικὰ ὀμιλοῦσαν καὶ ἦσαν Ἑλληνες, ἐλέγοντο καὶ τότε Ῥωμαῖοι· καὶ ἐνῶ ἐλληνικὰ ὀμιλοῦσε καὶ Ἑλλην ἦτον ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ μας, ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ ἔπεσε μαχόμενος διὰ

τὸ ἑλληνικὸν γένος, Ῥωμαῖος καὶ ἐκεῖνος ἐλέγετο· δικτί; διότι, ὅταν ἐγίναμεν χριστιανοί, εἶχαμεν περικιτήτει τὸ ὄνομα τοῦ ἔθνους μας, ὡς ὄνομα τοῦ καιροῦ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ ἐπήραμεν τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες μᾶς εἶχαν ὑποτάξει πολὺ πρὸ τῶν Τούρκων, καὶ οὕτω κατηντήσαμεν, οἱ δυστυχεῖς, καθὼς κατηντήσαμεν.

Τοῦ Μουσταφᾶ ἀκούοντας τὰυτὰ οἱ ὀφθαλμοὶ βραχυμῆδον ἐμεγεθύνοντο, ὡς ἀπὸ θαύματος εἰς θαῦμος· ἐφάνιντο βλοσυροί, καὶ ἄμα ἐγέλων, καὶ ἦσαν ἔμπλεοι δακρύων ἐν ἐκείνῳ τῷ γέλωτι· ἕως οὗ τὰ βλέφαρα, πλέον μὴ κατισχύσαντα τῆς πλημμύρας, ἀφῆκαν τὰ δάκρυα νὰ βρῦσωσιν ἐπὶ τῶν παρειῶν του κρουνηδόν.

Ἦ δρόσο; τῶν ψυχοτρόφων ἐκείνων καταλύσεων! Ἦ φλόξ τῶν θεῶν ἐκείνων ἐνθουσιασμῶν, ὑπ' ὧν ἤρθη θεοειδῆς ὁ Ἕλληνας! Πῶς! πῶς ἔκτοτε ἐσμικρύνθη, ἐσμικρύνθη, ἕως οὗ ἐκάλυψε σε ἡ τέραρα!... Ἄν ἐν αὐτῇ δὲν ὑπολανθάνης, θεσπεσία φλόξ, ἂν δὲν ὑπολανθάνης, — ἐξουδενώθημεν, ἐτάφημεν· παρεσκευάσθημεν ἐρμικιον, ἂν ὄχι πλέον εἰς τοὺς γείτονας, ἀλλ' εἰς τοὺς τῶν γειτόνων ἀφ' ἑκείνου... Ἄλλ' ὄχι· ὑπολανθάνεις· ἐλθέτω ἡ περιστάσις, καὶ ἄμμες δὲ γ' ἐτσόμεθα!»

Ἀπομάστων τὰ δάκρυά του ὁ Μουσταφᾶς, εἶπεν εἰς ἐμὲ ὡς πρὸς συμπλήρωσιν τῶν λόγων τοῦ πατρὸς μου· — Ἄμῃ δὲν ἀκούς βπου λέγει καὶ τὸ Εὐαγγέλιο, «Καὶ ἔθεντο κουστοδίχον»; Κουστοδίχ ἔχει νὰ εἰπῇ Κωσταντίνος· Κωσταντίνος τὴν ἔκτισε (ἐνόει δὲ τὴν Κωσταντινούπολιν), Κωσταντίνος τὴν ἔχασε, καὶ Κωσταντίνος πάλιν θὰ τὴν ἐπάρῃ... Ζήτω ἡ ἐλευθερία! Ζήτω ὁ Κωσταντίνός μας!!!

Καὶ ἀνσπάσας τὴν καμπύλην σπάθην του ἀπὸ τῆς θήκης, ἐχειρέτισε στρατιωτικῶς οἰοῦντι τὸν Κωσταντίνον, ὃν ὅμως δὲν ἔμελεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ δυστήνου νὰ ἴδῃσι.

Τὸ ὄνομα τῆς Βουβουλίνης ὑπῆρχε τότε παρὰ τοῖς Ἕλλησι πάγγνωστον, ὡς ἄλλης Ἀμαζόνος· ἐπομένως, τὸ εἶχεν ἀκούσει καὶ ὁ Μουσταφᾶς. Ἡ οἰκία τῶν γονέων μου ἔκειτο ἐπὶ τῆς περικίτης· συνέβη ποτὲ νὰ προσορμισθῶσιν εἰς τὸν λιμένα γαλλικὰ πολεμικὰ πλοῖα, ἄκκος δὲ φέρουσα εἰς τὴν ξηρὰν ἀξιωματικούς ἦλθε νὰ τοὺς ἀποβιβάσῃ· τὸ πηδάλιον τῆς ἀκάτου ἦτον ἐπικεκοσμημένον διὰ προτομῆς τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς. Μόλις ὁ Μουσταφᾶς διακρίνει τὴν προτομὴν, καὶ — Ἐλάτε, κράζει πρὸς ἡμᾶς· ἐλάτε νὰ ἴδῃτε! Νάτε νε· ὡς καὶ οἱ Φραντσέζοι στήσανε τὴν Μπουμπουλίνα εἰς τὸ τιμόνι τους!

— Πῶς τὸ ἔξυρεις, ἂν αὐτὴ ἦνε ἡ Βουβουλίνα; ἠρώτησεν ἡ μήτηρ μου.

— Πῶς νὰ μὴν ἦναι! ἠκούσατέ νε· σεῖς ὅταν τὴν Μπουμπουλίνα ἄλλη κάμμιά; Νὰ κ' ἡ περικεφαλαία τις!...

Ἡ ἀγγελία τῆς ἐν Πύλῳ καταστροφῆς τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου ἀφίκετο εἰς Σμύρνην πρὶν ἢ γνωσθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει· ταύτην εἶχε

φέρει ἀγγλικὸν ἐμπόρικόν πλοῖον, οὗτινος ὁ κυβερνήτης ἀνέφερεν εἰς τὸν ἐκεῖ πρόξενον τῆς Ἀγγλίας, ὅτι τὴν 8 Ὀκτωβρίου, ἐνῶ μετὰ μεσημβρίαν ἔπλεε μεταξὺ Κυθήρων καὶ Πελοποννήσου, διέκρινε κατὰ τὰ παράλια τῆς Μεσσηνίας λάμψεις μετὰ βροντῶν ὑποζώφων· καὶ ὅτι ἀπὸ πλοίου ἑλληνικοῦ, ἀποπλεύσαντος τὴν προτερίκην ἐκ Νεοκάττρου, ἔμαθεν ὅτι οἱ συμμαχικοὶ στόλοι ἠτομάζοντο νὰ εἰσπλεύσωσιν ἐκεῖ τῇ ἐπικύριον. Πάραυτα αἱ πληροφοροφῶν αὐτῆς ἐξεπέμφθησαν διὰ ταχυδρομίου πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτάς, βεβαιωθέντας κατόπιν καὶ ἐξ ἐπιστολῶν τῶν ναυάρχων, ὅτι αἱ λάμψεις προήρχοντο ἐκ τῆς ἀναφλέξεως τῶν πυρπολουμένων τουρκοαιγυπτιακῶν πλοίων, ἐκ τῶν ἐκρήξεων των δὲ αἱ βρονταί.

Τὸ μέγα τοῦτο συμβάν, ἐνῶ ἐνέπλησε χαρᾶς τοὺς ἀγωνιζομένους, ἰδόντας ἐν αὐτῷ τὴν ἀόρατον τοῦ Ὑψίστου χεῖρα, ἀφ' ἑτέρου κατεφόβισε τοὺς ὑποχειρίους τῶν Τούρκων χριστιανούς, βλέποντας αὐτοὺς ἐκ νέου ἐξηγριωμένους καὶ ἀπειλοῦντας σφαγῆν. Κατ' ἐκείνας λοιπὸν τὰς ἡμέρας, ἰδοὺ πάλιν ὁ Μουσταφᾶς εἰς τὸν οἶκον τῶν γονέων μου. Οἱ φαινοὶ ὀφθαλμοὶ του ἐσπινθήριζον ὑπὸ χαρᾶς ἀκρατήτου· ἀκράτητος δὲ ἦτο καὶ ἡ ζώνη του ἡ πλατυτάτη, ἀδικκόπως περιδεομένη καὶ πάλιν πίπτουσα ἀπὸ τῆς ὀσφύος του.

— Τὰ ἐμάθετε;

— Νὰ ἦναι ἀλήθεια, Μικέ; Ἦλθες νὰ μᾶς εἰπῆς διὰ τὴν ἀρμάδα.

— Ἄ ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια! ἄνακράζει· καὶ συγχρόνως ἀνυψώσας ἀμροτέραις τῆς χερσὶ τὴν κίδαριν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς του, τὴν ῥίπτει χαμαὶ ὄλαις δυνάμεσι, καὶ τὴν καταπατεῖ κορυβαντιῶν ἐπ' αὐτῆς, ὡς συμβόλου τῆς τυραννίδος.

Τοῦτο μένει κεχαραγμένον ἐν τῇ μνήμῃ μου, ὡς ἂν συνέβηκε χθεῖς.

— Καὶ τώρα, Μικέ, τὸν ἐρωτᾷ ὁ πατήρ, τί λέγουν εἰς αὐτὰ οἱ ἐδικοί σου;

— Ἄλακα τὰ χεῖλη τῶν ἀσεβῶν· ἀπόμειναν ὅταν τοὺς κουρούς ἀσκούους ὄλοι τους, καὶ μόνον βράζουν μέτα τους. Μὴ σὰς μέλη ὅμως, καὶ ἄμα ἀκούσω τίποτε, πάλιν θὰ ἐλθῶ νὰ σὰς τὰ πῶ.

Μετὰ δύο ἡμέρας, ὁ Μουσταφᾶς ἐπανέρχεται. — Καὶ ἄλλα νέα! μᾶς λέγει μυστηριωδῶς· οἱ Ἕλληνες ἐπέρκασαν εἰς τὴν Χίο. Τῶρ δὲ εἶναι ποῦ δ' ἐμπορῶ νὰ βασταχθῶ· πρέπει νὰ κάμω κάθε λογῆς τρόπο νὰ φύγω.

Ἐφόντι, εἶχε φθάσει κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπὸ Τσεσμέ ἡ εἰδήσις, ὅτι τὴν 16 Ὀκτωβρίου, ὁ στρατηγὸς Φαβιέρος, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τακτικῶς καὶ ἀτάκτους, ἀπέβη εἰς Χίον, καὶ μετὰ μάχην εὐτυχῆ, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους, κλεισθέντας εἰς τὸ φρούριον τῆς πόλεως. Συγχρόνως δὲ καὶ ὅτι ὁ Κόχρακ, ἐπιβάντων ὠραίου πολεμικοῦ πλοίου, ἡ Ἐλλάς καλουμένου, εἰσέπλευσεν εἰς τὸν μεταξὺ Χίου καὶ Κρήνης πορθμὸν, καὶ ἀπεβίβασε πυροβόλα ἐπὶ τῆς νήσου· ἐθρυλεῖτο δὲ καὶ ὅτι πολεμικὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐμελλον ὀνονοῦπα νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης.

— Τρόπο νά φύγω! ἐπανελάμβανεν ὁ Μουσταφᾶς· ἀκούσετε ἀπόψε ὅλη τὴν νύκτα τί συλλογίζουμουν. Νὰ μοῦ ἐτοιμάσετε μιὰ φορεσιὰ ἀπὸ κἀνένα ναύτη φραγκοφορεμένο καὶ νὰ κυττάξετε πότε φεύγει κἀνένα πατρίδο τσιριγώτικο. Εἰς τὸν καρaboκύρη του εἰμπορεῖτε νὰ ξεμυστηρευθῆτε... Ν' ἀφίση ἕναν ἀπὸ τοὺς ναύταις του, καὶ εἰς τόπο ἐκείνου νὰ πάρη ἐμένυ. Καθὼς εἶνε τὸ σπίτι σας ἐπάνω εἰς τὴν ἀκρογιαλιά, ἔρχομαι τὴν νύκτα ὅπου θὰ φύγη, καὶ μετὰ τὰ μεσάνυκτα στέλλει ὁ καρaboκύρης ἕξω τὴν βάρκα του, ἐμβαίνω εὐμορφα, εὐμορφα, καὶ κἀθημι ἀμέσως εἰς τὸ κουπί. Ἄν ἔλθουν οἱ Ἀγαρηνοὶ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸ καίκι, τὴν ὥρα ποῦ θὰ σηκωθῆ εἰς τὰ πικυᾶ, καὶ ἰδοῦν τὰ χαρτιά του, θὰ εὐρουν τοὺς ναύταις σωστούς. Ἐγὼ θὰ ξυρίσω ἐδῶ τὰ γένεια μου, θὰ μοῦ προμηθεύσετε κἀμμίς περρεῖκα μὲ μαῦρα μαλλιά, θὰ βράσω καὶ τὰ φρούδια μου μαῦρα, θὰ κατραμώσω καὶ τὰ χέρια μου, καὶ, πρῶτα ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Παναγίκα, ὁ ἄγας μου ὁ ἴδιος ἂν μὲ ἰδῆ, δὲν θὰ μὲ γνωρίσῃ μ' ἐκεῖνο τὸ κιαφέτι.

Ἡ φυγὴ τοῦ Μουσταφᾶ παρεσκευάσθη τάχιστα· ὁ πατὴρ ἀνεδέχθη πᾶσαν πρὸς τοῦτο φροντίδα· συγχρόνως δὲ συνέλαβε τὴν ιδέαν νὰ στείλῃ μετ' αὐτοῦ εἰς Σύρον καὶ ἐμὲ μετὰ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ μου, ὅπως, ἐν περιπτώσει νέων ἀνησυχιῶν καὶ κινδύνων ἐν Σμύρνῃ, ὑπάρχουσιν οἱ γονεῖς ἀπηλλαγμένοι τῆς περὶ τῶν παιδιῶν ἡμῶν μερίμνης. Εἰς Σύρον εὐρίσκειτο ἀποκαταστημένος ὡς ἔμπορος εἰς τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπαλλήλων τοῦ πατρὸς μου· εἰς τοῦτον λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ μᾶς στείλῃ ἐν συνοδίᾳ τοῦ Μουσταφᾶ.

Ἀνεχώρει μετὰ τινὰς ἡμέρας πλοῖον Κεφαλληναῖον· χάρις εἰς τὸν φιλόχριστον ζῆλον καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ πλοίαρχου, ἡ τοῦ Μουσταφᾶ λαθραῖα ἐπιβίβασις εὐωδόθη κατ' εὐχὴν, ὡς εἶχε σχεδιασθῆ. Ἡ μεταμφίσεις τὸν εἶχε καταστήσει κωμικόν, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἀγνωρίστον. Ἄμα ὡς μεταμορφωθείς παρουσιάσθη εἰς ἡμᾶς, ἐβάλαμεν ὅλοι τοὺς γέλωτας, καθόσον μάλιστα καὶ ἔψαλλεν εἰσερχόμενος «Χιτῶνά μοι παράσχου φωτεινόν», ἐνῶ ὁ ναυτικὸς ἐκεῖνος χιτῶν, ὃν εἶχε φορέσει, διεμαρτύρετο κατὰ τῆς φωτεινῆς καθαριότητος.

Ἐξήλθομεν τοῦ λιμένος αἰσίως. . . .

Κατόπιν ὁ συγγραφεὺς διηγεῖται τὰ κατὰ τὸν διάπλουν μέχρι Σύρου, τὸ μέρος ὃ ἔλαβεν ὁ Μικὲς ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ τοῦ Φαβιέρου εἰς Χίον, τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς Ἐρμούπολιν καὶ τὴν αὐτόθι τελευτήν του, συμβάντα κινουῦντα καὶ εἰς ἰλαρότητα μὲν, ἀλλὰ καὶ εἰς συμπάθειαν, ἐνῶ αἱ ἱστορικαὶ περιπέτειαι ἐν αἷς διεξάγονται τὰ κατὰ τὸν ἀληθῆ καὶ ὄχι πλαστὸν τοῦτον ἥρωα περιγράφονται ἄπικτοι ἐν ἀκριβεῖ.

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΝ

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΠΕΤΡΟΒΙΤΖ ΧΜΕΤΙΘΒΣΚΙΗ *

Πλοίαρχου κατὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον
ἐκστρατείαν τῶν Ρώσων.

20 Αὐγούστου 1770, ἦλθον εἰς τὴν νῆτον Θάσον.

21 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐπιλαμβάνομαι τῶν ἐργασιῶν ἐπὶ τῇ προκυμιάᾳ ἰδρύθη μικρὸς ναύσταθμος καὶ παρ' αὐτῷ ναυπηγεῖον. Ἡ νῆσος Θάσος κεῖται παρὰ ταῖς ἀκταῖς τῆς Ῥωμυλίας, ἀρκούντως μικρὰ τὴν περιφέρειαν ἔδαφος ἔχουσα ἄρεινὸν πλῆρες παντοῖων δασῶν ἐκ πίτυων ἰδίως, εὐρηναται ὅμως καὶ δρυς, πεύκαι, πλάτανοι, συκαὶ καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν ὄρεων πλῆθὺς ἐλαῖων καὶ λεπτοκαρυῶν.

Ἡ νῆτος αὕτη ἔχει εὐφορωτάτην γῆν διὰ δημοτικους καρποὺς καίτοι πολλὰ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν σπείρουσι, προμηθευόμενοι τὸν σίτον ἐκ Ῥωμυλίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφ' ἐτέρου οἱ ἐγχώριοι ἐξάγουσιν ἔλαιον τὸ ὁποῖον παράγουσι κατὰ τὸν Δῶριον. Ἐν τῷ λιμένι ἐκείνῳ ἔνθα ἠγκυροβόλησα ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου διακρίνονται εἰσέτι τὰ εἰλίπια τῆς μεγάλης καὶ ἀπροσμάχτου ἀρχαίας ἐλληνικῆς πόλεως, ἧτις ἦτο ἐκ μαρμαῶν ὅλη ἐκτισμένη καὶ περιτειχισμένη ἐξ οὐκ ὀλίγων λελαξευμένων μεγάλων λίθων, τὸ ὁποῖον οὐδόπως παρὰδόξον, καθότι βρῆται ἡ νῆτος ἅπασα μαρμαῶν, ἐκπλήσσειται τις μόνον ἀναλογιζόμενος τὸ ὕψος εἰς ὃ μετέφερον τοὺς ὄγκους ἐκείνους ἔνθα καὶ ἐλεύθερος βῆρος ἄνθρωπος μετὰ κόπου ἀνέρχεται εἰς τὰ ἐπίπεδα δὲ ὠραιότατα τὴν φυσικὴν καλλονὴν μέρη ὑπάρχουσιν ἀρχαιότητες, τάφοι μετὰ μαρμαρίνης βάσει καὶ πλακῶν παρὰ τῇ πόλει πύργος καὶ λιμὴν περιεστοιχισμένος ὡσαύτως διὰ μαρμαρίνων τειχῶν.

* Τὸ χειρόγραφον ἡμερολόγιον τοῦ Ῥώτου τούτου πλοίαρχου 1ης τάξεως τοῦ βωσικοῦ βραβλικῆς ναυτικῆς μετασχόντος τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας κατὰ τὸ 1770-1774 καὶ ἐπιβαίνοντος τῆς φρεγάτας «Γρεῖς Ἱεράρχαι» ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ ἐν Πετρούπολει ἐκδομένῳ περιοδικῷ «Σοβρεμνίκ» (Σύγχρονος) κατὰ τὸ 1855 ἀρ. 4 καὶ 2 ἐξ οὗ καὶ ἀρῶμεθα αὐτό. Ὡς συγκείμενον δὲ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ λεπτομεροῦς ἐκθέσεως τῶν διαφόρων μαχῶν καὶ ναυμαχιῶν ἰδίως, παραλείπομεν πάντα τὰ μὴ ἐνδιαφέροντα ἀπ' εὐθείας τὸν ἐλληνισμὸν, ἀρκούμενοι εἰς τὰ περὶ Ἑλλήνων ἰδίως ἀναφερόμενα, ἅτινα θεωροῦμεν ἀρκούντως σπουδαία ἰδίως τὰ παρὰ τοῦ Μοσχόβιτου τούτου ἐπισυναπτόμενα ἐπίσημα ἔγγραφα, τὰς περὶ τῶν Ἑλλήνων δυσμενεῖς κρίσεις αὐτοῦ, ἀς συνεμερίζοντο τότε οἱ πλεῖστοι τῶν Ῥώσων ἐξ αὐτῆς τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης Β', ἀρχομένης ὅπως κατεδείξαμεν τοῦτο πολλὰς ἐν τῷ «Παρνασσῷ».

Ἐπιστολὴ γραφεῖσα παρὰ πάντων τῶν ἐν Σμύρῃ προξένων τῇ 21 Ἰου-
 λίου καὶ ἐγχειρισθεῖσα τῷ κόμητι Ὁρλόβ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῶν προξέ-
 νων τῇ 25 Ἰουλίου 1770 ἔτους.

Ἡ μεγαλοψυχία μεθ' ἧς ἡ ὑμετέρα ἐκλαμπρότης ἐφέρθητε τοῖς πολυαριθμοῖς ὀθω-
 manoῖς αἰχμαλώτοις, ἐπιδαφιλεύσαντες αὐτοῖς τοσοῦτον δαψιλῶς τὴν ἐλευθερίαν, ἐγέν-
 νησε παρ' ἡμῖν τε καὶ τῷ ἐχθρῷ τὸν Οὐμασμὸν καὶ σεβασμὸν ὃν ἡ τοιαύτη διαγωγή
 προξενεῖ καὶ αὐτοῖς τοῖς βαρβάροις. Ὁ τῆς Κρήτης Γιανιτζάρ Ἀγᾶς, ὢν ὡσαύτως
 ἡμέτερος αἰχμαλώτος, πιστῶς ἐξεπλήρωσε τὴν ἀνατεθείσαν παρὰ τῆς ὑμετέρας ἐκ-
 λαμπρότητος παραγγελίαν πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἀνέλαβε τὴν φρον-
 τιδα νὰ δώσῃ ὑμῖν περὶ τοῦτου λόγον· ἡ ἀκριβὴς ἐκθεσις πάντων ἐκείνων ἅτινα εἶχετε
 αὐτῷ ἐμπιστευθῆ, ἔσχε τοιαύτην ἐπ' ἁρῶν ἐπὶ τῶν ἐνταῦθα ἀρχηγῶν, ὥστε οἱ τελευ-
 ταιοὶ αὐθωρεῖ διέταξαν ἡμᾶς ν' ἀποστείλωμεν τῇ ὑμετέρᾳ ἐκλαμπρότητι ἐπιτροπὴν
 ὅπως διαβιβᾷ ὑμῖν λεπτομερῆ ἐκθεσιν τῶν γεγονότων ἅτινα ἐπήγασαν συνεπείᾳ τῆς
 ἐλθούσης ἐνταῦθα εἰδήσεως περὶ ὀλοσχεροῦς καταστροφῆς τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου.
 Πράγματι, εὐμενέστατε κύριε, τῇ 8 Αὐγούστου ὁ λαὸς καὶ ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως ταύ-
 τῆς ἐν τῇ πρώτῃ ἐξάψει τῶν πνευματῶν συνεπείᾳ τῆς προσβλητικῆς ταύτης διὰ τοὺς
 Ὀθωμανοὺς εἰδήσεως, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπάντων οὓς συνήγνησαν καθ' ὅδον
 ὦν κατέσφαξαν μέγαν ἀριθμὸν, ἐξ ὧν δύο Εὐρωπαῖοι ἐπίσης ἐγένοντο θύμα τῆς θηριω-
 δίας τοῦ ὄχλου τοῦτου. Ἡ ἐκ τῆς ὀχλαγωγίας ταύτης γεννηθεῖσα ταραχὴ προδύξινθη
 τρέμον πᾶσι τοῖς Εὐρωπαῖοις· τὸ πλείστον τῶν ὁμοειθῶν ἡμῶν ἐζήτησαν ἄσυλον ἐν
 τοῖς πλοίοις, ἕτεροι ἐκρύβησαν ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν, τὸ ἐμπόριον παντελῶς ἐνεκρώθη,
 τὰ καταστήματα καὶ αἱ οἰκίαι ἐκλείσθησαν καὶ ἡ κατάστασις εἰς ἣν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ
 ἡ πόλις αὕτη περιῆλθε παριστᾷ ζωηροτάτην σκηρὴν πανωλεθρίας. βέβαιον ὅμως εἶναι
 ὅτι οἱ διοικηταὶ οὐδὲν μετέσχον τῶν ἀθεμιτοῦργιῶν τούτων καὶ ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ
 νὰ ὁμολογήσωμεν καὶ δίκαιον ὀφείλομεν νὰ παρέξωμεν τῇ ἀγαθῇ αὐτῶν διαγωγῇ· εἰρ-
 γάσθησαν οὐχὶ μόνον μετὰ ζήλου καὶ προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ προφανοῦς κινδύνου ὑπὲρ
 τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως καὶ ἡσυχίας, καὶ ἀδιαλείπτως προσεπάθουν νὰ παρέ-
 χωσι τοῖς Εὐρωπαῖοις πᾶσαν δυνατὴν ἄμυναν καὶ προστασίαν συνωδᾷ ταῖς μετὰ τῆς
 Πύλης συνθήκαις αὐτῶν οὕτως ὥστε ἐκτὸς ἐπαίου οὐδὲν ἕτερον δυνάμεθα ν' ἀποδώσω-
 μεν αὐτοῖς· ἐὰν δὲ τὰ διαδήματα αὐτῶν δὲν ἔσχον πάντοτε αἰσία ἀποτελέσματα τοῦτο
 ἀποδοτέον μᾶλλον τῇ ἀδυναμίᾳ τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἥτις ἀπλοῦν ἔχουσι κυριαρχίας
 ἐκείνητο ἐπὶ τοῦ ἀτιθάσου στρατοῦ οὗ τινος τὰς κακὰς ἐξεις πολλὰκις ἠναγκάζοντο νὰ
 ὑποφέρωσιν αὐτοὶ οὗτοι. Πρὸ ἡμερῶν τινῶν ἤδη, εὐμενέστατε κύριε, ἡ τάξις φρονούμεν
 ὅτι ἀποκατέστη, τὸ ἐμπόριον ἤρξατο νὰ ἀναλαμβάνῃ καὶ ἡ πίστις μετὰ τῶν πολιτῶν
 νὰ ἀναγεννάται· ἐν τούτοις οἱ Εὐρωπαῖοι πάντοτε κατέχονται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κινδύνου
 ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀβεβαιότητος. Ὁ φόβος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας ἐκλαμ-
 πρότητος διοικουμένου, προξενεῖ αὐτοῖς δικαιοτάτον τρέμον· ἀναμφισβητήτως ἡ τρο-
 μερὰ αὕτη στιγμὴ ἔσται ἐποχὴ αἱματοχυσίας καὶ ληστείας χιλιάδων ὀνηκῶν τῶν βα-
 σιλέων ἡμῶν καὶ τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν. Ἡ τρομερὰ αὕτη
 κατάστασις ἠνάγκασεν ἡμᾶς νὰ ἐξουσιοδοτήσωμεν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ὑπηκόων
 ἡμῶν νὰ ἐκθέσωσι τῇ ὑμετέρᾳ ἐκλαμπρότητι τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς θέσεώς μας· ἐξαι-
 τοῦμεθα νὰ δώσητε αὐτοῖς ἀκρόασιν, κολακευόμεθα δὲ ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, ὅτι οὗτοι θέ-
 λουσι καταπελῆν ἡμᾶς ν' ἀποσύρητε τὰ νικηφόρα ὄπλα τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος ἐκ
 τῆς ἐμπορικῆς ταύτης πόλεως, ἥτις οὐχὶ ἐχθρική χώρα ἀλλὰ μᾶλλον θεωρητέα παρ'
 ἡμῶν ἀποικία ἰδρυθεῖσα παρὰ διαφόρων οὐδετέρων δυνάμεων, ὧν τὸ ἐμπόριον ἡ μεγάλη
 Αὐτοκράτειρα δὲν θέλει καταστρέψῃ ἀλλ' οὐδὲ θυσιάσει τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Ἡ τύχη

ἡμῶν ἐναπόκειται εἰς τὴν ὑμετέραν ἐκλαμπρότητα καὶ ἡ μέριμνα ἧς, ὡς καταδείκνυε-
 ται ἐπελήφθητε ὑπὲρ ἡμῶν, ἀρκούντως καθησυχάζει ἡμᾶς ὅσον ἀφορᾷ τὰς μελλούσας
 διαταγὰς σας.

Οἱ διοικητὰί τῆς πόλεως ταύτης, εὐμενέστατε κύριε, ἀναμένουσι συνεπείᾳ τῆς ἡμε-
 τέρας διαθεβαιώσεως περὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν, τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τῶν λοιπῶν
 αἰχμαλώτων, οὓς ἐκράτησατε ὡς ἀμήρους· ἐὰν ἡ παράκλησις μου αὕτη θέλει τύχει τῆς
 εὐμενοῦς ὑμῶν ἀποδοχῆς καὶ θέλετε ἀπελευθερώσει μεγαλοψύχως καὶ τοὺς λοιποὺς αἰχ-
 μαλώτους, ἡ νέα αὕτη ἐνδείξις τῆς ὑμετέρας εὐσπλαγγχίας, θέλει προσάψει ὑμῖν οὐχὶ
 ἐλάσσονα τιμὴν αὐτῆς τῆς νίκης, ταυτοχρόνως δὲ παρέχοντες τοῖς Ὀθωμανοῖς ὑπηρε-
 αῖαν θέλομεν ἀπολαύσει τῆς ἀσφαλείας ἡμῶν.

Υποκλιόμεθα εὐσεβᾶτως

Ἐπονται αἱ ὑπογραφαί.

Ἐπιστολὴ Σεῖδ Γανὰν, Γιανιτζάρ Ἀγᾶ Κρήτης, ἐκ Σμύρνης πρὸς τὸν
 κόμητα Ὁρλόβ γραφεῖσα τῇ 21 Ἰουλίου 1770.

Τὸ παράδειγμα τῶν μεγιστάνων τῶν πρεσβευάντων τοὺς νόμους τοῦ Μεσσία, ἐντιμότατε
 καὶ ἐνδοξότατε ἡμῶν φίλε στρατάρχα καὶ γενικὴ διοικητὰ τῶν ναυτικῶν τῆς Ῥωσικῆς
 Αὐτοκρατορίας δυνάμεων, ἐκπληρῶν τὸ πρὸς σὲ καθήκον φιλίας, σοὶ ἀναγγέλλω ὅτι
 ἔμα τῇ εἰς Σμύρνην αἰσιᾷ ἀφίξει ἡμῶν, ἀκολουθοῦντες τὸ θέλημα σου, ἀνηγγελαμεν
 τῷ κυβερνοῦντι τὴν χώραν ταύτην διοικητῇ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀρχουσι ἐν γενικῇ συνε-
 δριάσει πᾶν ὅτι προφορικῶς εἶχες ἐκθέσει ἡμῖν. Εἰς ἃ ὁμοφώνως ἀπήντησαν ὅτι ἃ
 νόμος ἀπαγορεύει τὸν φόνον τοῦ βασιλᾶ ἀποκρίνοντος τοὺς φόρους, τοὺναντίον δὲ διαφω-
 λᾶσαι καὶ προστατεύει τὴν τιμὴν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὡς ἑαυτοῦ· ὅτι συμψᾶ τῷ αὐτῷ
 νόμῳ παρέχουσι παντοίας χάριτας πᾶσι τοῖς Εὐρωπαῖοις προξένοις, τοῖς ἐδρῶσιν ἐντε τῇ
 πόλει ταύτῃ καὶ ταῖς περὶ αὐτῆς χώραις, ἃ οἰκοῦσιν ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν προστα-
 σίαν τοῦ ἰσχυροτάτου καὶ μεγαλοπρεπεστάτου Ἄνακτος Σουλτάνου τῶν Ὀθωμανῶν
 οὐτινος τὴν βασιλείαν διαφυλάξει ὁ Κύριος μέχρι τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐν Σμύρῃ
 καὶ τῇ πρωτεύουσῃ τῶν ἐν Ἀνατολῇ, ἐπὶ τῷ πρώτῳ ἀκούσματι τοῦ λυπηροῦ γεγο-
 νότος τὸ ὅποιον διεδύθη τῇ κυριακῇ καὶ μεγίστης οἰσῆς τῆς ἐκ τῶν περιχώρων συρ-
 ροῆς τοῦ ὄχλου, ἐγεννήθη ταραχὴ ἐν ἧ ἐσφάγησαν πολλοὶ βασιλῆδες. Ἐν περιπτώσει τοι-
 αύτης αἱματοχυσίας καταδικαζομένης ὑπὸ τῶν ἡμετέρων νόμων, ἡ ἐντολὴ τοῦ Μωά-
 μεθ διατάσσει ἔμα συλληφθῶσιν οἱ φονεῖς καὶ οἱ κληρονόμοι τῶν φονευθέντων αἰτήσω-
 σιν ἱκανοποίησιν, νὰ καταδικάζωνται οἱ πρώτοι εἰς θάνατον· νῦν ἐπῆλθεν ἡ τάξις καὶ
 ἡ γενικὴ ἀσφάλεια ἐδραιώθη.

Ἰδοὺ ἡ μόνη ἀπαντησις εἰς ἃ εἶχες ἡμῖν ἀναθέσει νὰ ἐκθέσωμεν καὶ περὶ ὧν ὑπε-
 σχέθημεν νὰ σοὶ δώσωμεν λόγον.

Σεῖδ Γανὰν,

δούλος τοῦ Θεοῦ Γιανιτζάρ Ἀγᾶ Κρήτης
 ὑπέγραψεν ἰδιοχείρως

Ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Σμύρῃ προξένου τῆς Πρωσσίας Ἀρνόλδου Βιελίγκου,
 τῇ αὐτοῦ ἐκλαμπρότητι κόμητι Ἀλεξίῳ Γραγορίεβιτς Ὁρλόβ, ἐκ Σμύρνης
 τῇ 21 Ἰουλίου 1770 ἔτους.

Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφερθῶ τῇ κοινῇ ἐκείνῃ ἐπιστολῇ ἣν ἔπαντες ἡμῶν οἱ εὐ-
 ρισκόμενοι ἐνταῦθα πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι ἀποστελλουσι τῇ ὑμετέρᾳ ἐκλαμπρότητι

μετὰ ἐπιτροπῆς, ὅπως ὑποδείξωσι τὸν κίνδυνον ἐκείνον ὃν διατρέχουμὲν παραλείπων τὰ λυπηρὰ γεγονότα ἅτινα δύνανται νὰ συμβῶσιν ἅμα ἐμφανισθῆ ὁ Ῥωσικὸς στόλος, λαμβάνω τὴν τόλμην ὑποκλινόμενος νὰ αἰτήσω παρὰ τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος νὰ μὴ προβῆ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν οἴκων καὶ οἰκογενειῶν ἡμῶν, καὶ ἐπαναλάβω τὴν αἴτησίν μου περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως, τῶν αἰχμαλώτων, τῶν ἐπὶ τοῦ παρ' ὑμῶν διοικουμένου στόλου εὐρισκομένων, καθ' ὅτι τὴν ἐλπίδα τῆς ἀσφαλείας ἡμῶν ἀναθέτομεν ἀποκλειστικῶς τῇ μεγαλοψυχίᾳ τῆς ἐμπορεῖσθε τὸ μέγα δὲ καὶ ἐξαιρετικὸν τοῦτο ἔλεος θέλει πολλαπλασιάσει τὰς θερμὰς ἡμῶν περὶ τῆς διαφυλάξεως τῆς ὑμετέρας εὐημερίας δεήσεις.

Λαμβάνων τὴν τιμὴν ὑποκλινομαι εὐσεβῶς.

Γράμμα Ἑλλήνων Ἱεραρχῶν τῷ κόμητι Ὁρλόβ.

Διὰ τοῦ παρόντος κοινῶς ἡμῶν γράμματος διαγγέλομεν θερμῶς τὰ ἑξῆς:

Ὁ Παντοδύναμος Κύριος ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἠδούκησε νὰ ἐπιλάβῃ ἐν Ἀρχιεπισκοπῇ τὸ ὄπλον τοῦ ἀηττήτου τιμίου καὶ ζωοποιῦ Σταυροῦ, τουτέστιν ὁ θεοφρούρητος καὶ νικηφόρος Ῥωσικὸς στόλος ὅστις κατέκαυσε ὄλοσχερῶς ἅπαντα τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον ἀπέναντι τῆς νήσου Χίου, ἀπελευθερώσας θεία ἀρωγῇ τὸ δύστηνον Ἀρχιεπίσκοπον τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ, τὸ ὅποιον διὰ τῆς πανσόφου νῦν ποδηγητρίας δυνάμεως τῆς Μεγαλειότητος ἡμῶν αὐτοκρατορίας Αἰκατερίνης Ἀλεξέγιεβνας πύσης Ῥωσίας καὶ τῇ ἡρωϊκῇ ὁδηγίᾳ τοῦ τε ἐκλαμπροτάτου κόμητος καὶ πληρεξουσίου στρατηγοῦ Ἀλεξίου Γρηγορίεβιτς Ὁρλόβ καὶ τοῦ ἀτρομήτου, ἀνδρείου, ἐξοχωτάτου ναυάρχου καὶ ἱππότητος Γρηγορίου Ἀνδρέγιεβιτς Σπυρίδοβ καὶ λοιπῶν κυρίων διοικητῶν, ἀπαλάυει νῦν πλήρους ἀσφαλείας.

Τούτου ἕνεκα καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν ταῖς πέριξ νήσοις ἀρχιερατεύοντες, οὐχὶ μόνον ἡμᾶς αὐτοὺς ὀλοφύχως καὶ εὐλαβικῶς ἀφιερῶμεν τῇ Αὐτοκρατορικῇ αὐτῆς Μεγαλειότητι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμπιστευθὲν ἡμῖν παρὰ τοῦ θεοῦ πσίμιον, ἕξει ἅπαντας τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς ἐδέλιπιδες ἀναθέτομεν τῇ προστασίᾳ τῶν πτερόγων αὐτῆς καὶ μεθ' ἑρκαυ ὑποσχόμεθα ἐνώπιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συνωδᾶ τῇ ὀρθοδόξῃ ἡμῶν πίστει καὶ ἀρχιερατικῇ ἀξιοπροπέτῃ οὐχὶ μόνον νῦν ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ διατελώμεν μέχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἐν παντὶ ἀφορῶντι τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους πιστότατοι, καὶ εἰς τὰ διατάγματα τοῦ πληρεξουσίου στρατηγοῦ, ἐκλαμπροτάτου κόμητος καὶ ἐξοχωτάτου κυρίου ναυάρχου καὶ λοιπῶν διοικητῶν προθυμότεροι.

Δι' ὃ μετὰ δακρύων ἐξαιτούμεθα παρὰ τῆς ὑμετέρας Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος νὰ δεχθῆτε ὑπὸ τὴν αἰώνιον ἡμῶν προστασίαν καὶ σκέπην τὸ δύστηνον Ἀρχιεπίσκοπον, διατάσσοντες νὰ υποταχθῶμεν καὶ ἡμεῖς τῇ ἱερᾷ τῆς Ῥωσίας συνόδῳ, καθ' ὅτι ἅπασας τὰς ἐν Θεῷ ἐλπίδας ἡμῶν ἐναποθέσαμεν τῇ Ῥωσικῇ Αὐτοκρατορίᾳ εἰς ἐνδειξὴν τοῦ ὅποιου ἅπαντες ἰδιοχειρῶς ὑπογραφοῦμεθα. 1771 ἔτους Φεβρουαρίου 13 ἐν Ἀρχιεπισκοπῇ.

Ταπεινὸς Ἀνθιμος, Μητροπολίτης Ἀνδρου καὶ Νάξου.

Ταπεινὸς Γαβριήλ, Ἀρχιεπίσκοπος Θήρας.

Ταπεινὸς Γρηγόριος, Ἀρχιεπίσκοπος Ζέας.

Ταπεινὸς Ἰωάσαφ, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀνδρου.

Τοῦ πανιερωτάτου Μελετίου Ἀρχιεπισκόπου Τήνου, ἀντιπρόσωπος Ἱερομόναχος Ἀθανάσιος.

1 Καὶ τὰ τρία ταῦτα ἐπίσημα ἔγγραφα ἅτινα ἐπισυνάπτει ὁ ἐν λόγῳ Μοσχόβιτης εἶνε σπουδαιότατα καθ' ὃ καταδεικνύοντα τὰ δεινὰ ἅτινα ἐπέστησαν οἱ ὄλους ἀθῶοι ἐν Σμύρνῃ ὁμο-

1 Ἰουνίου 1771. Μετὰ τοῦ ναυάρχου Γρηγορίου Ἀνδρέγιεβιτς μετέβην εἰς Πάρον καὶ Ἀντίπαρον ἐν αἰς οἰκοδομικῇ τε καὶ ὁδοὶ ὡς ἄνω περιεγράφει ἐν ἀμφοτέραις ὑπάρχουσιν, ἐρείπεια μαρμαρίνων πύργων καταστράφοντων ἐν Πάρῳ ὑπάρχει ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου· λογίζεται ἐν Ἀρχιεπισκοπῇ διάσημος, λέγεται ὅτι οἰκοδομήθη παρὰ τῆς Αὐτοκρατορίας Ἑλένης ἐκ μαρμαρίου ἕνεκα ὅμως τῆς ἀμαθείας τῶν Ἑλλήνων τὸ μάρμαρον καλύπτεται δι' ἀσθῆστου, ἐσωτερικῶς δὲ πολλακίς καὶ δι' εἰκόνων ἐν ταῖς ῥηθείαις ναοῦ παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἐπιτρέπεται ἡ ὑπαρξίς ἱερῶν καὶ τῶν Δυτικῶν οὐδεμίαν μεγαλοπρέπειαν διότι αἱ εἰκόνες εἶνε ἐπιτερωμέναι πικρῶς κοσμημάτων, ἡ ζωγραφικὴ χειροποίητη ἀντὶ δὲ χρυσοῦ αἱ πλεῖσται κοσμοῦνται χαλκῷ κώδωνες ὑπάρχουσιν ὀλίγοι, ἀντικαθιστώμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ πλάκων, ἀπαγορευομένων τῶν πρώτων ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐν Κ) πόλει κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου παραχωροῦνται τοῖς Ἑλλησι κατὰ τὴν ἐβδομάδα τοῦ Πάσχα τρεῖς μόνον ἡμέραι δι' ἱεροτελεστίας, τῶν λοιπῶν ἀπαγορευομένων. Οἱ Ἕλληνες εἶπον ψεῦστα, σπικνίως εὐρίσκει τις ἄνθρωπον λέγοντα τὴν ἀλήθειαν· αὐτοὶ οὗτοι μοι ἔλεγον ὅτι θεωρεῖται ὑπ' αὐτῶν εὐλαβικῶς ἐκεῖνος ὅστις ἐνεσάκεις ψευστῆ καὶ ἀπὸς εἶπη τὴν ἀλήθειαν.

Μετέβην καὶ εἰς τὴν Ἀντίπαρον, ἔνθα τὸ οὕτως ἀποκαλούμενον σπήλαιον, ἐπὶ τοῦ ὄρους, μαρμαρίνον βαθύτατον, εἰς ὃ κατήλθον κρατῶν ἀνημμένην λαμπάδα πεντήκοντα ἀργυρῆς διὰ κλίμακος ἐκ σχοινίου, οἱ δὲ μετ' ἐμοῦ ἀξιωματικοὶ κατήλθον ἀργυρῆς περὶ τὰς ἑκατόν· ἐν πολλοῖς μέρεσιν ἀποστάξουσι σταγόνες ὕδατος ἀποκρυσταλλούμεναι καὶ ἀποτελοῦσαι διαφορὰν εἰδῶν καὶ χρωμάτων σχήματα περιεργότατα· ἀλλαχῶς αἱ σταγόνες σχηματίζουσι εἶδος παραπαρασταμάτων καὶ ἀγαλμάτων τὸ βῆλος τοῦ σπηλαίου τούτου οὐδεὶς ἄχρι ταῦδε γινώσκει, καίτοι πολλοὶ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς χάριν περιεργείας μεταβιβάζουσιν ἐκεῖ, χαράττοντες ἐπὶ τῶν λίθων τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπισκέψεως· μετὰ αὐτῶν ἐχράχθη καὶ τὸ ὄνομά μου.

2 Ἀπρίλιον. Μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ στόλου ἐγένετο ἐπιθεώρησις τῶν Ἀλβανῶν· ἐξ ὧν πολλοὶ ἀφῆθησαν ἐλεύθεροι νὰ ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε, τοὺς δὲ λοιπούς περὶ τοὺς 1500 ἐκρατήσαμεν ὑπὸ τὸν αὐτὸν μισθὸν πρὸς 4 γρόσια τὸν μῆνα, δικαίρεσαντες εἰς τέσσαρα τάγματα. Οἱ λοιποὶ Ἀλβανοὶ

γενεὶς ἡμῶν συνεπέφ τῆς διαδοχῆς ἐκείνης εἰς Πελοπόννησον ἐστρατείας. Εὐτυχῶς, ὡς γνωστὸν Ὁρλόβ ἐπέστη ταῖς δεήσεις ταῦταις δοὺς ἀρόμασιν ἰδίως ταῖς ἀνωτέρω ἐπιστολαῖς τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων θυνάμεων καὶ μὴ ἐμφανισθῆς ἐνώπιον τῆς Σμύρνῃς, καὶ οὕτω λυτρώσας τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς τοὺς δυστήνους ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ὁμογενεῖς ἡμῶν.

1 Σπυρίδοβ.

2 Ἀλβανούς ἐνταῦθα προδήλως ἀποκαλεῖ τοὺς Ἰπεριώτας καὶ Πελοποννησίους, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγοις συμπέλασε τότε ὁ Ὁρλόβ ὅπως μετέξωσι τῆς διασημοῦς ἐκείνης ἐστρατείας. Ἐν γένει οἱ Ῥῶσοι ἀπεκάλουν τότε πολλὰς Ἀλβανούς τοὺς φέροντας τὴν φουστάνην.

ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια οἱ δὲ ἀσθενεῖς καὶ οἱ ἐστερημένοι πόρων ὅπως ἐπιστρέψωσιν ἀπέκησαν ἐν τῇ νήσῳ Πάρῳ, ἐξ οὗ πολλὰ τὰ δεινὰ, ἀκί ληστεία καὶ οἱ φόνοι, πολλὰ κλασάζοντες τὴν πενίαν τῶν ἐγχωρίων. Οὗτοι οἱ τελευταῖοί εἰσι γυμνοί, πεινκλῆοι τρέφονται διὰ χόρτου μόνον καὶ ἡ ὄψις αὐτῶν παριστᾷ ἀπλὴν σκιάν ἀνθρωπίνην, τοῦναντίον δὲ τόσον ἀκηροὶ καὶ οὐδεμιᾶς ἐργασίας ἀξιοὶ εἰσὶν ὥστε προτιμῶσι νὰ τρώγωσι χόρτον μόνον καὶ νὰ εἶναι γυμνοὶ ἢ νὰ ἐργάζωνται· πολλοὺς ἐξ αὐτῶν προσεκάλουον εἰς τὸ πλοῖον ὅπως ὑπηρετῶσιν πρὸς 4 γρόσια ἐπιμίσθιον κατὰ μῆνα· ἀλλ' εἰθισμένοι τῇ ἀργίᾳ οὐδὲ ὅπως εἰργάζοντο, δι' ἧ ἀναγκασζόμεν ν' ἀποπέμπω αὐτούς· δύναται τις νὰ ἐμολογήσῃ ὅτι ἅπανα ἡ Ἑλλὰς κατέχευται ὑπὸ ἀπεριόριστου ἀκηροῦ. Ἐνεκὰ δὲ τῆς μεγίστης ὑπερτιμῆσεως τῶν τροφίμων οἱ Ἄλβανοὶ ὑποφέρουσι ὑπὸ πείνης, τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι εἰσῆγον σίτον ἐκ Ῥωμυλίας καὶ Πελοποννήτου καὶ λοιπῶν ὠθωμανικῶν λιμένων, νῦν δὲ ἀφ' οὗ ἀπεκλείσαμεν τοὺς ἐν λόγῳ λιμένας πάντες πᾶσχουσι συνεπιεῖ τῆς μεγίστης τοῦ ἄρτου ὑπερτιμῆσεως.

23 Ὀβρίου 1772. Ἀπασα ἡ ναυτικὴ μοῖρα εἰσῆλθεν εἰς τὸ στενὸν τῆς Χίου ἀγκυροβολήσασα ἀπέναντι τοῦ Ἴτζεσμῆ.

24 Ὀβρίου. Διωρίσθησαν πρὸς ἄλωσιν τῆς ἄνω πόλεως, πυρπέλησιν τῶν ἀγκυροβολισμένων ἐκεῖ ἐχθρικῶν πλοίων καὶ τῆς ἐκδιώξεως τοῦ ἐχθροῦ αἱ φρεγάται «Ἀφρικὴ», «Ἑλπίς», «Πᾶρος», τὸ πυρπολικὸν «Ἀστραπὴ» καὶ ἡ φρεγάτα «Κωνσταντία» ἐφ' ἧς ἐπέβαινον ὁ ναύαρχος Γρεῦ.

Κατὰ τὸ δοθὲν ἐκ τοῦ πλοίου «Νίκη» σύλλημα, αἱ φρεγάται καὶ τὸ πυρπολικὸν προσήλασαν τῷ φρουρίῳ τοῦ Ἴτζεσμῆ, εἰσῆλθον εἰς τὸν λιμένα καὶ ἐπελήφθησαν τῆς καταδρομῆσεως. Ἐκκμον δὲ καὶ ἀπόδασιν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀνενοχλήτως ἐκ πεντακοσίων ἐν συνόλῳ ἀνδρῶν μετὰ δύο τηλεβόλων· οἱ Ἄλβανοὶ κατέλαβον τὰ ὑψώματα, ἀ δὲ τακτικὸς στρατὸς ἐτοποιητήθη ἐν τοῖς παρκλίοις μέχρις αὐτοῦ τοῦ φρουρίου.

Αἱ φρεγάται σφοδρῶ καὶ ἀκαταπάστῳ πυρὶ ἠνάγκασαν τὰ φρούρια νὰ σιγήσῃ, καταστρέψασαι πολλὰς τῶν ἐπέλξεων· τὴν αὐτὴν τύχην φρονῶ ὅτι ὑπέστησαν καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ φρουρίου τηλεβόλα καίτοι δὲν ὑπερέβαινον τὰ εἶς· οἱ πυροβοληταὶ ἐκρίθησαν ὕπισθεν τῶν τειχῶν καίτοι ἦσαν πολλὰ ὀλίγοι· οἱ ἐγχωριοὶ Ἕλληνας ἐβεβαίουν ὅτι οἱ τούρκοι ἀνῆρχοντο μόλις εἰς τριάκοντα. Ἄλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνας ἐνθα ἠδύναντα ἐπυροβόλου κατὰ τῶν Ῥώσων, μὴ χάνοντες οὐδεμίαν κατάλληλον εἰς τοῦτο περίττασιν, τοῦτο εἶδον ἰδίως ὁμῶς· κατὰ τῆς λέμβου μου ἐπυροβόλου ὄχι μόνον Ὄθωμανοὶ ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνας.

25 Ὀβρίου. Ἀπασα ἡ ναυτικὴ μοῖρα μετέβη εἰς Χίον ἀγκυροβολήσασα ὀλίγον τι ἀπωτέρω τῆς πόλεως.

26 Ὀβρίου. Ἐστάλη ἐκ μέρους τοῦ ναύαρχου πρὸς τὸν τῆς Χίου διοικητὴν ἐπιστολή, ἧς κομιστὴς ὑπῆρξεν Ἕλληνα ἐκ τῶν ἐγχωρίων· ἅμα ἐ-

πλησίισε τὸ φρούριον δύο ὑπάλληλοι ὠθωμανοὶ ἀποθήσκοντες τοὺς συνωθουμένους ἐν τῇ προκουμαίᾳ Τούρκους, παρέλαβον τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἐσπευσαν πρὸς τὸν Πασᾶ, οἱ δὲ λοιποὶ Τούρκοι καὶ Ἕλληνας ἠκολούθησαν αὐτὸν ἐκ περιεργείας· ἡ λέμβος μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν μας ἐπέστρεψεν.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶχεν οὕτω :

Ἐντιμότητα διοικητῆ τῆς νήσου Χίου.

Ἡ αὐτοῦ ἐλαμπρότης, ὁ κόμης Ἀλέξιος Γρηγόριεβιτς Ὁρλόδ με ἀπέστειλε μετὰ τῆς ναυτικῆς μοῖρας ἐνταῦθα, διατάξας με προηγουμένως νὰ καταστρέψω τὰ μικρὰ ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ἴτζεσμῆ πλοῖα, ἅτινα θὰ θεωρήσω δυνάμενα νὰ παρέξωσιν ὑμῖν ἀρωγὴν, μετὰ ταῦτα δὲ συνωδᾷ τῇ ἐμφύτῳ αὐτῷ φιλανθρωπίᾳ, διέταξεν ὅπως πρὸ τῆς καταδρομῆσεως ἐρωτήσω ὑμᾶς ἂν θέλετε νὰ λυτρώσῃτε τὴν πόλιν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοντας πασῶν τῶν δεχόμενων καὶ καταστροφῶν, ἀσυνεπάγεται ὁ ἀγῶν· δύνασθε ἐξ νῆς πληρώσετε χρηματικὴν ἀποζημίωσιν συνθηκολογοῦντες μετ' ἐμοῦ. Ἡ αὐτοῦ ἐλαμπρότης ἀναλογιζόμενος τὰ πλοῦτη τῆς τοσοῦτου πολυανθρώπου πόλεως, κεκτμένης πολλὰ ἐργοστάσια καὶ μέγα ἐμπόρον, ἀπαιτεῖ ἐν ἑκατομμύριον γροσίων, πρὸς ἀπολύτρωσιν τῆς πόλεως τῆς ἀποτεφρώσεως, λεηλασίας καὶ καταστροφῆς· βλέπετε ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ εἰσὶ λίαν μέτριαί μοι παρὲς δὲ πλήρη πληρεξουσιότητα πρὸς διεξαγωγὴν τῶν μεθ' ὑμῶν διαπραγματεύσεων, οὕτως ὥστε ἂν ἐπιθυμῆτε δύνασθε νὰ στείλιτε πρὸς τοῦτο ἀντιπροσώπους, οἵτινες θέλουσι ἔχει πάσαν προστασίαν καὶ ἐπιστρέψαι σώοι καὶ ἀδαβεῖς, πρὸ τῆς ἐνάρξεως πάσης ἐχθροπραξίας· καίτοι δὲ θεωροῦμαι ἀντίπαλος, ὡς ἰδιωτὴς ὁμῶς μένω

ὁ φίλος σας

Ναύαρχος Σαμουήλ Γρεῦ.*

27 Ὀβρίου. Ὁ πλοίαρχος Κούπας συνέλαβε νύκτωρ τρεχαντήριον πλέον εἰς Ἴτζεσμῆ καὶ μεταφέρον πολεμοφόδια. Ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ πληρώματος διετάχθημεν νὰ παραλάβωμεν τοὺς νέους ἐπὶ τῆς ναυτικῆς ἡμῶν μοῖρας, ἐξ ὧν ἐξ παρέλαβον ἐγώ. Οἱ Ἕλληνας οὗτοι λέγουσιν ὅτι ἐν Ἑλλησπόντῳ ἴστανται τρεῖς πλοῖα, δύο πυρπολικὰ καὶ τινὰ ὀπλιταγωγὰ· δύο δὲ πλοῖα καὶ πληθὺς ὀπλιταγωγῶν ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ.

Ἐπὶ τῇ σταλείσῃ ἐπιστολῇ ἐλήφθη ἡ ἐξῆς ἀπάντησις τοῦ διοικητοῦ τῆς Χίου, ἧς κομιστὴς ὑπῆρξεν Ἕλληνα ὡσαύτως.

Τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου ἐντιμότητα καὶ σιδαστότητα ναύαρχε κύριε Σαμουήλ Γρεῦ, εὐχομαι ὑμῖν ἐγείαν.

Χθὲς ἐλαβον τὴν ἐπιστολὴν ὑμῶν, ἐξ ἧς ἔγνων ὅτι ἀπετεφρώσατε πάντα τὰ ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ἴτζεσμῆ πλοῖα καὶ ἀλώσαντες τὸ φρούριον ἐκ μέρους τῆς θαλάσσης, ζητεῖτε νὰ καταστρέψῃτε καὶ τὴν νήσον Χίον ἢν ὀρίσθη νὰ προστατεύω, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ἔχετε διαταγὴν τοῦ κόμητος· πάντα ταῦτα ἔχουσι καλῶς καὶ τούτου ἐνεκα ἐναποθέτομεν τὴν τύχην ἡμῶν τῷ Θεῷ, ἔτοιμοι ὄντες νὰ υποστώμεν τὸ πᾶν. Μοὶ γράφετε ὡσαύτως ὅτι ἂν θέλω νὰ σώσω τὴν πόλιν καὶ πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ ἐκ τῆς καταστροφῆς καὶ παντὸς ἑτέρου ὁ συνεπάγεται ὁ ἀγῶν, διετάχθητε νὰ ζητήσῃτε ἐνδὸς ἑκατομμυρίου γροσίων ἀποζημίωσιν· τοῦτο με ἐκπλήσσει μεγάλως, καθ' ὅτι δὲν ὤρισθη νὰ πωλῶ καὶ ἐξαγοράζω πόλεις· αἱ τοιαῦται ἀπαιτήσεις ἀπαρέσκουσι αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ οὐδὲν ἕτερον καταδεκνύουσιν ἡ ὅτι ζητεῖτε τὸν πόλεμον· καὶ ἐπομένως ἐλπίζοντες ἐπὶ τῇ ἀρωγῇ τοῦ Θεοῦ εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ δεχθῶμεν ἡμᾶς, δι' ὃ στέλλομεν τὴν παρούσαν, ἣν ἅμα λαβόντες πράξατε ὅ,τι θέλετε ἀποφασίσαι.

Μουσταφᾶς πασᾶς βεζίρης καὶ προστατῆς τῆς νήσου Χίου.

Ὁ Ἕλληνα ὁ κομιστὴς τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολὴν ἀφηγεῖτο ὅτι Ὄθωμανοί τε καὶ Ἕλληνας ἀπάσας τὰς ἀποσκευὰς αὐτῶν μετέφερον εἰς τὰ ὑπό-

* Ἡβλ. τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Γρεῦ ἐν Παρνασσῶ τ. I' σελ. 34 κξ. (1879).

γαίαι τοῦ φρουρίου, αἱ οἰκίαι καὶ τὰ ἐργοστάσια εἰσὶν ἔρημα ἐν ἐνὶ λόγῳ ὄλῳς ἔτοιμοι νὰ ὑποδεχθῶσιν ἡμᾶς· ἐν τῷ φρουρίῳ ὑπάρχουσιν ἄνω τῶν ὀγδοήκοντα τηλεβόλων· γαινίτσαροι ἐν τῷ φρουρίῳ ἐν συνόλῳ τριακόσιοι, πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ ἀπὸ τριακοσίων ἀνδρῶν οἵτινες φρουροῦσι τὸ περίεξ τῆς πόλεως· ἐξ ὧν πιθανὸν νὰ εὐρεθῶσι καὶ Ἑλληνες, οὐχὶ πλείονες τῶν 1800 ἀνδρῶν τὸ ὅλον.

Ὁ νύναρχος Γρέυγ, τυχὼν τῆς ἀπικνήσεως ταύτης τοῦ διοικητοῦ τῆς Χίου, ἐζήτησε νὰ στήσῃ ἀπέναντι τοῦ φρουρίου δύο πλοῖα, δύο φρεγάτα· καὶ ἐν πυρπολικόν. Ἀναλογισθεὶς ὅμως τὴν ἰσχυρότητα τοῦ φρουρίου καὶ ὅτι ζημίαν μᾶλλον ἢ ὠφέλειαν ἠδύναντο νὰ περᾶξῃ ἢ κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσις, καθ' ἣ καὶ στρατιωτικὴν ἀπόβασιν ἠδυνάτει νὰ κάμῃ ἐλλείψει στρατοῦ, κατέλιπε πᾶσαν ἀπόπειραν κατὰ τὸ φρουρίου καὶ τῆς πόλεως· ἀπετάθη δὲ τῷ κόμητι ἐξικιτούμενος νὰ σταλῶσιν αὐτῷ βῶσαι, ἀλβανοὶ καὶ ἐν εἰσέτι πυρπολικόν· ἐν τοιαύτῃ μόνον περιπτώσει, ἔγραψεν, ἐλπίζει ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ τῆς ἐπιχειρήσεως· ἀλλ' ὁ κόμης δὲν ἐθέλωρησε κατὰλληλον νὰ στείλῃ στρατὸν ἐλλείψει τοιούτου καθ' ὅτι ἀπικνυτοὶ σχεδὸν ἀπεβίωσαν* αἱ δὲ ἐναπομείναντες ἦσαν ἀσθενεῖς.

26 Ἀπριλίου. Ἡ αὐτοῦ ἐκλαμπρότης ὁ κόμης Ὁρλόβ ἐπιβιβάνων τοῦ πλοίου α' Ροστισλάβ καὶ τῇ συνοδείᾳ ἑτέρων τεσσάρων ἀπέπλευσεν εἰς Μύκονον.

Τὸ ἔτος τοῦτο ἦτο ἡσυχον, κατὰ τὸ θέρος ἐπεπόλαζον ἀνεμοε δι' ἣ καύσων ὑπῆρξε μᾶλλον ὑποφερτός, μόνον διὰ τὸ τάγμα τοῦ Σλιουσενοβούρου ἦτο ἀπευκτατόν· ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου ἀρχομένου ἀπεβίωσαν ἄνω τῶν 900 στρατιωτῶν καὶ τριάκοντα ἀξιωματικοί, καὶ νῦν εἰσέτι ἐξἄκολουθοῦσι θνήκοντες, ὑπερβαίνοντες ἤδη τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 1200 νεκρῶν. Ἀσθενεῖαι ἐπεπόλαζον διάφοροι ἐξ ὧν τυφοειδὴς πυρετός καὶ δυσεντερία ἰδίως.

Ἐν Κρήτῃ, Μιτυλήνῃ καὶ λοιπαῖς χώραις οἱ μωαμεθνοὶ πάσχουσιν ἐξ ἐπιδημικῆς τινος ἐμφύτου ἀσθενείας· οἱ λοιποὶ κάτοικοι ἀπομακρύνονται αὐτῶν, οἰκοῦσιν οἱ ἀσθενεῖς οὗτοι μακρὰν τῶν πόλεων εἰς τὰ ὄρη, καὶ δικαίτερως κῶμας, ζῶσιν ἐξ ἐλεημοσύνης μεταξὺ τῶν νυμφερόντων, γεννῶσι τέκνα τοιαῦτα ἀσθενῆ καὶ οὕτω ἢ ἐν λόγῳ ἀσθενεῖα καθίσταται παντρογονική. Ἐν Ἑλλάδι οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι οἱ ἄνθρωποι τρέφονται διὰ χόρτου, οὕτω καὶ ἐν Νάξῳ συνέβη τῷ 1772 ἔπει ὅτε ἐλλείψει ἄρτου ἐπὶ τρεῖς ὀλοκλήρους μῆνας οἱ ἄνθρωποι ἔτρωγον χόρτον τὸ ὅποιον φύεται πολλὰ ὀλίγον ἐπὶ τῶν βράχων, μὴ βλαστάνον κατὰ τὸν χειμῶνα, κιάμενον δὲ κατὰ τὸ θέρος. Ἡ νῆτος αὕτη ἦτο ἀφιερωμένη τὸ πάλαι τῷ Βάκχῳ καὶ μέχρι τοῦδε εἰσέτι διακρίνονται τὰ ἔρεπια τοῦ ναοῦ τούτου· ἀπῆντησα πολλοὺς ἐκεῖ ἀνθρώπους καὶ ἤκουσα παρ' αὐτῶν ὅτι τρέφονται

* Οὕτως ἡ πολυπαθὴς νῆτος ἐλυτρώθη τῆς Μοσχοδιτικῆς ἐκείνης ἐπιδημίας χάρις τῇ ἐλλείψει ἐπαρκούς δυνάμεως.

διὰ χόρτου, παντοίου εἶδους κοχλιῶν καὶ κοχλιδίων, ἐν ἐνὶ λόγῳ τρώγουσι πᾶν τὸ προστυχόν, ἀρκεῖ μόνον νὰ μείνωσιν ἄργοι. Ἀπῆντησα Ἑλληνας, νεανίαν εἰκοσιπενταετῆ ὅστις ἐτρέφετο διὰ χόρτου, ἦτο κάτισχνος καὶ σχεδὸν γυμνός, προσεκάλεσα αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον χορηγῶν τροφοδοσίαν ἴσην τῇ τῶν ναυτῶν καὶ 2 1/2 ρ. μισθὸν κατὰ μῆνα· παραμείνας ὅμως δύο μόνον ἡμερονύκτια ἐπὶ τοῦ πλοίου παρητήθη, προτιμήσας ἀργὴς νὰ τρώγῃ χόρτον καὶ νὰ πεινᾷ ἢ νὰ ὑποκύπτῃ εἰς ἀρχὴν τινα· οἱ τοιοῦτοι δὲ εἶνε ὀλίγοι.

Ἐν Ἑλλάδι καὶ λοιπαῖς χριστιανικαῖς χώραις τῆς Ἀνατολῆς αἱ νηστεῖαι τηροῦνται ἀκριβῶς, ἡ τετάρτη καὶ παρασκευὴ αὐστηρῶς· οὐχὶ μόνον κρέας ἀλλ' οὐδὲ ἰχθυὺς τρώγουσιν· ὅσον δ' ἀπορᾷ τοὺς φόνους· καὶ τὰς ληστείας οὐδόλως θεωροῦσιν αὐτὰς ἀμάχημα· ἅμα φονεύσῃ τις τινα, τὸ ὅποιον τιμωρεῖται κατὰ τοὺς νόμους ἡμῶν, οὐδόλως ἀπολογούμενος ὡς ἐὰν ἔπρεπε τοῦτο νὰ συμβῇ λέγει ὅτι διεπραξέ τὸ ἔρηθον ἔγκλημα διότι ἐκκκοποίησαν τὸν ἀδελφὸν ἢ πατέρα αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ δικαιοσύνης ἀπολογίας ἄνευ οὐδενὸς δισταγμοῦ.

Οἱ γάμοι τελοῦνται ἐν Ἑλλάδι· κατ' οἶκον, καὶ αὐτὴν δὴ τὴν τεσσαρκοστήν (;) ὁ ἀρχιερεὺς δὲ κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ χορηγεῖν δικζύγια.

1773. Παρθέτω σημείωσιν τῶν φρεγατῶν, καταδρομικῶν, πυρπολικῶν κλπ. πολεμικῶν Ῥωσικῶν ἐν Αἰγίῳ πελάγει πλοίων.

Φρεγάται

Βόρειος Ἀετός	πλοίαρχ.	Φὸν Δεβιζ	Ἑλπίς	Πλοίαρχ.	Κοζουλόβ
Ἀφρικὴ	»	Ἰζέκοβ	Τῆνος	»	Προσελόβ
Ἀγ. Νικόλαος	»	Βοῦνδοιτζ	Σαλούμπαλ	»	Μουράτοβ
Ἀγ. Γεώργιος	»	Δαβίδοβ	Πᾶρος	»	Μιστρόβ
Ἀφροδίτη	»	Ἀρτζιμπάσεβ	Ἀθηνᾶ	»	Δούγδαλ
Ταχυδρόμος	»	Κριβτζόβ	Ἀρχιπέλαγ.	»	Μέλικοβ
Σχράτοβ	»	Σίτκην	Νίκη	»	Κοζλιάτεβ
Ἄλλος	»	Σκουράτοβ.			

Πλοῖα 1ης τάξεως

Ἰανουάριος	»	Μπορίτοβ	Νίκη	»	Νοβοκστόνοβ
Βεβόλοδ	»	Ῥοκσοβούργ	Σχράτοβ	»	Μουλαγκόβ
Τρεῖς Ἰεράρχαι	»	Χμετιόβσκι*	Τρεῖς Ἰεράρχαι	»	Στεπάνοβ
Κόμης Ὁρλόβ	»	Κονιάγιεβ	Ῥοστισλάβ	»	Ἀκλέι
Ἀσία	»	Τολμπούζιν	Νικηφόρος	»	Κοζλιάνινοβ
Εὐρώπη	»	Πολιβάνοβ	Ἑλπίς	»	Κονιάγιεβ
Τζεσμῆς	»	Ἄνιτζκοβ			

* Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἡμερολογίου τούτου (Σ. Μ.)

Πλοῖα 2ας τάξεως.

	πλοίαρχ.	
Δόξα		Μάρκος Βοϊνόβιτς
Ζηπάσκη	»	Φεόδοροβ
Ἅγιος Παῦλος	»	Παραγ. Ἀλεξιάδης
Κωνσταντίνα	»	Ἀλέξ. Ἀλεξιάδης
Νάξος	»	Κορέλλης
Βοηθός	»	Κελένιν
Κερκυράς	»	Περεπέτζιν
Τρομερός	»	Σηναόβιν
Ἀστραπή	»	Ἡλιήν
Ἑλλάς	»	Ψαρράς
Ληστής	»	Νικόλ. Κούζεβιτς
Ἅγ. Νικόλαος	»	Γεράσ. Βιτάλης
Ἅγ. Σπυρίδων	»	Γιάννης Παλαμάρης
Πάτμος	»	Λεζινός
Στύξ	»	Παλικοῦτο
Μαδόνα Καλιγιά	»	Γεράσ Καλιγιάς
Ἅγ. Ἀλέξιος	»	Δζοβάνης Βαλοαμάκης
Ἅγ. Σπυρίδων	»	Παραγόπουλος
Ἅγία Αἰκατερίνη	»	Δζοβάνης Κοδπα
Ἅγία Αἰκατερίνη	»	Στέφανος Πόλια
Ἅγία Ἄννη	»	Παλαμίδας
Μαδόνα Δελ Μπόρα	»	Θεόδωρ. Μουρζανάκης
Τρεμπαρούλα Μερατήλια	»	Νικόλαος Μαρτινός

Πλοῖα 3ης τάξεως

	πλοίαρχ.	
Γούσεβα		Γούσεβ
Μαδόνα Δίδρα	»	Γρηγ. Παράς
Μαδόνα Τριπέτη	»	Ἀναγρ. Μαραγγόπουλος
Ἀντίπαρος	»	Γεώργ. Ἀρτιτζίνα
Πολάνδρη	»	Γιάννης Βαρόβης
Δογιέτζα	»	Ἄντ. Ἀλεξιάδης
Ἔϊνο	»	Π. Νικολάεβ
Δέλιτζ Λάγο	»	Ἑλληρ Πέτρος Συμεών.

Πλοίαρχια

Ἀριθμὸς	1	Πλοίαρχ.	Γιάννης Ἀναστασίου
»	2	»	Γιάννης Ψαρριανός
»	3	»	Γιάννης Δημητρίου

Ἀριθμὸς	4	πλοίαρχ.	Καλημέρης
»	5	»	Καλησπέρης
»	6	»	Μαραγγόπουλος
»	7	»	Καλημέρης

31 Ἰβρίου. Τὰ πλοῖα «Νεικηφόρος» καὶ «Ζαπασνίη» ἐπιβαίνοντες τοῦ ναυάρχου Ἑλμάνοβ μετέβησαν εἰς τὴν νῆσον Σκυρον πρὸς συνάντησιν τῆς Γαλλικῆς φρεγάτας ἧτις ἠγκυροβολημένη οὖσα ἐν τῷ λιμένι Σκύρου καὶ τοι ὑπηρετοῦσα τῇ Ῥωσικῇ σημαίᾳ συνέλαβε δύο Ἑλληνικά πλοίαρχια φέροντα φορτίον σίτου, συλλαβοῦσα τὴ πλήρωμα ὡς δῆθεν πειρατάς· ἤδη ὁ πλοίαρχος ἐζήτησε νὰ καρκτομήσωσιν αὐτοὺς δι' ἢ ἐτοιμάσθη ἤδη τὸ ἱκρίωμα καὶ ὁ πέλεκος· ἀμκ ὅμως ἤρχισαν νὰ λύωσι τὰ δεσμὰ ἐνὸς τῶν ἀνωτέρω Ἑλλήνων, βλέπων οὗτος τὸν θάνατον ἐπικείμενον ἤρπασε τὴν ἄλυσιν καὶ ἐκτύπησε δι' αὐτῆς τὸν μᾶλλον κακοποιήσαντα αὐτὸν Γάλλον, μεθ' ἢ οἱ περίξ αὐτοῦ ἰστάμενοι στρατιῶται ἀνύψωσαν αὐτὸν διὰ τῶν λογγῶν βίψαντες εἰς τὴν θάλασσαν καὶ διατάξαντος τοῦ πλοίαρχου νὰ πυροβολήσωσι κατ' αὐτοῦ· οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἔμεινον ἀλυσιδέτοι. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἔφερον διαβχτήρια τοῦ ναυάρχου Σπυρίδοβ, τοῦ ναυάρχου Ἄρφα καὶ τῶν τῆς νήσου διοικητῶν· οἱ δημογέροντες τῆς Χίου καὶ οἱ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐκεῖ προστυχόντες ἀξίωματικοὶ πρὸς κατασκευὴν διπύρων, διαβεβαίωσαν ὅτι δὲν εἶναι πειραταὶ καὶ ὅτι τὰ διαβχτήρια αὐτῶν εἶνε γνήσια· ἀλλ' ὁ πλοίαρχος μὴ ἐπιθυμῶν νὰ δώσῃ ἀκρόασιν ἔρριπτε τὰ διαβχτήρια χαμκί, ἐκφορτώσας δὲ τὸ φορτίον ἄπαν ἐπὶ τῆς φρεγάτας αὐτοῦ· τοὺς Ἕλληνας ἔρριψεν ἀλυσιδέτους ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ ἀπῆλθεν· ἐπειδὴ δὲ ὁ ναύαρχος Ἑλμάνοβ δὲν εὗρεν ἤδη αὐτὸν ἐκεῖ ἐπέστρεψε τῇ 11 Ἰανουαρίου εἰς Μύκονον.

25 Ἰανουαρίου. Ἐν Μυκόνῳ ἐδόθη χορὸς ἐν ἐπὶ τούτῳ διασκευασθεῖσι δώμασιν· ἐκάησαν πυροτεχνήματα καὶ παρετέθη διὰ τὸν λαὸν βοῦς μετὰ χρυσῶν κεράτων, καὶ πληθὺς ἄρτων· κατὰ τὸ δεῖπνον δὲ κανονοβουλισμοί.

Πάντα ταῦτα κατ' εἰσῆγησιν τοῦ αυτοκρατορικοῦ θαλαμηπόλου Δομάσνεβ πρὸς τιμὴν τῆς Αὐτοῦ Ἑκλαμπρότητος Γρηγορίου Γρηγόριεβιτς ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ αὐτοῦ ἑορτῇ.

Τῇ αὐτῇ κατέπλευσεν ἐξ Ἑλλητπόντου πλοῖον οὗ ἐπέβινεν ὁ τζκούσης Μουσταφᾶς ἐκ μέρους τοῦ Καπετάν-Πασᾶ, κομιστῆς τῇ Αὐτοῦ Ἑκλαμπρότητι ἐπιτροπῆς ἀγγελούσης τὴν σύναψιν τῆς ἀνακωχῆς.

[Ἐκ τῆς Ῥωσικῆς]

Κ. Α. Παλαιολόγος.

ΜΑΡΤΙΟΣ*

Εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ Μαρτίου, ἅπερ ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν ἀνεκδότων δημοτικῶν ἀσμάτων, μύθων κλπ. ἀποσπασθέντα ἔχουσιν οὕτως:

Ἦρθες, Μάρτη — καλῶς ἦρθες.
ἦρθανε τὰ χελιδόνια,
πάνε ᾿ς τὸ καλὸ τὰ χιόνια·
μύρισε τὸ καλοκαίρι
ν ὅπου θὰ γενοῦμε ταῖρι
καὶ οἱ γονεῖς μας συμπεθέροι. —

Ὅξω, ψύλλοι, ποντικοί,
μέσα γάμος καὶ χαρά,
καὶ ἡ καλὴ ν οἰκοκυρὰ
νέθει τὸ βραμπάκι της
στρίφτοντας τὰ δράχτι της.

*
**

Τὸ Μάρτη χυλὸν ἔφαγα κουνούπι μὴ με γκιάξῃ.

Αὐτὸ λέγουσιν οἱ χωρικοὶ τὴν πρώτην Μαρτίου καθ' ἣν τρώγουσι τὸν ὄρατον ἐκεῖνον σεμιδαλίτην χυλόν, ὃν ἐτοιμάζουσιν αἱ δέσποιναί ἢ αἱ δεσποινίδες.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν περιτίθενται περὶ τὸν πῆχυν τῆς χειρὸς ἢ περὶ τινὰ τῶν δακτύλων καὶ κλωστήρα λαμπρόν, ὃν ὀνομάζουσι Μάρτη, καὶ διατηροῦσι μέχρι τοῦ Πάσχα, ὅτε ἄλλοι μὲν καίουσιν κόπτοντες ἐν τῇ λαμπάδι, ἣν συνήθως ἕκαστος ἔχων ἀνάπτει τὴν στιγμὴν ἐκείνην καθ' ἣν ἀκούεται ἀντηχοῦν ἐν τῷ ναῷ τὸ πρῶτον «Χριστὸς ἀνέστη»· ἄλλοι δὲ βίπτουσιν εἰς φρέγγῃ ἢ κρήνην, καὶ ἄλλοι εἰς τὴν πυράν, παρ' ἣ στρέφοντες ὀπτῶσι τὸν ἀμνὸν αὐτῶν διαγγελῶσης εὐλαθείας ἀνάπλεω.

Ταῦτα δὲ πάντα ποιοῦνται δοξάζοντες ὅτι ὁ μὲν χυλὸς ἀπαλλάσσει τούτους ἐκ τῆς τῶν κωνώπων ἐνοχλήσεως, ὁ δὲ κλωστήρ προφυλάσσει τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἐκ τῶν ἠλικκῶν ἀειτίνων, καὶ ἡ καῦσις ἢ ἡ βίψις αὐτοῦ ἀποβάνει πάντοτε εἰς καλόν.

*
**

* Πρὸλ. Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων τὰ ἀντιστοιχοῦντα.

Μάρτης
γάρτης
καὶ παλουκοκαύτης.
Τὰ παληόδοῖδα τὰ γδέρνει,
τὰ δαμάλια τὰ μαθαίνει.

Γδάρτης. Ὀνομάζεται οὕτω, διότι ἐνῶ ἀνκνένομεν ἀνέφελον καὶ γλυκὺν αὐτόν, αὐτὸς αἴρνης ἐπιφαίνεται συννεφής, ἄγριος, ὀλετήρ στροβιλλίζων τε καὶ δέρων.

Παλουκοκαύτης. Ὀνομάζεται ὡσαύτως οὕτω διὰ τὸν λόγον τόνδε: Γνωστὸν ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ πρὸ πάντων οἱ ὀρεσίβιοι φροντίζουσι τὸ θέρος καὶ εἰσομιρίζουσιν εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὸν χειμῶνα ξύλα. Τὰ ξύλα λοιπὸν ἐκεῖνα διακροῦσι μέχρι τοῦ Μαρτίου, ὅτε πλέον ἔαρ περιμένοντες δὲν μεριμνῶσι περὶ ἄλλων· ἀλλ' ἐξαίρνης ἀντὶ ἔαρ βρῦ καὶ δεινὸν ἐπιγίγνεται χεῖμα, ἐξ οὗ πιεζόμενοι καίουσιν τοὺς ἐν τῷ τοίχῳ τῶν οἰκιῶν καὶ τοῖς κήποις ἐμπεπηγότας πασσάλους. Ἐντεῦθεν τὸ παλουκοκαύτης, ὁ καίων δηλαδὴ τοὺς πασσάλους, οἵτινες ὑπὸ τοῦ λαοῦ λέγονται παλουκία.

Τὰ παληόδοῖδα τὰ γδέρνει. Τοὺς παλαιούς βόας ἤγουν τοὺς γέροντας δέρει, κατκστρέφει τοὺς ταλαιπώρους.

Τὰ δαμάλια τὰ μαθαίνει. Τὰ δαμκλείδια μανθάνει μαρκίνων τὸ σφρίγγος αὐτῶν μονονοῦ.

*
**

Αὐτὰ τάνοιγοκλείσματα
Φέρνε καὶ ξεστάνισματα.

Αὐτὰ τάνοιγοκλείσματα. Ἄνοιγοκλείσματα λέγονται αἱ διάφοροι τροπαὶ τοῦ καιροῦ, ὅστις ἤδη μὲν ἀνοίγει—λάμπει, ἤδη δὲ κλείει—νεφελοῦται.

Φέρνε (= φέρουν) καὶ ξεστάνισματα. Ἀφανίζουσι καὶ τὰ ποιμνικὰ δηλονότι καὶ οὐδὲν ἄλλο φαίνεται ἐν ταῖς ἐκαυτῶν στάναις (= μάνδραϊς) ἢ ὄλεθρος ὀδυνηρός, ἐρημικὰ μακρὰ.

*
**

Μάρτης εἶν' καὶ χάδια κάνει,
πότε κλαίει, πότε γελάει.

Τοῦτο προέκυψεν ἐκ τοῦ ἐξῆς.

Μία φορὰ κ' ἕναν καιρὸ ἀποφασίσανε οἱ δώδεκα μῆνες νὰ βάνε κρασί ᾿ς ἕνα βιγένη γιὰ νὰ πίνε ὅποτε τῶν ἔκαν' ὄρεξι — ἦσαν καὶ αὐτοὶ τότε, φαίνεται, φοβεροὶ κρασοπατέρες.

"Έτσι λοιπόν εἶπεν ὁ Μάρτης ἐγὼ θὰ ρίξω πρῶτα 'ς τὸ βυγένη καὶ ὕστερα ρίχνετε καὶ σεις.

— Καλὰ· σὺ ρίξε, εἶπαν οἱ ἄλλοι, καὶ ἔτσι ἔγινε. Ἐρρίξεν ἐκεῖνος 'ς τὸ βυγένη μῦστο πρῶτα καὶ ὕστερα οἱ ἄλλοι.

"Ὅταν λοιπόν ἐψήθη τὸ κοσι, εἶπε πάλιν ὁ Μάρτης : ἐγὼ ἔρριξα πρῶτα, πρῶτα θ' ἀρχίσω καὶ νὰ πίνω.

— Βέβαια, εἶπαν οἱ ἄλλοι.

"Έτσι λοιπόν ἐτρούπησε τὸ βυγένη 'ς τὸ κάτω μέρος καὶ ἄρχισε καὶ ἔπινε ἕως οὗ τῶπιε ὅλο καὶ δὲν ἄφησε στάλα.

Κατόπιν ἦρθε ἡ σειρά τοῦ Ἀπίρη νὰ πῆρῃ 'ς τὸ βυγένη νὰ πιᾶται κοσι. Παγαίνει, τὸ βρίζει ἄδειο· θυμόνει, τὸ λέει 'ς τοὺς ἄλλους συντρόφους του. Ἦ ἀκοῦνε κείνοι, θυμόει, σκέπτονται: τί νὰ κάνε· τέλος μένουν σύμφωνοι μετὰ τῶν τῶν νὰ τὸν τιμωρήσῃ ὁ Γενάρης γιὰ τὴν κατεργαρία πού τῶν ἔκανε.

Τὸν πιάνει λοιπόν ὁ Γενάρης καὶ τοῦ τραβᾷ ἕνα ξύλο ποῦεπε ἀμάν, τοῦ πέρνει καὶ τὸ ὑπόργημα· ἀρχίζει δηλαδὴ πρῶτα τὸ νέον ἔτος ἀπὸ τὸ Μάρτη καὶ τὸρ' ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Γενάρη. Αὐτὸ εἶνε τὸ ὑπόργημα πού τοῦ πῆρε.

"Ὅταν λοιπόν θυμᾷται τὸ παιχίδι πού τῶν ἔφθιασε, ἦπτε τὸ κοσι δηλαδὴ, γελᾷει—ξεστερόνει!· ὅταν θυμᾷται πάλι τὸ ξύλο πῶφκαε, κλαίει—βρέχει. Αὐτὸ εἶνε τό :

Μάρτης εἶν' καὶ χίδια κάνει,
πότε κλαίει, πότε γελᾷει.

*
* *

Ὁ Μάρτης πενταγεύματος καὶ πάλι πεινασμένος,
Τουτέστι πεντάκις γέυεται τις τῆς ἡμέρας καὶ πάλιν πεινᾷ.

*
* *

Λεῖπει ὁ Μάρτης ἀπὸ τῆ σαρακοστής;

Αὐτὸ λέγεται ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπου, ὅστις συνεχῶς καὶ αὐτοκλήτως παρσευρίσκεται εἰς τὰς συναναστροφάς, εἰς τὰς τέρψεις, εἰς τὰ δεῖπνα τῶν ἄλλων.

Αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ ἐκείνων, οἵτινες ἀπανταχοῦ τυγχάνουσιν ὄντες, οἷον ἐπὶ πανηγύρεσιν, ἐπὶ γάμοις, ἐπὶ θεάμασι παντοίοις, ἐπὶ πᾶσι τέλοισ.

Μιχαὴλ Λελέκος.

1 Γίνεται αἴθριος ὁ καιρὸς.